

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Lublin, dnia 15 grudnia 2025 r.

Poz. 6080

Podpisany przez:

Paweł Chruściel; LUW w Lublinie

Data: 15.12.2025 14:41:21

UCHWAŁA NR XXIV/133/25 RADY GMINY WOJCIECHÓW

z dnia 28 listopada 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wojciechów na lata 2025 – 2028

Na podstawie art.18 ust.2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 1153), art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), po uzyskaniu pozytywnej opinii Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Rada Gminy Wojciechów uchwala,co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Wojciechów na lata 2025 - 2028, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Wojciechów.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Sławomir Chudzik

Załącznik do uchwały Nr XXIV/133/25
Rady Gminy Wojciechów
z dnia 28 listopada 2025 r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY WOJCIECHÓW
NA LATA 2025 – 2028**

Wojciechów, sierpień 2025

Opracowanie:

ARCHFOTO TECHNOLOGY Bogusław Okupny

Spis treści

1. Wstęp	2
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	2
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	3
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	25
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	28
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa	33
4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu	39
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	43
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	43
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	46
5.2.1 Charakterystyka geograficzna gminy Wojciechów	46
5.2.2 Zarys historii obszaru gminy	47
5.2.3 Dziedzictwo niematerialne	62
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	71
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	75
5.4.1. Zabytki nieruchome ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków	77
5.4.2. Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków	80
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	88
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	98
7. Założenia programowe	103
7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki	103
7.2. Kierunki działań programu opieki oraz działania programu	103
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	109
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	109
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	110
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	116
12. Bibliografia	118

1. WSTĘP

Przedmiotem opracowania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wojciechów na lata 2025-2028 jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy, zaś jego celem jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami znajdującymi się w granicach gminy i stworzenie kompleksowej, wieloletniej strategii opieki nad zabytkami na terenie gminy Wojciechów.

Program opieki nad zabytkami gminy Wojciechów powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem, jakim jest dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania mają za cel poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację. Niezwykle istotne jest, aby w działania na rzecz realizacji zadań nakreślonych w programie włączyli się mieszkańcy, poprzez różne formy swojej aktywności zawodowej oraz poza zawodowej. Poprzez działania edukacyjne program powinien też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej i znaczenia lokalnych wartości i przede wszystkim budzić poczucie dumy i identyfikację z tak zwaną małą ojczyzną. Program jest dokumentem uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania gminnego.

Niniejszy program stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Wojciechów na lata 2021-2024 i został opracowany zgodnie z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa realizując wymóg art. 87 **Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292), dokumentami programowymi o zasięgu ogólnokrajowym oraz wojewódzkim, powiatowym, gminnym.

Wiele elementów budujących Program zaczerpnięto z odpowiednich polityk, programów i planów sektorowych o randze krajowej, wojewódzkiej i powiatowej. Zaproponowane w programie opieki nad zabytkami działania mają pomóc w poprawie substancji zabytkowej, jej rewaloryzacji oraz w upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego zaś proponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom z zakresu ochrony zabytków.

Gminny Program opieki nad zabytkami opracowywany jest w cyklach 4 letnich a z jego realizacji wójt co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292), w którym: *Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.*

Główne cele wykonania programu opieki nad zabytkami określone zostały w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i są nimi:

- 1) *(uchylony),*
- 2) *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,*
- 3) *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,*
- 4) *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,*

- 5) *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,*
- 6) *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,*
- 7) *podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

Sposób procedowania z programami opieki nad zabytkami oraz obowiązek sporządzania sprawozdań wynikają z art. 87 ust. 3-5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- 1) *Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.*
- 2) *Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.*
- 3) *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

(Dz. U. 1997 Nr 78 poz. 483 ze. zm.)

W preambule Konstytucji RP znajduje się zobowiązanie, aby przekazać przyszłym pokoleniom wszystko co cenne z ponad tysiącletniego dorobku. W świetle art. 5 i 6 ust. 1 Konstytucji RP do podstawowych obowiązków państwa działającego za pośrednictwem swych organów należy ochrona dziedzictwa kultury, a w szczególności jego podstawowych materialnych składników, jakimi są zabytki.

Art. 5.

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 8 października 2007 (K 20/07, OTK-A 2007, nr 9, poz. 102) dokonał wykładni artykułu 5 w części dotyczącej dziedzictwa narodowego, przyjmując w konkluzji, że państwo, realizując zadanie strzeżenia dziedzictwa narodowego musi uwzględniać ograniczenia wynikające z gwarantowanych konstytucyjnie praw obywateli.

Ochrona powinna być rozumiana jako ochrona dla przyszłych pokoleń, ale zabytki powinny być współcześnie wykorzystywane w taki sposób (np. badania naukowe), aby nie stanowiło to dla nich zagrożenia i aby nie prowadziło do ich degradacji, uszkodzenia i zniszczenia. W Konstytucji RP wyrażony został obowiązek stwarzania przez państwo jak najlepszych warunków równego dostępu do dóbr kultury, z poszanowaniem prawa własności.

Art. 6.

1. *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*

Przyjmuje się, że dobrami kultury są elementy stanowiące materialny przejaw kulturowej działalności człowieka, a także niematerialny dorobek ludzkości.

Przepisy artykułu 73 Konstytucji kształtują obowiązki państwa w zakresie kultury i stanowią katalog konstytucyjnych praw i wolności kulturalnych.

Art. 73.

Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

Przepisy artykułu 86 Konstytucji nakładają na każdego obywatela obowiązek dbałości o stan środowiska, którego jednym z elementów jest środowisko kulturowe z jego składową, jaką jest dziedzictwo kulturowe.

Art. 86.

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

I. Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej
(t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1370)

W ramach podziału kompetencji między ministrami, dokonanego w ustawie z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1370), wiodącym organem odpowiedzialnym za zadanie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków.

II. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
(t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292).

Podstawowym aktem prawodawczym w dziedzinie ochrony i opieki nad dziedzictwem narodowym jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292) - dalej w tekście u.o.z.o.z., która w art. 1 określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zasady tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauracyjnych i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków.

W art. 3 u.o.z.o.z. zawarty został zbiór definicji prawnych, wiążących na gruncie wykładni i stosowania prawa. Zawarty w tym artykule słownik definiuje podstawowe pojęcia stosowane dalej w ustawie, które poniżej przytaczamy:

- 1) **zabytek** — *nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową,*
- 2) **zabytek nieruchomy** — *nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1,*

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

- 3) **zabytek ruchomy** — rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1,
- 4) **zabytek archeologiczny** — zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem,
- 5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** — instytucją kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami,
- 6) **prace konserwatorskie** — działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań,
- 7) **prace restauratorskie** — działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań,
- 8) **roboty budowlane** — roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku,
- 9) **badania konserwatorskie** — działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich,
- 10) **badania architektoniczne** — działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń,
- 11) **badania archeologiczne** — działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego,
- 12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** — przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg,
- 13) **historyczny zespół budowlany** — powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi,
- 14) **krajobraz kulturowy** — postrzegana przez ludzi przestrzeń zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka,
- 15) **otoczenie** — teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Wymieniona w art. 3 pkt 5 u.o.z.o.z. **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 87), to podmioty, których celem statutowym i istotą działania jest sprawowanie aktywnej opieki nad zabytkami. Wymienione w art. 3 pkt 6 **prace konserwatorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Zgodnie z postanowieniami art. 49 ust. 2 u.o.z.o.z. wykonanie decyzji nakazującej przeprowadzenie prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia w przypadkach określonych przepisami ustawy z 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 r. poz. 725 ze zm.)

Wymienione w art. 3 pkt 7 u.o.z.o.z. **prace restauratorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 8 u.o.z.o.z. **roboty budowlane** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 2 wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku wpisanego do rejestru zabytków wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Ustawodawca w art. 36 ust. 8 u.o.z.o.z. zwraca uwagę, że uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podjęcie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami prawa budowlanego. Podobnie, zgodnie z treścią art. 49 ust. 2 u.o.z.o.z. wykonanie decyzji nakazującej przeprowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami prawa budowlanego.

Wymienione w art. 3 pkt 9 u.o.z.o.z. **badania konserwatorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 3 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 10 u.o.z.o.z. **badania architektoniczne** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 4 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 11 u.o.z.o.z. **badania archeologiczne** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 5 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

W art. 4 i art. 5 u.o.z.o.z. ustawodawca wprowadził rozróżnienie na ochronę i opiekę nad zabytkami, precyzując na czym polega ochrona zabytków w działaniach podejmowanych przez organy administracji publicznej (art. 4) oraz na czym polega opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza.

Art. 4. *Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:*

- 1) *zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,*
- 2) *zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,*
- 3) *udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,*
- 4) *przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,*
- 5) *kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,*
- 6) *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

Tak więc ochrona zabytków to działania podejmowane przez organy administracji publicznej, włączając w to działania władcze, polegające na stosowaniu prawa, których efektem jest wydawanie decyzji administracyjnych. Opieka nad zabytkami to działania faktyczne właścicieli lub posiadaczy oraz także jest to pożądaný stan zabytku, który powinien być zagwarantowany przez właściciela lub posiadacza zabytku poprzez zapewnienie określonych w ustawie warunków.

W art. 6 u.o.z.o.z. ustawodawca podał zagregowaną definicję zabytku, która stanowi uszczegółowienie definicji w art. 3 oraz określił, że ochronie i opiece podlegają zabytki bez względu na ich stan zachowania.

Art. 6.

1. *Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:*
 - 1) *zabytki nieruchome będące, w szczególności:*
 - a) *krajobrazami kulturowymi,*
 - b) *układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,*
 - c) *dzielami architektury i budownictwa,*
 - d) *dzielami budownictwa obronnego,*
 - e) *obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,*
 - f) *cmentarzami,*
 - g) *parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,*
 - h) *miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.*
 - 2) *zabytki ruchome będące, w szczególności:*
 - a) *dzielami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,*
 - b) *kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,*
 - c) *numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztaffetami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,*
 - d) *wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,*
 - e) *materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393),*
 - f) *instrumentami muzycznymi,*
 - g) *wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,*
 - h) *przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.*
 - 3) *zabytki archeologiczne będące, w szczególności:*
 - a) *pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,*
 - b) *cmentarzyskami,*
 - c) *kurhanami,*
 - d) *reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.*
2. *Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.*

W art. 7 u.o.z.o.z. ustawa wymienia formy i sposoby ochrony zabytków. Rejestr zabytków jest historycznie najstarszą formą ochrony zabytków utworzoną w 1928 roku. Obecnie rejestr zabytków prowadzony jest na podstawie Obwieszczenia Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2021 poz. 56). Zgodnie z przepisami art. 10 i 11 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jedynym organem mającym kompetencje dokonywania wpisów do rejestru jest właściwy terytorialnie wojewódzki konserwator zabytków. Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o wpis może wystąpić właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym

znajduje się zabytek. Także wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania o wpis zabytku nieruchomego do rejestru zabytków. Przepisy ustawy nakazują informowanie obywateli o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku do rejestru, m. in. na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego zabytek się znajduje. Starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o ochronie obiektu. Wzór i wymiary znaku określa rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Należy podkreślić, że choć umieszczenie znaku jest fakultatywne to stanowi on ważną formę budowania świadomości społecznej i zasadne jest oznakowanie wszystkich obiektów będących w rejestrze zabytków. Bardzo istotny jest zakaz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych a także podejmowanie innych działań, które mogłyby doprowadzić do zniszczenia zabytku, wobec którego wszczęte jest postępowanie o wpisaniu do rejestru zabytków. Zakaz ten dotyczy również robót budowlanych, co do których zostało już wydane pozwolenie na budowę oraz innych działań określonych w decyzjach pozwalających na ich prowadzenie. Działania te mają na celu udzielenie tymczasowej ochrony zabytkom nieruchomym przed uprawomocnieniem się decyzji o wpisaniu do rejestru.

Zabytek wpisany do rejestru w razie spełnienia określonych przesłanek może zostać z tego rejestru skreślony, co jest równoznaczne z pozbawieniem go ochrony konserwatorskiej. Podstawy skreślenia zabytku z rejestru określone są w art. 13 u.o.z.o.z. i należą do nich: zniszczenie zabytku w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej, zakwestionowanie wartości będącej podstawą wpisu do rejestru zabytków w nowych ustaleniach naukowych oraz wpisanie zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa, wpisanie zabytku do inwentarza muzeum bądź jego wejście w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Wszelkie prace i badania prowadzone przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwoleń, mających charakter decyzji administracyjnej, wydawane są na podstawie art. 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie u.o.z.o.z. (Dz. U. 2016 r. poz. 1330) wprowadziła nową formę ochrony zabytków jaką jest wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, na której znajdują się zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego.

Najbardziej prestiżową formą ochrony zabytków jest uznanie za pomnik historii, zgodnie bowiem z art. 15 ust. 1 u.o.z.o.z. Prezydent RP, na wniosek ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, który po zasięgnięciu obligatoryjnie opinii Rady Ochrony Zabytków, w drodze rozporządzenia uznaje za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Zabytki uznane za pomniki historii mogą być zgłaszane do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego (art. 15 ust. 4 u.o.z.o.z.).

Park kulturowy jest jedyną formą wskazującą na ochronę krajobrazu kulturowego – jego utworzenie należy do kompetencji rady gminy, po zasięgnięciu opinii właściwego konserwatora zabytków. W intencji ustawodawcy celem parku kulturowego powinno być zachowanie i kultywowanie regionalnych tradycji kulturowych, w tym regionalnego budownictwa. Dla społeczności lokalnych może to mieć olbrzymie znaczenie, chociażby dla rozwoju tzw. turystyki kulturowej. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na których terenie ma być utworzony.

Należy podkreślić, że rada gminy powinna w uchwale o ustanowieniu parku kulturowego dokładnie określić jego granice. Jak wskazuje wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 7 lipca 2007 (II OSK 1487/07) ograniczenie się do pokaźnej grubości kreski wyznaczającej granice przy relatywnie małej skali planu jest prawnie wadliwe. Z kolei wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z 18 grudnia 2007 r (III SA/Kr 569/07) wskazuje na konieczność należytego uzasadnienia, to jest wskazywać na elementy kulturowe w obejmowanym ochroną krajobrazie. Skutkiem ustanowienia parku kulturowego jest obowiązek sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz planu ochrony parku kulturowego dla danego obszaru. Plan ochrony sporządza burmistrz w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków a następnie jest on zatwierdzany przez radę gminy.

Zgodnie z art. 7 u.o.z.o.z. jedną z form ochrony jest ustalenie ochronne w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, co w art. 18 u.o.z.o.z. zostało przełożone na ogólne zobowiązanie do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, do uwzględnienia m. in. przy sporządzaniu i aktualizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Z kolei w art. 19 u.o.z.o.z. doprecyzowuje, że w planie ogólnym gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego powinno się uwzględniać w szczególności ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia oraz potrzeby innych zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków i parków kulturowych. O ustaleniu ochrony w miejscowym planie zagospodarowania jako odrębnej formy ochrony zabytków możemy mówić wyłącznie w odniesieniu do stref ochrony konserwatorskiej, które wymienia art. 19 ust. 3 u.o.z.o.z. W strefie ochrony konserwatorskiej obowiązują określone ograniczenia, nakazy i zakazy wniesione postanowieniami planu i strefa nie musi pokrywać się z obszarami wpisanymi do rejestru zabytków.

W piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami funkcjonuje termin „nienazwanych form ochrony zabytków”, który pojawił się np. w odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi. Pomimo nieujęcia gminnej ewidencji zabytków w art. 7 u.o.z.o.z. to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Drugim przykładem „nienazwanej formy ochrony zabytków” mogą być umowy, o których mowa w art. 26 u.o.z.o.z., albowiem w treści umów sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku. W takim przypadku źródłem obowiązków nie są prawa powszechnie ale umowa cywilno-prawna zawierana pomiędzy Skarbem Państwa bądź jednostką samorządu terytorialnego a nabywcą.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Z wpisaniem zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa wiąza się dla właściciela określone obowiązki, będzie on zobowiązany powiadomić ministra w przypadku: uszkodzenia, zniszczenia,

zaginięcia lub kradzieży, zagrożenia dla zabytku, zmiany miejsca przechowywania zabytku (art. 28 ust. 2 u.o.z.o.z.). Szczegółowe wymagania co do standardów ochrony zabytku zostały określone w rozporządzeniu.

Dysponent zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa będzie mógł ubiegać się o przyznanie dotacji celowej na dofinansowanie prac konserwatorskich czy restauratorskich, dotację celową na zabezpieczenie pomieszczenia, gdzie przechowywany jest zabytek, a także do wnioskowania do ministra o przechowanie zabytku w pomieszczeniu należącym do państwowej instytucji kultury.

Jednostkom samorządu terytorialnego powierzono troskę o zachowanie krajobrazów kulturowych. W art. 16 gminy uzyskały kompetencje wprowadzenia właściwej formy ochrony, czyli tworzenia parków kulturowych. Park kulturowy służy ochronie przestrzeni o wartości kulturowej jako całości, co nie wymusza aby znajdowały się na nim obiekty zabytkowe. Przeniesienie punktu ciężkości ochrony krajobrazu kulturowego poprzez powoływanie parków kulturowych na poziom gmin było przedsięwzięciem ryzykownym. Głównym czynnikiem hamującym powoływanie przez gminy parków była i jest obawa samorządów przed wprowadzaniem jakichkolwiek form ochrony ograniczających swobodę inwestowania. Wydaje się, że organy administracji państwowej powinny podjąć szeroko zorganizowaną i przemyślaną edukację oraz akcję propagandową skierowaną do władz samorządowych, ale także przejęcie ciężaru finansowania sfery organizacyjnej (np. sporządzenie planu ochrony) parków kulturowych. Przy sporządzaniu planu ochrony dopomóc mogą zarządy parków krajobrazowych, których celem jest także ochrona krajobrazu kulturowego.

Art. 16.

1. *Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.*

Zgodnie z art. 17 u.o.z.o.z. na chronionym terenie parku kulturowego lub na jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia.

Art. 17.

1. *Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:*
 - 1) *prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej,*
 - 2) *zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych,*
 - 3) *umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1,*
 - 3a) *zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury,*
 - 4) *składowania lub magazynowania odpadów.*

W art. 18 i 19 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje na obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz zapisów zawartych w gminnych programach opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gminy, planie ogólnym oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Art. 18.

1. *Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu*

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:
 - 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
 - 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
 - 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19.

1. Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:
 - 1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem,
 - 2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.
- 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:
 - 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.
- 1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:
 - 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.
2. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu planów, o których mowa w ust. 1.
3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

W art. 20 u.o.z.o.z. wskazuje się na konieczność uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków projektów i zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Art. 20.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 i 22 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje na rangę ewidencji zabytków, jako źródła sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami. Ewidencje zabytków są podstawą działań ochronnych, niezależnie od rejestru zabytków, który kwalifikuje do ochrony prawnej. Zgodnie z obowiązującymi przepisami ewidencja stanowi podstawę do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Podstawową rolę odgrywa w tym zakresie gminna ewidencja zabytków, do której prowadzenia zobowiązani są wójtowie, burmistrzowie i prezydenci. Gminna Ewidencja Zabytków nie jest zbiorem zamkniętym, ustawodawca dał możliwość dopisywania do niej zabytków, po uzgodnieniu z konserwatorem zabytków – inicjatywa należy do wójtów, burmistrzów i prezydentów miast. Włączenie zabytku nieruchomego do ewidencji nie wymaga zgody właściciela tego zabytku.

Należy podkreślić, że włączenie do wojewódzkiej ewidencji zabytków karty ewidencyjnej zabytku ruchomego może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

W art. 21 i 22 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje, że do kompetencji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego należy określenie w drodze rozporządzenia sposobu prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.

Art. 21.

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.

1. *Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.*
2. *Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.*
3. *Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.*
4. *Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.*
5. *W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:*
 - 1) *zabytki nieruchome wpisane do rejestru,*
 - 2) *inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,*
 - 3) *inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.*
6. *Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.*

W artykułach od 25 do 37 u.o.z.o.z. ustawodawca precyzyjnie określa sposób zagospodarowania zabytków, prowadzenie badań przy zabytkach, prowadzenie prac i robót oraz podejmowania innych działań przy zabytkach. Zgodnie z art. 25 u.o.z.o.z. zagospodarowanie zabytku wpisanego do rejestru zabytków na cele użytkowe wymaga posiadania uzgodnionej dokumentacji.

Artykuł 26 u.o.z.o.z. nakłada na właścicieli zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, którymi są Skarb Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego obowiązek zawarcia w umowach sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy obowiązku przeprowadzenia prac konserwatorskich przy tym zabytku. Z tego powodu artykuł ten jest często cytowany jako przykład „nienazwanej form ochrony zabytków”.

Zgodnie z art. 27 u.o.z.o.z. na wniosek właściciela lub posiadacza zabytków wojewódzki konserwator zabytków przedstawia w formie pisemnej zalecania konserwatorskie. Przepis ten

pozostaje w związku z art. 108 u.o.z.o.z., który wprowadza odpowiedzialność karną za zniszczenie lub uszkodzenie zabytku oraz niezabezpieczenie zabytku w należyty sposób przed jego uszkodzeniem lub zniszczeniem (art. 110 u.o.z.o.z.).

Artykuł 28 u.o.z.o.z. nakłada obowiązek informacyjny na właściciela lub posiadacza zabytku wpisanego do rejestru lub wojewódzkiej ewidencji zabytków, z precyzyjnym podaniem ram czasowych w jakich ten obowiązek musi zostać wypełniony, w zależności od występującego zdarzenia. Od dnia 1 stycznia 2018 r. właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków ma obowiązek zawiadomić wojewódzkiego konserwatora zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku oraz zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia. Dotychczas przepis zobowiązywał do niezwłocznego przekazania informacji służbom konserwatorskim, co uniemożliwiało jednoznaczne określenie, w jakim terminie obowiązek ten powinien zostać wykonany.

Artykuł 32 u.o.z.o.z. kompleksowo reguluje kwestię zawiadamiania Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem. Zgodnie z ust. 1 pkt 3 tego artykułu wójt (burmistrz, prezydent miasta) przyjmuje zawiadomienie o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, zgodnie z ust. 2 tego artykułu, ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłuższym niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Zgodnie z art. 33 ust. 1 u.o.z.o.z. wójt (burmistrz, prezydent miasta) przyjmuje zawiadomienie o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i zgodnie z art. 33 ust. 2 przyjmujący zawiadomienie wójt (burmistrz, prezydent miasta) ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłuższym niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. Zgodnie z art. 34 osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda.

Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 12 u.o.z.o.z. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, prowadzenie poszukiwań zabytków może się odbywać na podstawie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Dokument ten wydaje się na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić poszukiwania (art. 36 ust. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), złożony do wojewódzkiego konserwatora zabytków lub do dyrektora urzędu morskiego właściwego dla miejsca prowadzenia poszukiwań. Wszelkie pozyskane w trakcie poszukiwań zabytki archeologiczne stanowią zgodnie z art. 35 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami własność Skarbu Państwa i muszą zostać niezwłocznie przekazane wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. Również pozostałe kategorie zabytków, znalezione w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, stają się zgodnie z art. 189 *Kodeksu cywilnego* (Dz. U. z 2024 r. poz. 1061), własnością Skarbu Państwa, a znalazca obowiązany jest je niezwłocznie wydać właściwemu staroście.

Nielegalne poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych oraz sprzętu do nurkowania będą uznawane za przestępstwa zagrożone karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 109c wprowadzony nowelizacją ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obowiązującą od 1 stycznia 2018 r.). Nie należy wydobywać z ziemi żadnych zabytkowych przedmiotów ani odsłaniać archeologicznych obiektów czy otaczających ich nawarstwień. Działania takie niosą ze sobą ryzyko zniszczenia cennych kulturowo stanowisk archeologicznych. Kluczowym dla ich ochrony jest zachowanie nawarstwień ziemnych i wzajemnych układów przestrzennych artefaktów i śladów działalności ludzkiej. To właśnie one

pozwalają na określenie datowania zabytku, jego powiązań z działalnością człowieka, a także na wskazanie okoliczności, w jakich dany zabytek funkcjonował, czyli właściwe odtworzenie wydarzeń z przeszłości. Poprawna analiza kontekstu archeologicznego jest możliwa wyłącznie podczas profesjonalnie wykonanych badań, prowadzonych przez archeologów.

W art. 36 u.o.z.o.z. wymienia katalog prac i inicjatyw wymagających wydania pozwolenia. Postępowanie administracyjne prowadzone w sprawie wydawanych pozwoleń może być wszczęte wyłącznie na wniosek uprawnionej osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego. Za istotną zmianę obowiązującą od 1 stycznia 2018 należy uznać doprecyzowanie art. 36 ust. 1 pkt 11 u.o.z.o.z., w którym dodano, że pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga usunięcie drzew i krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków. Wyjątkiem będzie jedynie prowadzenie akcji ratowniczej przez właściwe służby powołane do niesienia pomocy osobom w przypadku zagrożenia życia lub zdrowia. Niezależnie od formy własności terenu, wymagane będzie jedno pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków, zamiast dotychczasowych dwóch, wynikających z odmiennych ustaw. Ochrona zieleni na terenach zabytkowych dotyczyć będzie parków, ogrodów, cmentarzy i innych form zieleni na obszarach wpisanych do rejestru zabytków.

Tryb wydawania pozwoleń, wymagania formalne wniosku zostały uregulowane w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 02 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2021 r., poz. 81).

Decyzja administracyjna wywiera skutki prawne z chwilą kiedy staje się ostateczna, a zgodnie z art. 16 kodeksu postępowania administracyjnego decyzje, od których nie służy odwołanie lub wniosek o ponowne rozpatrzenie sprawy, są ostateczne. Odwołanie nie przysługuje:

- Od decyzji wydanej przez organ I instancji, jeżeli upłynął dla strony czternastodniowy termin do wniesienia odwołania.
- Od decyzji wydanej przez organ II instancji.

W przypadku spraw z zakresu ochrony zabytków organem II instancji (czyli odwoławczym) jest Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W tym miejscu należy wspomnieć, że nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jaka weszła w życie 1 stycznia 2018 r. wprowadziła katalog administracyjnych kar pieniężnych i zasad ich wymierzania w zdecydowanej większości przypadków za łamanie postanowień art. 36 u.o.z.o.z. Kary pieniężne będą nakładane na właścicieli lub posiadaczy zabytków m.in. w przypadku:

- niepowiadomienia odpowiednich organów o uszkodzenie, zniszczeniu, zaginięciu, kradzieży zabytku,
- niepowiadomienia o zagrożeniu dla zabytku,
- niepowiadomienia o zmianie miejsca przechowywania zabytku ruchomego,
- niepowiadomienia o zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku,
- utrudniania lub uniemożliwiania dostępu do zabytku organowi ochrony zabytków,
- podjęcia jakichkolwiek działań przy zabytkach wymagających pozwolenia konserwatora bez tego pozwolenia (np. poszukiwania za pomocą elektronicznych urządzeń, wydobywania zabytków archeologicznych z ziemi).

Wysokość kar pieniężnych jest różna i waha się w granicach od 500 zł, do 500 000 zł. Przy wymierzaniu kar administracyjnych zastosowanie będą miały zasady określone w kodeksie postępowania administracyjnego, które weszły w życie w czerwcu 2017 r. Pobierane kary będą zasilają powołany ustawą Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Zgodnie z art. 49 i 50 u.o.z.o.z. wojewódzki konserwator zabytków w konkretnych sytuacjach może wydać decyzję nakazującą przeprowadzenie prac konserwatorskich lub robót budowlanych oraz określa sposób wyceny i egzekucji w przypadku wykonania zastępczych prac konserwatorskich lub robót budowlanych.

Zgodnie z art. 71 ust. 1 i ust. 2 u.o.z.o.z. sprawowanie opieki nad zabytkami, co do których tytuł prawny posiada gmina, należy do gminy, włączając w to finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych. Jest to zadanie własne jednostki samorządu terytorialnego.

Zgodnie z art. 73 u.o.z.o.z. gmina będąca właścicielem, posiadaczem bądź posiadającą w trwałym zarządzie zabytek wpisany do rejestru zabytków może ubiegać się o dotację na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych przy tym zabytku.

Art. 74 u.o.z.o.z. stanowi, że dotacja może być udzielona przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzkiego konserwatora zabytków. Szczegółowe zasady udzielania dotacji zawarte są w artykułach 75-78 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Artykuł 81 u.o.z.o.z. reguluje możliwość udzielania dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i budowlane na zasadach określonych w uchwale podjętej przez organ stanowiący gminy. Pozytywną zmianą wprowadzoną 9 września 2017 jest możliwość przyznawania dotacji ze środków publicznych na remonty obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 81). Dotychczas na taką pomoc mogli liczyć tylko właściciele zabytków wpisanych do rejestru, a więc najbardziej wartościowych i objętych większą ochroną niż te z ewidencji. Ewidencja wiązała się dotąd tylko z ograniczeniami. Właściciele ujętych w niej budynków musieli konsultować z konserwatorem planowane przebudowy i rozbudowy, a w zamian nic nie otrzymywali.

Dofinansowanie prac przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków jest zadaniem administracji publicznej (art. 82 u.o.z.o.z.).

W art. 82a u.o.z.o.z. uregulowano udzielanie i rozliczanie dotacji przez ministra do spraw ochrony dziedzictwa narodowego w sytuacji gdy, planowane koszty badań archeologicznych i ich dokumentacji przekraczają określony w ustawie poziom, lub gdy nastąpi niespodziewane odkrycie nieznanego wcześniej zabytku archeologicznego.

Art. 83a u.o.z.o.z. reguluje finansowanie niezbędnych wydatków na pokrycie wyposażenia pomieszczenia i zabezpieczenia technicznego pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Od 1 stycznia 2018 r. dodano art. 83b do ustawy o ochronie zabytków, na podstawie którego został utworzony Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków. Jest to fundusz celowy, a jego środki będą przeznaczane na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, a przy zabytku wpisanym do rejestru również na dofinansowanie robót budowlanych. Przychodem Funduszu mają być kary pieniężne, o których mowa w art. 107a-107e ustawy.

Artykuł 87 u.o.z.o.z. reguluje obowiązki gminy w zakresie sporządzania w cyklach 4 letnich gminnych programów opieki nad zabytkami.

Katalog zadań własnych gminy w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego został rozszerzony na mocy art. 93 ust. 4 u. o. z. o. z. i należą do nich:

- 1) utworzenie parku kulturowego (art. 16 ust. 1 i 5 u.o.z.o.z.),
- 2) sporządzenie i zatwierdzenie planu ochrony parku kulturowego (art. 16 ust. 3 u.o.z.o.z.),

- 3) utworzenie jednostki organizacyjnej do zarządzania parkiem kulturowym (art. 16 ust. 4 u.o.z.o.z.),
- 4) prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (art. 22 ust. 4 u.o.z.o.z.),
- 5) przekazanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienia o dokonaniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkrycia przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem (art. 32 ust. 2 u.o.z.o.z.),
- 6) przekazanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienia o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym (art. 33 ust. 2 u.o.z.o.z.),
- 7) sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1 u.o.z.o.z.).

Art. 89 u.o.z.o.z. stanowi, że organami ochrony zabytków w Polsce są:

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

- 1) *minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,*
- 2) *wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.*

Artykuł 96 u.o.z.o.z. stanowi podstawę aktów współdziałania niezależnych podmiotów w celu wspólnej, efektywnej realizacji zadań administracyjnych w dziedzinie spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, dając możliwość tworzenia porozumień administracyjnych.

Przepis ten pozwala na zlecanie zadań z zakresu ochrony zabytków, które należą do zadań administracji rządowej, do wykonania organom administracji samorządowej. Wyjątkiem są sprawy dotyczące prowadzenia rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wydawanie decyzji w tym zakresie, które należą do wyłącznej kompetencji wojewódzkich konserwatorów zabytków. Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, będzie mógł powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom, powiatom, związkom gmin, związkom powiatów, związkom powiatowo-gminnym albo związkom metropolitalnym, położonym na terenie województwa. W takim przypadku gmina przyjmując zadanie, będzie miała obowiązek utworzenia w strukturze administracyjnej stanowiska gminnego konserwatora zabytków.

Od 1 stycznia 2018 r. ustawa zastępuje dotychczasowy oparty o prawo wykroczeń, system ochrony prawnej zabytków, systemem administracyjnych kar pieniężnych. Do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadzony został nowy rozdział dotyczący administracyjnych kar pieniężnych. Naruszenia przepisów ustawy, w zależności od ich rodzaju, zagrożone będą administracyjnymi karami pieniężnymi od 500 zł do 500 000 zł. I tak art. 107a dotyczy kar za niepowiadomienie o zmianach stanu zachowania zabytku, o których mowa w art. 28 ustawy o ochronie zabytków. Obowiązek informacyjny spoczywa na właścicielu lub posiadaczu zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa albo wpisanego do rejestru, lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków (a więc również zabytku nieruchomego, ujętego w gminnej ewidencji zabytków). Z kolei art. 107c u.o.z.o.z. wprowadza kary pieniężne względem osób uniemożliwiających lub utrudniających dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia wynikające z ustawy. Art. 107d u.o.z.o.z. wprowadza kary pieniężne względem właściciela lub zarządcy obiektu, który działał bez zalecenia bądź pozwolenia konserwatorskiego, np. na prowadzenie prac budowlanych czy rozbiórkę, będzie narażony na sankcję administracyjną.

Kary administracyjne nakładane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków będą podlegały miarkowaniu zgodnie z nowymi przepisami kodeksu postępowania administracyjnego. W uzasadnionych przypadkach będzie można od nich odstąpić, a wysokość kary będzie zależała od wartości zabytku czy sytuacji finansowej właściciela. Wpływy z kar pieniężnych zasilają Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Zgodnie z o brzmieniem art. 109c u.o.z.o.z. poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, stanowi przestępstwo zagrożone karą grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Dotychczas wykroczenie zostało przekształcone w przestępstwo. Potrzeba zmiany w tym zakresie wynikła z narastającego problemu nielegalnych poszukiwań zabytków, w tym zabytków archeologicznych. Zaostrzenie karania za nielegalne poszukiwania zabytków ma zapewnić skuteczną ochronę zabytków archeologicznych.

Akty wykonawcze do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest uzupełniona o wydane akty wykonawcze, jakimi są na gruncie prawa polskiego rozporządzenia:

- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004 nr 30 poz. 259),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. 2004 nr 71 poz. 650),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. 2004nr 75 poz. 706),
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. 2004 nr 102 poz. 1066),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. 2004 nr 124 poz. 1304 ze zm.),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 nr 212 poz. 2153),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019 r., poz. 1470),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. 2011 nr 89 poz. 510),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 poz. 56),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015r. poz. 1275),

- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 poz. 81),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2023 r. poz. 2425).

III. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465).

Samorząd gminy ponosi współodpowiedzialność za zachowanie dóbr kultury, co wynika z ustawy samorządowej jak i ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W świetle art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy o samorządzie gminnym: do zadań własnych gminy należą sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a w myśl art. 7 ust. 1 pkt 13: cmentarzy gminnych. Obowiązek opieki nad zabytkami wynika zaś z art. 5 i art. 71 pkt. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawo użytkowania wieczystego takiej nieruchomości, co wynika z art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1145).

IV. Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130).

Na mocy ustawy planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględnić wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- zgodnie z art. 1 ust. 2 pkt 4 planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględniać wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- w art. 15 ust. 2 pkt 3, 3a, 4 – obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej,
- w art. 15 ust. 3 pkt 6 – określa się granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady.

V. Ustawa z 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2023 r. poz. 1688).

Wraz z wejściem w życie tej ustawy w dniu 24 września 2023 r. polski system planowania przestrzennego przeszedł bardzo daleko idące zmiany. Zgodnie z ustawą plan ogólny zastąpi studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin – znowelizowana w kwietniu 2025

r. ustawa wskazuje, że plany ogólne mają zostać przyjęte do dnia 30 czerwca 2026 roku. Plan ogólny będzie aktem prawa miejscowego. Jego ustalenia dadzą podstawę do uchwalania planów miejscowych oraz wydawania decyzji o warunkach zabudowy. W planie ogólnym zostaną określone strefy planistyczne oraz gminne standardy urbanistyczne.

W celu realizacji rozwoju przestrzennego zmieniona została hierarchia aktów planowania przestrzennego, a ustawa zmieniająca nałożyła na gminy obowiązek obligatoryjnego sporządzenia strategii rozwoju gminy, co stanowi etap reformy planowania i zagospodarowania przestrzennego zapisanej w Krajowym Planie Odbudowy i Zwiększania Odporności.

VI. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2025 r. poz. 418).

W myśl art. 2 ust. 2 pkt 3 ustawy prawo budowlane przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Zgodnie z art. 39:

- pkt 1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.
- pkt 2. Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.
- pkt 3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków

VII. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2025 r. poz. 647).

W dziale IV traktującym o ochronie powierzchni ziemi, w art. 101 ustawa określa, że ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji kulturowych a w punkcie 2) litera f) stanowi, o zachowaniu zbioru dziedzictwa archeologicznego.

VIII. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024 r. poz. 1478).

Zgodnie z art. 19 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody dla parku krajobrazowego sporządza się projekt planu ochrony a zgodnie z tym artykułem ust. 6b projekt uchwały o przyjęciu planu ochrony wymaga zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Artykuł 23a ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody określa wykaz obiektów o istotnym znaczeniu historycznym i kulturowym.

Zgodnie z ust. 4 art. 23a ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody projekt uchwały, o której mowa w ust. 1, wymaga uzgodnienia z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska i zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 83a ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków.

W myśl art. 83f ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody przepis ten dotyczy także krzewów, drzew i krzewów owocowych na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

IX. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji

(Dz. U. z 2024 r. poz. 278).

Rewitalizacja obszarów zdegradowanych w świetle przepisów ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji stanowi fakultatywne zadanie własne gminy, co oznacza, że nie wszystkie gminy muszą uczynić użytek z instrumentów prawnych i finansowych unormowanych w ustawie. Regulacje zawarte w ustawie mają na celu umożliwienie prowadzenia rewitalizacji na obszarach rewitalizacji w sposób zintegrowany i kompleksowy.

Gminny Program Rewitalizacji jest zasadniczym dokumentem służącym zaplanowaniu i realizacji procesu rewitalizacji. Ma on charakter strategii, w której dokonuje się pogłębionej diagnozy stanu obszaru rewitalizacji oraz planuje i koordynuje działania służące osiągnięciu wizji stanu obszaru po rewitalizacji. Służy również koordynacji działań rewitalizacyjnych z szeregiem innych dokumentów gminnych. Gminny Program Rewitalizacji nie stanowi aktu prawa miejscowego. Nie wiąże mieszkańców ani przedsiębiorców. Stanowi dokument o charakterze wewnętrznym, wiążący burmistrza miasta i gminy.

Ustawa nie wprowadza bezpośrednio problematyki ochrony zabytków, ale wprowadza m.in. znaczące ułatwienia dla ich właścicieli i narzędzia ochrony historycznych układów urbanistycznych.

X. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu

(Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.).

Jest to tak zwana „ustawa krajobrazowa”, której celem było wprowadzenie mechanizmów umożliwiających powstrzymanie procesu degradacji krajobrazu.

Rada Gminy może w formie uchwały określić zasady sytuowania obiektów reklamowych, a także zakaz umieszczania takich obiektów, a w przypadku sztyldów uchwała może określić warunki ich sytuowania, wielkość, oraz ich liczbę na nieruchomości. Burmistrz może nałożyć grzywnę na właściciela nieruchomości oszpecającej krajobraz, a dochód wpłynie do budżetu gminy.

XI. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami

(Dz. U. z 2024 r. poz. 1145).

Zgodnie z art. 6 ust. 5 i 5a) ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów ustawy z 2003 r.

o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ochrona Pomników Zagłady w rozumieniu przepisów o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady oraz miejsc i pomników upamiętniających ofiary terroru komunistycznego są celami publicznymi w rozumieniu ustawy.

Zgodnie z art. 13 ust. 4, 5 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków a także będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W art. 29 ust. 2 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami jest mowa, że jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie.

Art. 96 ust. 1a ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Bardzo istotnym, z punktu widzenia gminy, jest art. 109 ust. 1 pkt 4, zgodnie z którym gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości.

XII. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 87).

Art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej stanowi, że państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami.

XIII. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385).

Zgodnie z art. 1 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiąganie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.

Artykuł 5 ust. 3 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach stanowi, że muzeami samorządowymi są muzea utworzone albo przejęte przez jednostki samorządu terytorialnego.

Artykuł 5 ust. 4 tego artykułu stanowi, że podmioty tworzące muzea są obowiązane do zapewnienia środków do utrzymania i rozwoju muzeum, zapewnia bezpieczeństwa gromadzonym zbiorom i sprawowania nadzoru nad muzeum.

XIV. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach

(Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

Art. 3 ustawy o z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach stanowi, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Zgodnie z art. 19 ust. 1 ustawy o z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, biblioteki publiczne są organizowane w sposób zapewniający mieszkańcom dogodny dostęp do materiałów bibliotecznych i informacji, a w myśl art. 19 ust. 2 tego artykułu gmina organizuje i prowadzi co najmniej jedną gminną bibliotekę publiczną, wraz z odpowiednią liczbą filii i oddziałów oraz punktów bibliotecznych.

XV. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych

(Dz. U. z 2018 r. poz. 2337).

Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych, grobami wojennymi w rozumieniu ustawy są groby i miejsca spoczynku:

- 1) poległych w walkach o niepodległość i zjednoczenie Państwa Polskiego,
- 2) osób wojskowych, poległych lub zmarłych z powodu działań wojennych, bez względu na narodowość,
- 3) siostr miłosierdzia i wszystkich osób, które wykonując zlecone im czynności przy jakiegokolwiek formacji wojskowej, poległy lub zmarły z powodu działań wojennych,
- 4) jeńców wojennych i osób internowanych,
- 5) uchodźców z 1915 r.,
- 6) osób wojskowych i cywilnych, bez względu na ich narodowość, które straciły życie wskutek represji okupanta niemieckiego albo sowieckiego od dnia 1 września 1939 r.,
- 7) ofiar niemieckich i sowieckich obozów, w tym cmentarzyska ich prochów,
- 8) osób, które straciły życie wskutek walki z narzuconym systemem totalitarnym lub wskutek represji totalitarnych lub czystek etnicznych od dnia 8 listopada 1917 r. do dnia 31 lipca 1990

W artykule 2 u.g.c.w. ustawodawca zaleca, aby groby wojenne bez względu na narodowość i wyznanie osób, w nich pochowanych, oraz formacje, do których osoby te należały, mają być pielęgnowane i otaczane należnym tym miejscom szacunkiem i powagą.

Zgodnie z art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych bezpośredni dozór nad stanem grobów i cmentarzy wojennych sprawują gminy, jeżeli czynności dozoru nie powierzono zrzeszeniom i organizacjom społecznym a w razie uszkodzenia grobu lub jakichkolwiek urządzeń na cmentarzu wojennym wójt (burmistrz, prezydent miasta) lub inny podmiot sprawujący opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jest obowiązany zawiadomić o tym wojewodę (art. 7 ust. 2 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych).

Na terenie Gminy Wojciechów znajdują się następujące obiekty, które podlegają ochronie w ramach ustawy o.g.c.w:

- cmentarz wojenny z okresu I wojny światowej w Ignacowie
- cmentarz wojenny – pomnik zamordowanych mieszkańców wsi Szczuczki w Szczuczkach.

W tym miejscu należy przypomnieć, że przeprowadzanie robót ziemnych, wznoszenie pomników i innych urządzeń na cmentarzach i grobach wojennych, a więc prac wykraczających poza bieżące utrzymanie (wykaszanie traw, malowanie, itp.) wymaga zezwolenia wojewody i zezwolenia takie powinno być wydane w trybie kodeksu postępowania administracyjnego i wydania decyzji. W obowiązującym stanie prawnym, zawarcie przez wojewodę porozumienia z gminą, nie wyłącza

konieczności wydania zezwolenia w sytuacjach określonych w art. 5 ustawy o grobach i cmentarzach wojennych. Zezwolenie w tym trybie, w przypadkach nim określonych, powinien uzyskać każdy podmiot realizujący takie prace. Jest to niezależne od formy finansowania i zawartych w tym zakresie porozumień.

XVI. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1491)

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w art. 4 ust. 1 pkt 16 określa, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m. in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

W art. 19b ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie zawarte są regulacje, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 tej ustawy. Zgodnie z art. 19d ustawy organ wykonawczy jednostki samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

XVII. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych
(Dz. U. z 2025 r. poz. 707).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce: podsumowanie

Dziedzictwo kulturowe stanowi szczególny zasób wspólnot lokalnych. Samorząd gminy, jako podstawowa jednostka samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej ma bardzo szerokie kompetencje w dziedzinie ochrony zabytków i dziedzictwa narodowego:

- wyłącznie od gminy zależy należyte zagospodarowanie otoczenia wokół zabytku, gdyż właściwą formą tej ochrony jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – art. 19 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292); planowanie przestrzenne jest również podstawowym narzędziem kształtowania i ochrony krajobrazu,
- jednostki samorządu terytorialnego powinny uchwalić programy opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292), realizując cele wytyczone na szczeblu centralnym w krajowym programie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- gmina jest organem egzekucyjnym decyzji wydawanych przez miejskich konserwatorów zabytków, a więc odpowiada za skuteczność m.in. decyzji nakazujących i zakazujących określonego działania, stanowiącego zagrożenie dla zabytku nieruchomego i wartości w nim zapisanych (art. 19 § 2 oraz art. 20 § 1 pkt 2 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji),

- rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest właściwa rzeczowo w zakresie ustanowienia parku kulturowego oraz ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 16–20 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- zabytki są istotnym elementem rozwoju regionalnego i z tego względu problemy dotyczące ich ochrony powinny być uwzględniane w dokumentach strategicznych (szczególnie ważnych na poziomie województwa),
- zgodnie z art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami organy stanowiące gminy, powiatu i województwa mogą udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale; zgodnie z 81 ust. 2 dotacja, w zakresie określonym w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- gmina jest zobowiązana do prowadzenia ewidencji zabytków, która powinna stanowić kompletne i podstawowe źródło wiedzy na temat zasobu zabytkowego Polski (art. 22 ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- jednostki samorządowe są zobowiązane do sporządzenia wojewódzkiego, powiatowego i gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- gminy i powiaty, a także ich związki, mogą na podstawie stosownych porozumień wykonywać część kompetencji władczych wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 96 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- starosta jest upoważniony, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, do umieszczania na zabytku nieruchomym – wpisanym do rejestru zabytków – znaku informacyjnego o tym, że zabytek ten podlega ochronie (art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami),
- jednostki samorządu terytorialnego mają wiodącą rolę w przyjmowaniu funduszy strukturalnych przez sektor kultury,
- burmistrzowie i wójtowie mają obowiązek przekazywania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętych zawiadomień o odkryciu przedmiotu o cechach zabytku lub znalezieniu zabytku archeologicznego (art. 32 ust.2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Jak wynika z powyższego, rola samorządu terytorialnego w ochronie dziedzictwa kulturowego jest współcześnie bardzo ważna, choć nie zawsze należyćie zidentyfikowana. Efektywne wykonywanie wskazanych zadań własnych ma nie tylko znaczenie dla zachowania zasobu zabytkowego, ale również, jeżeli zostanie właściwie rozpoznane, korzystnie wpływa na rozwój

lokalny, pobudzając wzrost ruchu turystycznego, a w konsekwencji rozwój gospodarczy i tworzenie nowych miejsc pracy. Trzeba jednak pamiętać, że jednostki samorządu terytorialnego są również, zgodnie ze statystykami prowadzonymi przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, właścicielem ok. 20% zabytków nieruchomych i w związku z tym są zobowiązane do ich zachowania w należytym stanie. Obowiązek opieki obciążający właścicieli to: naukowe badanie i dokumentowanie zabytków, prowadzenie wymaganych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, zabezpieczenie i utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie, korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości, jak również popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury (art. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Zadania własne poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego, odnoszące się do zachowania dziedzictwa kulturowego, należy więc postrzegać niezmiernie szeroko, a więc również z perspektywy gminy, powiatu i województwa jako właścicieli zabytków.

Do obowiązków organów samorządowych wszystkich szczebli należy ponadto uwzględnienie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji (art. 18 ust.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami):

- strategii rozwoju województw,
- planów zagospodarowania przestrzennego województw,
- planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej,
- analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu,
- strategii rozwoju gmin,
- strategii rozwoju ponadlokalnego,
- planów ogólnych gmin,
- miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego,
- decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Wśród najistotniejszych ustaleń międzynarodowych, przyjętych w Polsce należy wymienić:

Konwencję w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 16 listopada 1972 r. przyjętą na sesji w Paryżu (Dz. U. z 1976 r., nr 32, poz. 190).

Międzynarodowa umowa zobowiązująca państwa sygnatariuszy do identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewitalizacji i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Ustanawia ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego o wyjątkowej powszechnej wartości, m.in. przez nadawanie międzynarodowego statusu ochrony i poprzez wpisanie na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

W Art. 1. Konwencja definiuje dziedzictwo kulturowe jako:

- zabytki: dzieła architektury, monumentalnej rzeźby lub malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, groty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- zespoły: budowli oddzielnych lub łącznych, które ze względu na swą architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy oraz stanowiska archeologiczne mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

W rozumieniu Konwencji (Art.2) za dziedzictwo naturalne uważane są:

- pomniki przyrody utworzone przez formacje fizyczne i biologiczne albo zgrupowania takich formacji przedstawiające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia estetycznego lub naukowego,
- formacje geologiczne i fizjograficzne oraz strefy o ściśle oznaczonych granicach, stanowiące siedlisko zagrożonych zagładą gatunków zwierząt i roślin, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki lub ich zachowania,
- miejsca lub strefy naturalne o ściśle oznaczonych granicach mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki, zachowania naturalnego piękna.

Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. (Dz. U. z 2012 poz. 210)

Konwencja, która weszła w życie 1 grudnia 1987 r., a Polska ma obowiązek się do niej stosować od 1 marca 2012 r., obejmuje ochroną nie tylko zabytki, czyli wszelkie budowle i obiekty wyróżniające się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, włącznie z ich częściami składowymi i wyposażeniem, ale także takie dobra trwałe jak zespoły budynków czy tereny.

W przypadku zespołów budynków konwencja mówi o jednolitych zespołach zabudowy miejskiej lub wiejskiej, wyróżniających się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, na tyle zwartych, aby tworzyły określoną jednostkę urbanistyczną.

Za dziedzictwo architektoniczne podlegające ochronie konwencja uznaje również tereny jako dzieła stworzone wspólnie przez człowieka i naturę, stanowiące obszary częściowo zabudowane, dostatecznie wyodrębnione i jednolite, aby tworzyły jednostkę urbanistyczną, mającą szczególną wartość historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną.

Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego z 16 stycznia 1992 r., La Valetta (Dz. U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564) – popularnie zwana konwencją maltańską

Najważniejszym rezultatem Konwencji Maltańskiej jest zapewnienie, że żadna inwestycja nie będzie niszczyła stanowisk archeologicznych bez przeprowadzenia wcześniejszych wykopalisk ratowniczych. Skutkiem wprowadzenia w życie tej zasady stało się:

- uwzględnianie obecności stanowisk archeologicznych w ocenach oddziaływania inwestycji na środowisko,

- zwiększenie liczby wykopalisk ratowniczych i radykalne zmniejszenie liczby wykopalisk podejmowanych w celach czysto badawczych (na stanowiskach archeologicznych niezagrożonych zniszczeniem),
- zwiększenie zapotrzebowania na instytucje i firmy archeologiczne, które mogą prowadzić wykopaliska ratownicze w trudnych warunkach (np. zimą), to z kolei doprowadziło w wielu krajach do powstania tzw. archeologii komercyjnej lub kontraktowej, czyli pojawienia się licznych prywatnych firm wykopaliskowych.

Europejska konwencja krajobrazowa – sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. (Dz. U. z 2006 Nr 14 poz. 98)

Wielostronna umowa przyjęta w ramach Rady Europy 20 października 2000 r. we Florencji, przez Polskę została ratyfikowana w roku 2004.

Głównym celem Konwencji jest promowanie działań na rzecz krajobrazu, jego ochrona, zarządzanie i planowanie oraz organizowanie europejskiej współpracy w tym zakresie (art. 3). Do Konwencji nawiązują polskie polityki krajowe dotyczące zagospodarowania przestrzennego i polityki ekologicznej.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (Dz. U. z 2007 r., Nr 215, poz. 1585)

Cele konwencji to:

- ochrona i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego,
- tworzenie takich warunków dla kultur, by mogły się w pełni rozwijać i oddziaływać na siebie w sposób przynoszący im wzajemne korzyści,
- zachęcanie do dialogu kultur oraz szerszej wymiany kulturalnej na świecie w oparciu o szacunek i kulturę pokoju,
- popieranie międzykulturowości, tj. wspólnych form wyrazu kulturowego na drodze dialogu i wzajemnego poszanowania, rozwijania interakcji między kulturami i budowania pomostów między narodami,
- promowanie poszanowania różnorodności form wyrazu kulturowego i uświadamianie jej wartości na szczeblu lokalnym, krajowym i międzynarodowym,
- potwierdzenie znaczenia związku między kulturą i rozwojem na całym świecie, a zwłaszcza w krajach rozwijających się, oraz wspieranie krajowych i międzynarodowych działań ukierunkowanych na uznanie prawdziwej wartości tego związku,
- uznanie szczególnego charakteru działalności, dóbr i usług kulturalnych jako nośników tożsamości, wartości oraz znaczeń,
- potwierdzenie suwerennego prawa państw do wprowadzania w życie polityk oraz środków chroniących i promujących różnorodność form wyrazu kulturowego,
- umacnianie współpracy i solidarności międzynarodowej w duchu partnerstwa, ukierunkowanych w szczególności na zwiększenie potencjału krajów rozwijających się w

zakresie
i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego.

ochrony

Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (przyjęta 8 lutego 2011 r., Dz. U. z 2011 r. Nr 179, poz. 1018)

Konwencja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne UNESCO w październiku 2003 roku. Jest wyrazem zainteresowania kwestią ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jest pierwszym międzynarodowym traktatem, który stwarza ramy prawne, administracyjne i finansowe, umożliwiające prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenia jego rangi. Konwencję ratyfikowało 146 państw. Konwencja weszła w naszym kraju w życie 16 sierpnia 2011 roku. Główne cele Konwencji:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa,
- zapewnianie poszanowania dla niematerialnego dziedzictwa wspólnot, grup i jednostek,
- wzrost na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane przez różne grupy,
- zapewnianie międzynarodowej współpracy i pomocy w zakresie realizacji wszystkich wymienionych wyżej celów.

Dyrektywa 2007/2/WE ustanawiająca infrastrukturę informacji przestrzennej we Wspólnocie Europejskiej (INSPIRE) – (Dz.U.UE.L.2007.108.1)

Celem dyrektywy 2007/2/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 marca 2007 r. ustanawiającej infrastrukturę informacji przestrzennej we Wspólnocie Europejskiej (dyrektywy INSPIRE) jest utworzenie europejskiej infrastruktury informacji przestrzennej oraz ułatwienie dostępu do danych przestrzennych. Dyrektywa określa podstawowe zasady funkcjonowania infrastruktury w zakresie: metadanych, zbiorów danych przestrzennych i usług z nimi związanych. Reguluje zasady udostępniania i wspólnego korzystania z zasobów infrastruktury. Ponadto ustala mechanizmy koordynujące, monitorujące i raportujące wdrażanie INSPIRE w Unii Europejskiej.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wojciechów w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa prezentowanymi w następujących poniżej dokumentach.

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Ten podstawowy dokument dla systemu ochrony dziedzictwa kulturowego Rzeczypospolitej został przyjęty Uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026” realizuje podmiot wiodący – Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego – we współpracy z instytucjami podległymi MKiDN, m.in. z

Narodowym Instytutem Dziedzictwa, Narodowym Instytutem Konserwacji Zabytków oraz Narodowym Muzeum Morskim w Gdańsku. Krajowy program głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Głównym celem Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Cel główny: **Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce** został dookreślony w trzech celach szczegółowych oraz w ośmiu kierunkach działań strategicznych.

Cel szczegółowy 1: weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości

Cel ten wynika z realizacją w Polsce celów strategicznych Unii Europejskiej: wprowadzania nowych technologii w budownictwie, termomodernizacji, modernizacji infrastruktury drogowej i kolejowej oraz dekarbonizacji. Ekologiczne i pasywne budownictwo oraz szybki transport tworzą normy, którym tradycyjne, „stare” rozwiązania budowlane nie są w stanie sprostać. Dlatego konieczna jest weryfikacja zasobu oraz stworzenie narzędzi kompleksowej ochrony zarządzania zwłaszcza obiektami najcenniejszymi i reprezentatywnymi dla wybranej kategorii i cech zasobu zabytkowego. Istotne jest więc włączenie Polski w najważniejsze programy międzynarodowe we współpracy z gremiami eksperckimi i wypracowanie spójnych narzędzi przeciwdziałania zagrożeniom. Wsparcia merytorycznego służb konserwatorskich, projektantów i właścicieli wymaga przygotowanie dokumentacji konserwatorskich na różnych szczeblach, zwłaszcza w przypadku obiektów objętych szczególną ochroną i opieką państwa. Doprecyzowanie przepisów i wzmocnienie ustawowych form ochrony zabytków w postaci pomnika historii i miejsc UNESCO dadzą podstawy prawne do zarządzania zasobem, który mimo swojej rangi ochrony systemowej, nie ma przepisów wykonawczych do realizacji koniecznych działań.

Cel szczegółowy 2: wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków

Cel ten jest implikowany znaczącym wzrostem postępowań administracyjnych w zakresie ochrony zabytków (rocznie 0 20—30%) wskazuje na konieczność poprawy efektywności i usprawnienia dostępu do baz danych cyfrowych w celu przyspieszenia weryfikacji dokumentów niezbędnych do formalnej i merytorycznej oceny zgromadzonych materiałów, a także niezbędnej reformy systemu finansowania ochrony i opieki nad zabytkami we współpracy międzyresortowej w zakresie m.in. kredytów preferencyjnych, crowdfundingu oraz ulg i zwolnień od podatku prac prowadzonych przy zabytku chronionym.

Cel szczegółowy 3: rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja)

Cel ten wynika z realizacji jednego z celów strategicznych Unii Europejskiej, jakim jest zrównoważony rozwój. Do realizacji tych celów zobligowane są wszystkie kraje UE, które na poziomie krajowym powinny zintensyfikować działania w ramach wyznaczonych priorytetów. Działania dotyczące klimatu w związku z nasilającymi się i trudnymi do opanowania zmianami klimatycznymi stanowią obecnie jedno z ważniejszych zadań również w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty strategiczne odnoszące się do ograniczenia zmian klimatycznych wymagają włączenia zasobu zabytkowego, tradycyjnych materiałów oraz technik budowlanych do zagadnień wspierających cele zrównoważonego rozwoju. Zadania mające na celu wypracowanie narzędzi przeciwdziałania zmianom klimatycznym powinny identyfikować i promować tradycyjne rozwiązania budowlane, ale także zrównoważone podejście do

eksploatacja zabytków, ich roli w środowisku, stabilizowaniu ekosystemów, budowaniu bioróżnorodności i wspierania lokalnych samorządów i społeczności.
Plan finansowy przedstawiony w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2023-2026 zamyka się kwotą 55 796 050 złotych.

4.1.2. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności” została przyjęta Uchwałą Nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności jest dokumentem o charakterze analitycznym i rekomendacyjnym, powstałym na bazie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dnia 6 grudnia 2006 r. Określa on główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, a także kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju. Stanowi opis nowego projektu cywilizacyjnego, zorientowanego na przyszłość, w perspektywie do 2030 roku. Głównym celem dokumentu **Polska 2030** jest poprawa jakości życia Polaków mierzona wskaźnikami jakościowymi, a także wartością oraz tempem wzrostu polskiego PKB.

4.1.3. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r. została przyjęta Uchwałą Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Dokument ten jest aktualizacją średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju 2020 i jest obowiązującym, kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej. Strategia stanowi podstawę dla zmian w systemie zarządzania rozwojem, w tym obowiązujących dokumentów strategicznych: strategii, polityk, programów. Głównym celem Strategii Odpowiedzialnego Rozwoju jest „Tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym”.

W poniższym opisie głównych obszarów koncentracji działań oraz obszarów wpływających na osiągnięcie Strategii odniesiono się jedynie do tych, które są związane z ochroną zabytków i dziedzictwa narodowego.

W celu szczegółowym III – skuteczne państwo wymieniono „Obszar E-państwo” projektem strategicznym realizowanym w jego ramach jest digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej. Służyć temu ma kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

Wśród obszarów wpływających na osiągnięcie celów Strategii wymieniono „Kapitał ludzki i społeczny” a czwartym z kierunków interwencji w tym obszarze wymieniono: wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. W działaniach do 2030 r. ma to się przejawiać w:

- ochronie i promocji dziedzictwa narodowego poprzez:

- wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty,
- inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez:
 - uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym),
 - likwidację „białych plam” w dostępie do kultury.

4.1.4. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Dokument został przyjęty uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. i stanowi kontynuację oraz aktualizację Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego, przyjętej 26 marca 2013 r. i jest instrumentem realizacji Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

W części Strategii poświęconej diagnozie obszaru „kultura” wskazano na:

- zły stan zabytków,
- niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,
- niewystarczający poziom ochrony zbiorów chodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury,
- deficyt kompetencji kulturowych,

ale wskazano także na rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego.

Jako główny cel Strategii przyjęto wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. W części poświęconej celom, kierunkom interwencji oraz narzędziom realizacji celu przyjęto trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy I. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne.
- Cel szczegółowy II. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich.
- Cel szczegółowy III. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W strategii podkreślono, iż podstawą budowania silnego kapitału społecznego jest wzmacnianie prospołecznych postaw i tożsamości opartych na wspólnym dorobku kulturowym, co osiąga się poprzez szacunek do tradycji oraz poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii. Istotnym elementem Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego będą działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. Wśród zadań realizowanych w ramach celu szczegółowego II wyróżniono następujące priorytety:

- tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury poprzez:
 - dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków,

- wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii, między innymi poprzez projekt strategiczny „Rozwój Turystyki Kulturowej” obejmujący działania na rzecz zabytków uznanych za Pomniki Historii na tych szlakach,
- kontynuację projektu „Krajobraz mojego miasta”, którego celem jest zapobieżenie chaosowi reklamowemu i zrównoważonemu planowaniu przestrzeni miejskiej,
- rozbudowywanie kolekcji dzieł sztuki współczesnej,
- poszukiwanie i odzyskiwanie zrabowanych podczas II wojny światowej dzieł sztuki,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury poprzez między innymi realizację projektu strategicznego „Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej”, w ramach którego zostaną podjęte następujące zadania:
 - kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach,
 - systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji,
 - inwentaryzacja cyfrowych zasobów kultury, obejmująca instytucje kultury, archiwa i inne jednostki, w tym naukowe, prowadzące lub zlecające digitalizację i przechowywanie cyfrowe zbiory,
 - podnoszenie kompetencji cyfrowych,
 - nowelizacja przepisów regulujących całość polskiej przestrzeni internetowej,
- umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, między innymi poprzez:
 - realizację do 2022 r. strategicznego projektu „Niepodległa” oraz wykorzystanie instrumentów „polityki pamięci” po 2022 r.
- wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

W Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego wymieniono szereg projektów strategicznych, które przypisano do zakresu interwencji, wśród których należy wymienić:

- digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej,
- dziedzictwo Buduje Wspólnotę (utworzenie sieci muzeów historycznych, których głównym celem jest opowiadanie o historii Polski z różnych perspektyw),
- Niepodległa (budowa kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego),
- Program Rozwoju Uniwersytetów Ludowych – których celem jest wzrost poziomu edukacji ustawicznej dorosłych mieszkańców gmin wiejskich i wiejsko miejskich oraz zwiększenie poziomu kapitału społecznego na obszarach wiejskich i w małych miastach,
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami,
- Rozwój Turystyki Kulturowej.

4.1.5. Ochrona dziedzictwa niematerialnego

16 sierpnia 2010 r. w Polsce weszła w życie Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 15 lutego 2010 roku, zadania wynikające z realizacji zapisów Konwencji UNESCO z 2003 roku

w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zostały powierzone Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa, co jest realizacją zapisu artykułu 13 Konwencji, pkt. d, iii, w sprawie powołania instytucji dokumentujących niematerialne dziedzictwo kulturowe i umożliwiających dostęp do tego dziedzictwa.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.

Samorząd Województwa Lubelskiego jako właściciel obiektów zabytkowych, oraz jako jednostka samorządu terytorialnego poziomu regionalnego jest odpowiedzialny za wykonywanie zadań o charakterze wojewódzkim w zakresie opieki nad zabytkami na poziomie regionu. Do zadań samorządu województwa należy w szczególności:

- w zakresie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:
 - uwzględnianie zadań ochrony zabytków i opieki nad zabytkami: przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województwa i planu zagospodarowania przestrzennego województwa (art. 18 ustawy),
 - udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w uchwale podjętej przez sejmik województwa (art. 81 ustawy),
 - sporządzanie wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy),
- w zakresie realizacji ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym: uwzględnianie w planie zagospodarowania przestrzennego województwa i planie zagospodarowania przestrzennego obszaru metropolitalnego systemu obszarów krajobrazu kulturowego oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków (art. 39 ust. 3 p. 2),
- w zakresie z ustawy „krajobrazowej”:
 - sporządzanie dla obszaru województwa audytu krajobrazowego (art. 38a ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym).

Ponadto na podstawie odrębnych przepisów samorząd realizując swoje zadania w zakresie opieki nad zabytkami i dbałości o niematerialne dziedzictwo kulturowe może w szczególności:

- popularyzować dobre wzory aktywnej opieki nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym,
- współpracować z jednostkami obu szczebli samorządu lokalnego w zakresie tworzenia prawnych form ochrony zabytków (parki kulturowe, plany miejscowe),
- organizować przedsięwzięcia edukacyjne związane z dziedzictwem kulturowym regionu oraz przedsięwzięcia promocyjne w tym zakresie,
- prowadzić promocję dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu,
- organizować współpracę z uczelniami na rzecz realizacji POnZ,
- obejmować patronatem Marszałka przedsięwzięcia w zakresie ochrony dziedzictwa,
- tworzyć katalogi wzorców budownictwa regionalnego charakterystycznego dla krajobrazów kulturowych poszczególnych części województwa,
- wspierać promocyjnie tradycyjne produkty regionalne,
- organizować spotkania i konferencje dotyczących problematyki dziedzictwa,
- wspierać własne instytucje kultury w realizacji projektów i zadań dotyczących dziedzictwa kulturowego regionu,
- przyznawać nagrody i stypendia osobom zajmującym się opieką nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wojciechów, w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi dokumentami wykonanymi na poziomie województwa, prezentowanymi w następujących poniżej dokumentach.

4.2.1. Strategia rozwoju województwa lubelskiego do 2030 roku

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku przyjęta została uchwałą Nr XXIV/406/2021 Sejmiku Województwa Lubelskiego w dniu 29 marca 2021 r. Jest to dokument własny samorządu wojewódzkiego i podstawowy dokument polityki regionalnej określający wizję, cele rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, a także działania służące ich realizacji. W dokumencie odniesiono się do nowych wyzwań, przed którymi stanęły regiony Polski oraz całej Unii Europejskiej, jak procesy globalizacji, niekorzystne procesy demograficzne polegające na masowej i niekontrolowanej migracji, skutki pandemii COVID-19 oraz zagrożenia związane ze zmianami klimatu.

Kultura zwiększa także atrakcyjność regionu, zarówno dla mieszkańców, jak i inwestorów oraz przyciąga turystów, może więc być czynnikiem wzrostu gospodarczego. Obszar woj. lubelskiego charakteryzuje się zróżnicowanym i atrakcyjnym krajobrazem kulturowym, jest bogaty w liczne zabytki architektury oraz obiekty o dużej wartości artystyczno-historycznej. Bogactwo zasobów turystyczny województwa lubelskiego stanowią dobrze zachowane, atrakcyjne środowisko przyrodnicze oraz będąca wynikiem styku cywilizacji spuścizna kulturowa. W 2020 r. w rejestrze zabytków nieruchomych województwa lubelskiego figurowało około 4,4 tys. obiektów. Na terenie woj. lubelskiego funkcjonują turystyczne szlaki dziedzictwa kulturowego: Ordynacji Zamojskiej, Nadwiślański, Renesansu Lubelskiego, Partyzancki, Przenikania Kultur, Pamiątek Kultury Żydowskiej, Szlak Rezydencji Magnackich, Architektury Sakralnej, Szlak Nitką Kolejki Wąskotorowej, Podziemie Kredowe w Chełmie, Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej.

Samorząd Województwa Lubelskiego przyjął następującą wizję rozwoju województwa do roku 2030: **Województwo lubelskie racjonalnie wykorzystując specyfikę społeczno-gospodarczą, zasoby środowiska, a także policentryczność sieci ośrodków miejskich rozwija się w sposób zrównoważony. Kreatywność i otwartość mieszkańców, aktywność naukowo-badawcza, tworzenie i stosowanie rozwiązań innowacyjnych oraz partnerstwo w zarządzaniu kształtują nowoczesny charakter regionu. Wzrasta jego znaczenie jako strategicznego producenta finalnych wyrobów bazujących na surowcach rolniczych, dostarczyciela usług prozdrowotnych i czasu wolnego. W efekcie region oferuje atrakcyjną przestrzeń do życia, pracy i inwestowania w zdrowym i bezpiecznym otoczeniu**

W Strategii wskazano cztery cele strategiczne i 18 celów operacyjnych. Z punktu widzenia wykorzystania i ochrony dziedzictwa kulturalnego najważniejszy jest cel operacyjny 3.4, który zdefiniowano jako *innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu*. Przyrodnicze, krajobrazowe oraz kulturowe walory województwa lubelskiego wymagają nowego podejścia do ich wykorzystania tak, by mogły stanowić istotny czynnik rozwojowy. Służyć temu mają między innymi komplementarne, atrakcyjne produktów turystyczne. Podejmowane będą działania na rzecz tworzenia i rozwijania kompleksowych produktów turystycznych, które w łańcuch korzyści ekonomicznych włączać będą społeczności lokalne, a nie tylko właścicieli obiektów turystycznych. Coraz większego znaczenia będzie nabierało wykorzystanie nowych technologii i rozwiązań, nie tylko jako narzędzie dotarcia z informacją do klienta, ale jako istotny element kształtujący i promujący sam produkt, wpływający na jego kształt, wyjątkowość i atrakcyjność.

Rozwijaniu funkcji turystycznej towarzyszyć będzie ochrona wartości będących podstawą budowania oferty turystycznej.

Wśród kierunków działań do realizacji tego celu w Strategii wymieniono:

- Kreowanie, rozwijanie oferty i infrastruktury ośrodków łączących funkcje edukacyjne, kulturalne i rekreacyjne, wykorzystujących nowe trendy w turystyce;
- Wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie, w tym kształtowanie spójnego układu szlaków rowerowych o znaczeniu europejskim, krajowym, regionalnym i lokalnym;
- Rozwijanie produktów i ofert wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (m.in. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe) np. utworzenie Centrum Historyczno-Archeologicznego „Grodów Czerwieńskich”;
- Organizacja punktów usług i obsługi dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa);
- Upowszechnianie nowoczesnych, wykorzystujących technologie cyfrowe form dostępu do kultury i informacji o zasobach przyrodniczych;
- Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.);
- Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych;
- Integracja współpracy, promocji, informacji i zarządzania w turystyce w oparciu o działający w Polsce system: Polska Organizacja Turystyczna – Regionalne Organizacje Turystyczne – Lokalne Organizacje Turystyczne;
- Rozwój usług i infrastruktury sportowej, rekreacyjnej;
- Upowszechnianie i rozwój sportu wśród różnych grup społecznych i środowiskowych;
- Wspieranie przedsięwzięć sportowych w regionie oraz promowanie upowszechniania kultury fizycznej;
- Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych.

Efektom innowacyjnego podejścia do wykorzystania zasobów lokalnych będzie tworzenie produktów niestandardowych, kojarzonych wyłącznie z województwem lubelskim, co wzmocni pozytywny wizerunek i pozycję regionu jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku, przyjaznego gościnnością mieszkańców. Kreowanie nowych atrakcji w oparciu o niematerialne dziedzictwo kultury będzie sprzyjało zacieśnianiu więzi społecznych, integracji regionalnej, a także aktywizacji zawodowej mieszkańców. W znacznym stopniu przyczyni się do wykorzystania unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego w rozwoju lokalnym i regionalnym.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r. wraz z Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego stanowią ramy dla realizacji polityk rozwojowych.

W Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego gmina Wojciechów została zaliczona do Strefy podmiejskiej aglomeracji lubelskiej, obejmującej tereny intensywnego oddziaływania ośrodków centralnych, i które określone zostały w PZPWL jako miejskie obszary funkcjonalne (MOF). Obszary te charakteryzują się koncentracją potencjału gospodarczego, społecznego i demograficznego w miastach i stanowią czynnik sprzyjający uzyskaniu efektu synergii w procesach rozwojowych. W skład

Miejskiego Ośrodka Funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego wchodzi 22 gminy a gmina Wojciechów została zaliczona do gmin położonych poza aglomeracją.

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego (PZPWL)

Obowiązujący obecnie Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego został przyjęty Uchwałą nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r., i zastąpił Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego uchwalony 29 lipca 2002 przez Sejmik Województwa Lubelskiego.

W aktualnie obowiązującym Planie zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego znajdziemy diagnozę zagrożeń dla stanu struktury zabytkowej na terenie ziem województwa:

- postępująca urbanizacja;
- brak kompleksowych działań rewitalizacyjnych (które powinny być uwzględniane w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego);
- brak powiązań obiektów nowoprojektowanych z obiektami zabytkowymi;
- nasilający się ruch tranzytowy.

Z kolei główne potencjały rozwojowe regionu autorzy dokumentu widzą w:

- położeniu na międzynarodowych korytarzach komunikacyjnych;
- potencjale żywicielskim;
- potencjale turystycznym.

W Planie zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego teren gminy Wojciechów został wyróżniony jako ośrodek wzmacniania i rozwoju funkcji specjalistycznych związanych z działalnością kulturową.

W ramach kształtowania i utrwalania tożsamości regionalnej oraz wykorzystania turystycznego w dokumencie wskazano na ośrodki koncentracji obiektów zabytkowych, z wyznacznikiem powyżej 5 obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Z uwagi na liczbę 16 obiektów/zespołów zabytkowych z terenu gminy Wojciechów wpisanych do rejestru zabytków województwa lubelskiego, należy zaliczyć teren gminy do bardzo atrakcyjnych turystycznie.

Ze względu na kierunki napływu turystów, natężenie i rodzaj ruchu turystycznego w planie wskazano na rozwój infrastruktury turystycznej i służącej ochronie walorów turystycznych w ośrodkach i strefach turystycznych w zakresie turystyki krajoznawczo-poznawczej gminę Wojciechów zaliczono do ośrodków etnograficznych a także turystyki wypoczynkowej.

Dokument wyznacza szereg obszarów funkcjonalnych, rozumianych jako zwarte układy przestrzenne składające się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi, jednolitymi celami rozwoju. Gmina Wojciechów została zaliczona do miejskiego ośrodka funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego, obejmującego obszar urbanizujący się i o największej gęstości zaludnienia i najważniejszych funkcjach w systemie osadniczym Lubelszczyzny. Rdzeń obszaru stanowi Lublin i Świdnik a strukturę osadniczą Lubelskiego Ośrodka Metropolitalnego organizuje 18 gmin znajdujących się w promieniu 30 km od Lublina, w tym gmina Wojciechów.

Gmina Wojciechów została również zaliczona do wiejskich obszarów funkcjonalnych uczestniczących w procesach rozwojowych, to jest takich obszarów wiejskich, które znajdują się w fazie postępującej integracji funkcjonalnej z najważniejszymi ośrodkami miejskimi, terenami o dobrej dostępności komunikacyjnej do usług wyższego rzędu. Celem rozwoju zagospodarowania

przestrzennego jest stworzenie warunków dla integracji funkcjonalnej z miastami poprzez włączenie obszarów wiejskich otaczających miasta w procesy rozwojowe.

W Planie zagospodarowania województwa lubelskiego zdefiniowano granice miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego, tzw. Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego. Obejmuje on obszar urbanizujący się o największej gęstości zaludnienia i najważniejszych funkcjach w systemie osadniczym Lubelszczyzny. Do Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego wśród 18 gmin leżących wokół Lublina zaliczono także obszar gminy Wojciechów.

4.2.3. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie Lubelskim na lata 2023–2026

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2023-2026 został przyjęty uchwałą Nr LVI/813/2024 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 20 marca 2024 r.

Samorząd Województwa Lubelskiego realizuje zadania z zakresu ochrony zabytków występując w podwójnej roli: po pierwsze jako właściciel obiektów zabytkowych oraz jako jednostka samorządu terytorialnego poziomu regionalnego odpowiedzialna za wykonywanie zadań o charakterze wojewódzkim w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami na poziomie regionu.

Do zadań wynikających z zapisów ustawowych należą przede wszystkim sprawowanie opieki nad zabytkami, do których samorząd województwa posiada tytuł prawny (art. 5 i art. 71 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w związku z art. 6 ust 1 p. 2 ustawy o samorządzie województwa). Przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nie definiują jednoznacznie kompetencji oraz zakresu odpowiedzialności samorządu województwa w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Przyjmuje się, że jednym z obowiązków samorządu regionalnego jest kształtowanie polityki rozwoju województwa w sposób uwzględniający zadania o charakterze wojewódzkim określone ustawami w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, polegające na ochronie zabytków, czyli podejmowaniu działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi rejestr zabytków, z podziałem na poszczególne rodzaje zabytków:

- A – zabytki nieruchome (4331 obiektów zabytkowych, w tym historyczne układy przestrzenne, historyczne układy ruralistyczne, świątynie różnych wyznań, klasztory i inne obiekty sakralne, budowle użyteczności publicznej, pałace i wille, dwory, domy mieszkalne, budynki przemysłowe, parki, zabytki archeologiczne, cmentarze),
- B – zabytki ruchome (22 400 zabytkowych obiektów ruchomych)
- C – zabytki archeologiczne (173 wpisy obejmujące pojedyncze obiekty zabytkowe oraz zespoły zabytków, jak cmentarzyska kurhanowe).

Głównym celem programu jest wyznaczenie pożądanych kierunków zmian w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami możliwych do rozpoczęcia lub osiągnięcia w perspektywie czasowej 4 lat. Istotnym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie województwa lubelskiego, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego.

W dokumencie określone zostały cele i kierunki działań wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami Województwa Lubelskiego na lata 2023-2026:

Cel strategiczny : Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny, uwzględniające wymogi teraźniejszości i oczekiwania przyszłości, służące poprawie jakości życia mieszkańców województwa lubelskiego.	
Cel operacyjny 1	Zachowanie potencjału krajobrazu kulturowego województwa.
Opis celu:	Celowi temu przyświeca intencja zachowania dobrostanu zasobu dziedzictwa kulturowego, poprzez aktualizację oceny stanu zachowania oraz potrzeb konserwatorskich obiektów zabytkowych w regionie, w poszczególnych kategoriach, ze szczególnym zwróceniem uwagi na obiekty, w których zachodzi proces degradacji.
Działanie 1.	Zachowanie wartości krajobrazu kulturowego oraz miejsc i obiektów dziedzictwa.
Działanie 2.	Dbłość o zabytki własne województwa
Działanie 3.	Wspieranie działań służących ochronie dziedzictwa i krajobrazu kulturowego - aktywny udział w pozyskiwaniu środków na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych
Cel operacyjny 2	Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego oraz idei opieki nad zabytkami.
Opis celu:	Głównym założeniem działań zaplanowanych do realizacji w tym celu operacyjnym jest popularyzacja i promocja bogactwa dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny. Realizowanie i wspieranie aktywnego marketingu tych zasobów będzie miało także wpływ na rozwój gospodarczy regionu. Ekspozowanie odrestaurowanych obiektów zabytkowych zaplanowane w poniższych działaniach, będzie służyć także krzewieniu idei opieki nad zabytkami, ukazując efekty starań w przywracaniu pierwotnego piękna i wartości śladów naszej historii.
Działanie 1.	Utworzenie Szlaku Architektury Drewnianej Województwa Lubelskiego
Działanie 2.	Przygotowywanie wydawnictw prezentujących bogactwo dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego.
Działanie 3.	Organizacja konkursu fotograficznego „Odkrywamy dziedzictwo Lubelszczyzny” z wydawnictwem pokonkursowym w formie kalendarza.
Działanie 4.	Upowszechnianie idei opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa kulturowego
Cel operacyjny 3	Żywa tradycja – inwentaryzacja i ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego
Opis celu:	Lubelszczyzna jako obszar jest bardzo bogatym i wyrazistym kulturowo regionem. Co najważniejsze z ciągle żywymi przejawami funkcjonowania tradycji w wielu jej aspektach. Miała na to wpływ niewątpliwie specyfika regionu, ale także nie przerwana transmisja tradycji, która przekazywana bezpośrednio, w sposób ustny, jest warunkiem jej trwałości i autentyczności. Działania zaplanowane w tym celu mają za zadanie pomóc w określeniu tych przejawów, usystematyzowaniu i ochronie, a tym samym w odkrywaniu tożsamości regionalnej depozytariuszy tradycji i wzmacnianiu więzi społecznych.
Działanie 1.	Zacieśnienie współpracy ze środowiskiem naukowym służącej eksploracji, identyfikacji i dokumentacji przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego subregionów Lubelszczyzny.
Działanie 2.	Wpisy na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego unikatowych zjawisk występujących na terenie Lubelszczyzny
Działanie 3.	Wspieranie wydarzeń i inicjatyw służących ochronie i promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz ich depozytariuszy.

Lubelszczyzna posiada ogromny potencjał w postaci zasobu zabytkowego, w tym grup zabytków, takich jak np. m.in. dziedzictwo przemysłowe, architektura szkolna, cmentarze wojenne I wojny światowej, które należy popularyzować, gdyż może ono stać się ważnym elementem krótkich (weekendowych) tras turystycznych pieszych i rowerowych dla mieszkańców województwa i szerzej całego kraju

4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wojciechów, w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu.

4.3.1. Powiatowy Program opieki nad zabytkami powiatu lubelskiego na lata 2021-2024

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2021-2024 Powiatu Lubelskiego przyjęty został uchwałą nr XXVI/347/2021 Rady Powiatu w Lublinie z dnia 28 stycznia 2021 r.

Celem priorytetowym określono podjęcie działań zmierzających do poprawy stanu zachowania zabytków będących własnością Powiatu Lubelskiego.

W ramach programu wytyczone zostały dwa cele operacyjne podejmowanych działań:

Cel operacyjny 1: wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego powiatu lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego regionu zarządzanie dziedzictwem kulturowym, jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego, w ramach którego wskazano następujące zadania:

- Ochrona zabytków nieruchomych, nieruchomości zabytków archeologicznych, zabytków ruchomych, oraz opieka nad zabytkami powiatu lubelskiego;
- Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego powiatu lubelskiego;

Cel operacyjny 2: promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców powiatu lubelskiego.

W jego ramach wskazano następujące kierunki działań:

- popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym powiatu;
- podniesienie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego

Dla realizacji wymienionych celów operacyjnych w Programie zostały określone sposoby ich weryfikacji niezbędne przy sporządzaniu sprawozdań z realizacji Programu.

4.3.2. Strategia Rozwoju Powiatu Lubelskiego na lata 2016-2022 (z perspektywą do roku 2030)

Strategia została przyjęta Uchwałą Nr XVI/127/2016 Rady Powiatu w Lublinie z dnia 8 stycznia 2016 r. Jest dokumentem długookresowym, określającym generalny kierunek działania powiatu oraz przedstawiającym metody i narzędzia jego wdrażania. W Strategii Rozwoju Powiatu Lubelskiego podkreślono istniejącą liczbę zabytków nieruchomych i archeologicznych, świadczących o bogatej przeszłości historycznej tego obszaru. Powiat lubelski jest skupiskiem wielu interesujących zabytków i osobliwości kulturowych, które przyciągają turystów i stanowią podstawę do rozwoju branży turystycznej na tym obszarze. Elementem wyróżniającym powiat jest niezwykle bogactwo i zagęszczenie obiektów dworsko-pałacowych. Znajduje się tu prawie 40 takich obiektów. Są to głównie zabytki pochodzące z XIX wieku, charakteryzujące się ciekawą architekturą i założeniami parkowymi wokół. Ponadto na badanym obszarze znajdują się liczne zabytki sakralne, głównie kościoły katolickie i cmentarze z okresu I wojny światowej.

Obowiązująca obecnie Strategia jest dokumentem przestarzałym. Strategie rozwoju powiatu powinny uwzględniać Krajowy Plan Odbudowy (KPO) jako jeden z kluczowych dokumentów strategicznych, który wpływa na możliwości finansowania i kierunki rozwoju. KPO, a konkretnie jego komponenty związane z transformacją cyfrową, zieloną energią, czy innowacjami, mogą stanowić

impuls do rozwoju powiatu. Strategie powiatowe powinny być spójne z KPO i wykorzystywać jego potencjał, a także uwzględniać specyfikę lokalnych potrzeb i możliwości.

4.3.3. Porozumienie Partnerskie Jednostek Samorządu Terytorialnego Powiatu Lubelskiego BYSTRZYCA

19 października 2021 r. 16 Gmin i Powiat Lubelski zawarły Porozumienia Partnerskiego Jednostek Samorządu Terytorialnego BYSTRZYCA. Porozumienie zawarły wszystkie samorządy obejmujące Powiat Lubelski z myślą o wzmacnianiu i rozwoju współpracy tworzącej nowe możliwości i rozszerzenie efektów wspólnych inicjatyw w ramach nowej perspektywy finansowej Unii Europejskiej na lata 2021 – 2027.

Porozumienie opracowało Strategię Rozwoju Ponadlokalnego do roku 2030 Jednostek Samorządu Terytorialnego Porozumienia Partnerskiego BYSTRZYCA, która została przyjęta Uchwałą nr LXIV/676/2024 Rady Powiatu w Lublinie z dnia 21 marca 2024 r.

W Strategii przedstawiono wizję rozwoju Powiatu Lubelskiego, która została przedstawiona w wymiarach społecznym, gospodarczym oraz przestrzennym. Wizja do 2030 roku to:

Powiat Lubelski wykorzystuje swoje położenie w sąsiedztwie stolicy miasta wojewódzkiego – Lublin, zapewniając możliwie jak najwyższy poziom i standard życia. Dotychczasowi i nowi mieszkańcy tworzą zintegrowaną społeczność, która aktywnie włącza się w lokalne życie. Mieszkańcy mają możliwość rozwoju zawodowego dzięki dostępności do wielu miejsc pracy, szczególnie w innowacyjnych gałęziach gospodarki. Potrzeby mieszkańców zaspokajane są dzięki możliwości korzystania z wysokiej jakości usług: publicznych, zdrowotnych, opiekuńczych, edukacyjnych i administracyjnych. Szczególnie promowane są postawy proekologiczne pozwalające na zapewnienie bezpieczeństwa w warunkach zmieniającego się klimatu oraz niwelację zanieczyszczeń środowiska. Istniejąca infrastruktura komunikacji publicznej umożliwia dogodne poruszanie się po terenie powiatu, a także na komfortowy dojazd do Lublina powodując ograniczenie ruchu samochodowego. Obszar powiatu rozwija się gospodarczo i infrastrukturalnie zgodnie z założeniami gospodarki niskoemisyjnej. Zwiększona zostanie rola turystyki weekendowej, wykorzystująca walory przyrodnicze i kulturowe powiatu. Dzięki dobrej współpracy samorządów gminnych w zakresie planowania przestrzennego zachowane zostaną cenne wartości przyrodnicze i krajobrazowe.

Misję Powiatu Lubelskiego do 2030 roku wyrażono następująco:

Obszar Powiatu Lubelskiego w 2030 roku to miejsce, gdzie rozwija się innowacyjna gospodarka i turystyka oparta na istniejących zasobach przyrodniczo-krajobrazowych i dziedzictwa kulturowego, zapewniające mieszkańcom wysoką jakość i standard życia poprzez dostęp do infrastruktury i usług publicznych oraz czystego środowiska.

Dla właściwej i skutecznej realizacji zakładanej wizji i misji, wskazano następujące cele strategiczne:

Cel strategiczny 1 - Rozwój systemu świadczenia usług zdrowotnych i usług pomocy społecznej.

Cel strategiczny 2 - Kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego i rozwój edukacji.

Cel strategiczny 3 - Poprawa i tworzenie korzystnych warunków dla rozwoju gospodarczego.

Cel strategiczny 4 - Ochrona środowiska naturalnego i adaptacja do zmian klimatu.

Cel strategiczny 5 - Nowoczesna i bezpieczna infrastruktura komunikacyjna i techniczna.

Cel strategiczny 6 - Współpraca samorządów powiatu lubelskiego.

W ramach celu strategicznego 2 wyznaczono cel operacyjny 2.2 – upowszechnianie i wspieranie działań z zakresu kultury i sportu i wśród kierunków działań wskazał:

- wspieranie działalności kulturalnej prowadzonej przez organizacje pozarządowe i społeczne, placówki oświatowe, gminne ośrodki kultury czy biblioteki;
- przebudowa, budowa infrastruktury związanej z kulturą;
- organizacja imprez sportowych, rekreacyjnych i wydarzeń społeczno-kulturalnych o zasięgu lokalnym i ponadlokalnym;
- rozpowszechnianie informacji o wydarzeniach kulturalnych, sportowych i edukacyjnych poprzez lokalne media oraz social media;
- ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym ochrona i rewaloryzacja zabytków;
- promocja dziedzictwa kulturowego obszaru powiatu lubelskiego poprzez działania edukacyjne w szkołach, wydanie przewodników i ulotek informacyjnych;
- wspieranie działalności kulturalnej lokalnych twórców;
- tworzenie, modernizacja, dostosowanie atrakcyjnych turystycznie przestrzeni rekreacyjnych i wypoczynkowych z wykorzystaniem naturalnych walorów przyrodniczych z małą infrastrukturą;
- tworzenie ścieżek i szlaków edukacyjnych. Integracja istniejących miejsc tak aby stanowiły szlaki tematyczne;

Wśród najchętniej odwiedzanych atrakcji turystycznych Powiatu Lubelskiego wymieniono, między innymi Kuźnia Wojciechów, Muzeum Regionalne w Wojciechowie i Muzeum Kowalstwa, IM-Plantacja Sztuki „Pod Lipami”, Park edukacyjno-rekreacyjny Owadolandia, ZOO Wojciechów.

4.3.4. Stowarzyszenie Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego

Stowarzyszenie formalnie funkcjonuje od 2023 r. - spotkanie założycielskie Stowarzyszenia odbyło się 23 listopada 2023 r. W skład Stowarzyszenia Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego wchodzi 22 gminy: Lublin, Bełżyce, Bychawa, Garbów, Głusk, Jabłonna, Jastków, Kamionka, Konopnica, gmina Lubartów, Miasto Lubartów, Łęczna, Mełgiew, Nałęczów, Niedrzwica Duża, Niemce, Piaski, Spiczyn, Strzyżewice, Świdnik, Wojciechów i Wólka oraz 4 powiaty: lubelski, lubartowski, puławski i świdnicki.

Wśród celów Stowarzyszenia należy wymienić:

- Wspieranie idei samorządu terytorialnego, współpraca oraz ochrona wspólnych interesów Członków Stowarzyszenia LOM, wspieranie rozwoju społeczno-gospodarczego Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego.
- Wspólna realizacja założeń Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego do roku 2030, Planu Zrównoważonej Mobilności Miejskiej dla LOM oraz innych wspólnych dokumentów strategicznych, planów, koncepcji.
- Współdziałanie na rzecz pozyskiwania i wykorzystania środków zewnętrznych, tj. funduszy krajowych i zagranicznych, w tym funduszy UE, które mogą zostać wykorzystane na realizację wspólnych inicjatyw, jako lider lub partner projektów finansowanych ze środków zewnętrznych, tj. funduszy krajowych i zagranicznych, w tym funduszy UE,
- Współdziałanie w celu efektywnego wykorzystania środków Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021 – 2027, programów krajowych finansowanych ze środków polityki spójności
- Promowanie partnerskiego modelu współpracy jednostek samorządu terytorialnego i innych podmiotów działających w LOM.

4.3.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych Powiatu lubelskiego.

Dokument ten został utworzony w 2005 r. i corocznie jest aktualizowany a ostatnia aktualizacja pochodzi z marca 2019 r. Niestety nie jest on dostępny na stronach internetowych powiatu lubelskiego i prezentowane poniżej uwagi dotyczą modelowego planu ochrony zabytków. Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na wykonywaniu następujących przedsięwzięć:

- prace przygotowawcze w okresie poprzedzającym wystąpienie konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- prace w okresie podwyższonej gotowości, to jest w okresie narastania bezpośredniego zagrożenia,
- reagowanie w czasie wystąpienia i trwania konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- zabezpieczenie i dokumentowanie po zakończeniu konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.

4.3.4. Lokalna Grupa Działania Zielony Pierścień.

Lokalna Grupa Działania „Zielony Pierścień” jest lokalnym partnerstwem, które działa w formie stowarzyszenia. Tworzą je mieszkańcy, lokalne organizacje i przedsiębiorcy oraz jednostki sektora publicznego z obszaru 11 gmin: Baranów, Janowiec, Kazimierz Dolny, Końskowola, Kurów, Markuszów, Nałęczów, Puławy, Wąwolnica, Wojciechów i Żyrzyn. Zostało zarejestrowane w dniu 03.03.2008. Nazwa organizacji wzięła się od określenia urbanistów i ekologów, którzy „zielonymi pierścieniami” nazywają obszary atrakcyjne pod względem przyrodniczym, krajobrazowym i turystycznym okalające miasta. Obszar, na którym działa stowarzyszenia, ma szczególnie wysokie walory turystyczne.

Lokalna Grupa Działania "Zielony Pierścień" nadal pracuje nad Lokalną Strategią Działania na lata 2023-2027(2029), na którego opracowanie otrzymała wsparcie finansowe Samorządu Województwa Lubelskiego. Na stronie internetowej LGD dokument ten jest niedostępny.

Po zaakceptowaniu Lokalnej Strategii Rozwoju z budżetu Strategii, który wyniesie 2,25 mln EURO wspierane będą projekty na: działalności gospodarcze i infrastrukturę turystyczną oraz działania aktywizujące społeczności lokalne na obszarach wiejskich.

4.3.5. Lokalna Organizacja Turystyczna "Kraina Lessowych Wąwozów"

Lokalne Organizacje Turystyczne (LOT) stanowią nieograniczone liczbowo zrzeszenia organizacji, samorządów lokalnych i podmiotów zainteresowanych turystyką, powstające na terenie powiatów i gmin. Organizacje te zostały utworzone po utworzeniu Polskiej Organizacji Turystycznej (POT), która zainicjowała utworzenie 16 samodzielnych Regionalnych Organizacji Turystycznych oraz sieci niezależnych Lokalnych Organizacji Turystycznych. „Kraina Lessowych Wąwozów" obejmuje obszar gmin: Janowiec, Karczmiska, Kazimierz Dolny, Końskowola, Nałęczów, Opole Lubelskie, Poniatowa, Puławy, Wąwolnica, Wojciechów oraz Miasta Puławy. Na terenie Wojciechowa istnieje jeden z 8 punktów informacji turystycznej funkcjonujących w ramach LOT Kraina Lessowych Wąwozów. W opisie atrakcji turystycznych LOT Kraina Lessowych Wąwozów znajduje się wycieczka do Mini Zoo w Wojciechowie, gdzie można zobaczyć wiele egzotycznych zwierząt. Na bazie lokalnego dziedzictwa kulinarnego Krainy Lessowych Wąwozów rozwijana jest turystyka kulinarna. Wśród obiektów z terenu gminy Wojciechów wymieniono m.in. takie obiekty jak Wojciechosko Zagroda, Pasieka „Miodowy Gaj”, Młyn Hipolit.

W 2019 r. LOT „Kraina Lessowych Wąwozów” otrzymała zaszczytny tytuł Polskiej Marki Turystycznej. Jest jedną z pięciu destynacji turystycznych w Polsce, które mogą posługiwać się tym tytułem. Organizacja skupia 7 gmin zachodniej Lubelszczyzny: Janowiec, Kazimierz Dolny, Nałęczów, Poniatów, Wąwolnicę, Opole Lubelskie i miasto Puławę. Projekt Zintegrowanej Sieci Szlaków Turystycznych Krainy Lessowych Wąwozów powstał w celu jej promowania na polskim rynku turystycznym. Silne więzi przyrodnicze, kulturowe i historyczne stwarzają możliwość wygenerowania wspólnej przestrzeni, której walory warunkują rozmieszczenie gęstej sieci szlaków: rowerowych, pieszych, kajakowych, ścieżek dydaktycznych i spacerowych, a także tematycznych tras turystycznych.

Na stronie internetowej LOT „Kraina Lessowych Wąwozów” opisane są ciekawe szlaki turystyczne, jak na przykład szlak młynów wodnych rzeki Bystrej, który przebiega przez teren gminy Wojciechów. Jednym z trzech produktów sieciowych na terenie LOT Kraina Lessowych Wąwozów jest Park Pięciu Żywiołów Krainy Lessowych Wąwozów, w którym jedną z głównych atrakcji jest Wojciechów, poprzez tradycję kulturową związaną z ogniem i kowalstwem.

W 2019 r. Kraina Lessowych Wąwozów znalazła się wśród pięciu obszarów turystycznych z terenu całej Polski, które zostały wyróżnione laurem „Polska Marka Turystyczna”.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wojciechów zgodny jest z następującymi dokumentami wykonanymi na poziomie gminy:

Zagospodarowanie przestrzenne gminy Wojciechów

24 września 2023 weszła w życie Ustawa z 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw. Część zapisów ustawy wejdzie w życie z początkiem 2025 i 2026 r. Zgodnie z ustawą plan ogólny zastąpi studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. W przeciwieństwie do studium plan ogólny będzie aktem prawa miejscowego. Jego ustalenia dadzą podstawę do uchwalania planów miejscowych oraz wydawania decyzji o warunkach zabudowy. W planie ogólnym zostaną określone strefy planistyczne oraz gminne standardy urbanistyczne. Można będzie też ustalić obszary uzupełnienia zabudowy i obszary uzupełnienia zabudowy śródmiejskiej. Zgodnie ze znowelizowaną w kwietniu 2025 r. ustawą plany ogólne powinny zostać przyjęte do dnia 30 czerwca 2026 roku. Według aktualnie obowiązujących przepisów, w przypadku gdy gmina nie zdąży z uchwaleniem planu ogólnego do 2026 roku to nie będzie miała możliwości wydania nowych decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego lub warunkach zabudowy. Ważność natomiast zachowałyby decyzje wydane wcześniej (i wciąż w mocy), a także realizować można byłoby inwestycje w oparciu o miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Znowelizowana ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym utrzymała w mocy wszystkie obowiązujące w dniu wejścia ustawy w życie, to jest 24 września 2023 r., akty planowania przestrzennego, czyli również miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

W celu realizacji rozwoju przestrzennego zmieniona została hierarchia aktów planowania przestrzennego, a ustawa zmieniająca nałożyła na gminy obowiązek obligatoryjnego sporządzenia strategii rozwoju gminy, co stanowi etap reformy planowania i zagospodarowania przestrzennego

zapisanej w Krajowym Planie Odbudowy i Zwiększania Odporności. Do momentu wejścia w życie ustawy zmieniającej strategia rozwoju gminy, przewidziana w art. 10e ust. 1 ustawy z 8.3.1990 r. o samorządzie gminy, była aktem fakultatywnym. Od 1 stycznia 2026 r. strategia rozwoju gminy będzie dokumentem obligatoryjnym, który dodatkowo musi zawierać postanowienia uszczegóławiające zakres modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy oraz ustaleń i rekomendacji w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej. Strategia rozwoju gminy będzie musiała zawierać długookresową, strategiczną wizję rozwoju przestrzennego gminy, wynikającą z uwarunkowań związanych z jej położeniem, trendami rozwojowymi (zarówno globalnymi, np. demograficznymi, klimatycznymi czy technologicznymi, jak i specyficznymi dla gminy), oraz kierunki zmian przestrzennych planowanych w związku z jej realizacją. Obecnie w gminie Wojciechów trwają prace nad sporządzeniem tego dokumentu.

5.1.1. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego w gminie Wojciechów

W chwili obecnej w gminie Wojciechów brak jest miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i wszelka działalność inwestycyjna możliwa jest po uzyskaniu decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu lub, w przypadku inwestycji celu publicznego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego.

5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wojciechów.

Uchwałą Rady Gminy Nr XVI/103/19 z dnia 30 grudnia 2019 r. uchwalono zmianę Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wojciechów, które zostało przyjęte uchwałą nr III/16/02 z 30 grudnia 2002 r..

Zgodnie z zapisami w Studium na terenie Gminy występują obiekty i zespoły wpisane do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego, które są objęte ochroną konserwatorską:

- zespół kościelny w Wojciechowie z przełomu XVIII i XIX wieku obejmujący: drewniany Kościół Parafialny p.w. Św. Teodora z wyposażeniem wewnątrz wraz z otaczającym go drzewostanem i murowanym ogrodzeniem – A/124
- drewniana dzwonnica przy Kościół Parafialny p.w. Św. Teodora – A/124;
- zespół zamkowy w Wojciechowie z XVI wieku obejmujący dawny zamek zwany „Wieżą Ariańską” wraz z przylegającymi wałami i fosami obronnymi wraz z najbliższym otoczeniem i drzewostanem, pozostałością murów ze strzelnicami oraz ruinami pałacu – A/308;
- kaplica grobowa rodziny Świeżawskich, wraz z kryptą oraz gruntem pod budynkiem, na cmentarzu parafialnym – A/1606;
- zespół dworski w Palikijach z XIX wieku, składający się z murowanego dworu i parku – A/122;
- dwór drewniany w Lubkach z I połowy XIX wieku wraz z pozostałościami parku dworskiego – A/703.

W Studium wymieniono 14 obiekty zabytkowe i 129 stanowiska archeologiczne z terenu gminy Wojciechów, które znajdują się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i dla których w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie znajdują się karty ewidencyjne i które obligatoryjnie musiały zostać poddane weryfikacji w trakcie tworzenia Gminnej Ewidencji Zabytków. Wymienionymi w Studium celami ochrony środowiska kulturowego gminy są:

- Ochrona istniejących zasobów kulturowych.
- Zachowanie tożsamości kulturowej w sferze materialnej i niematerialnej.

- Kształtowanie harmonijnego krajobrazu kulturowego, zachowanie krajobrazów naturalnych.

5.1.3. Strategia rozwoju Gminy Wojciechów do roku 2020

Uchwałą nr XVII/64/15 Rady Gminy Wojciechów z dnia 15 grudnia 2015 przyjęto do realizacji Strategię rozwoju Gminy Wojciechów do roku 2020. Strategia Rozwoju Gminy jest bardzo ważnym długookresowym dokumentem określającym generalny kierunek działania gminy w zakresie rozwoju gospodarczego i społecznego gminy. Strategia Rozwoju Gminy Wojciechów jest dokumentem, który ma umożliwić i ułatwić uporządkowanie działań podejmowanych w celu rozwoju obszaru Gminy.

Po przeprowadzonej diagnozie stanu gminy Wojciechów przedstawiono następujące najmocniejsze strony Gminy:

- bardzo dobra dostępność komunikacyjna z rosnącą tendencją do osiedlania się na terenie gminy (tzw. sypialnia Lublina);
- atrakcyjne położenie turystyczne, bogate dziedzictwo kulturowe i historyczne, dobrze rozwinięta baza agroturystyczna;
- zachowane tradycje kowalskie, liczne zespoły zrzeszające mieszkańców gminy.

Najsłabszymi stronami Gminy Wojciechów są:

- niska rozpoznawalność Gminy jako obszaru do wypoczynku i rekreacji,
- mała atrakcyjność inwestycyjna Gminy,
- mały budżet na kulturę,
- słabe zaangażowanie społeczne mieszkańców Gminy.

Po zdiagnozowaniu stanu ustalono 8 celów strategicznych, mających wpłynąć na rozwój Gminy, a mianowicie:

1. Poprawa funkcjonalności logistycznej gminy;
2. Wyrównanie szans edukacyjnych dzieci z obszarów wiejskich;
3. Redukcja kosztów energii oraz zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii;
4. Wzrost atrakcyjności turystycznej gminy;
5. Wzrost gospodarczy oraz poprawa rynku pracy;
6. Poprawa stanu gospodarki wodno-ściekowej;
7. Zwiększenie atrakcyjności gminy jako obszaru odpowiedniego do zamieszkania.
8. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego.

Dla osiągnięcia zamierzonych celów wyznaczono cele operacyjne, które zostaną omówione jedynie dla celu nr 8: Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego:

- rozwój infrastruktury historyczno-kulturowej na terenie Gminy Wojciechów;
- kształtowanie tożsamości historyczno-kulturowej regionu poprzez pielęgnowanie historii, tradycji i kultury ludowej.

Wśród źródeł finansowania realizacji celu 8 w Strategii zaproponowano między innymi:

- Działanie 7.1 Dziedzictwo kulturowe Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020,
- Poddziałanie 7.6 Wsparcie badań i inwestycji związanych z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020,

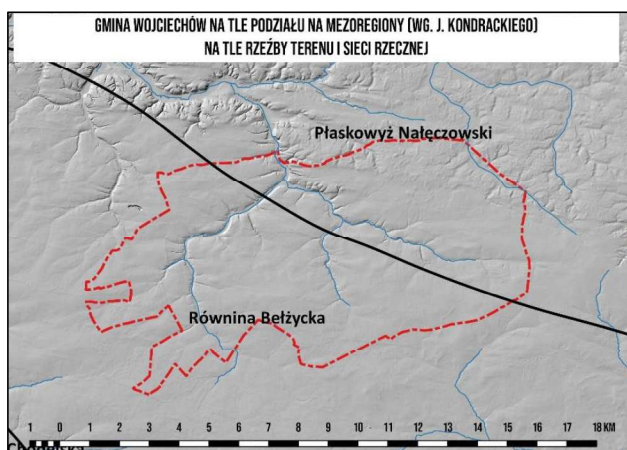

- Działania 13.4 Rewitalizacja obszarów wiejskich. Alternatywnie sugeruje się rozważenie skorzystania ze wsparcia oferowanego przez Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

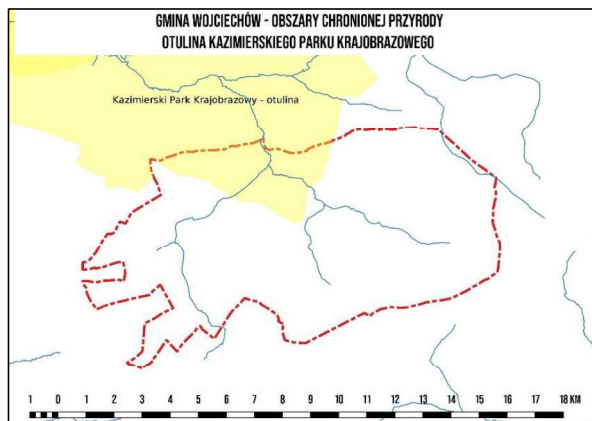
5.2.1. Charakterystyka geograficzno-przyrodnicza gminy Wojciechów

Gmina Wojciechów położona jest w zachodniej części powiatu lubelskiego i graniczy z gminami powiatu puławskiego: Nałęczów, Wąwolnica, gminami powiatu lubelskiego: Jastków, Konopnica i Bełżyce oraz gminą Poniatowa z powiatu opolskiego. Gmina zajmuje powierzchnię 81 km², znajduje się w obszarze Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego. Gospodarka Gminy ma charakter rolniczy. Pod względem walorów naturalnych Gmina Wojciechów należy do obszaru o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych, które związane są przede wszystkim z różnorodnością ukształtowania terenu. Pod względem fizyczno-geograficznym powierzchnia gminy leży w prowincji Wyżyn Polskich na terenie Wyżyny Lubelskiej, na styku dwu wykazujących wyraźną odrębność morfologiczną mezoregionów (według podziału Kondrackiego): Płaskowyżu Nałęczowskiego i Równiny Bełżyckiej.

Obszar Płaskowyżu Nałęczowskiego pokryty jest grubą warstwą lessów i silnie rozcięty dolinami rzeczными i wąwozami, które stanowią o atrakcyjności przyrodniczo-krajobrazowej tego terenu i jego potencjale do rozwoju turystyki a walory krajobrazowe spowodowały o włączeniu tych terenów gminy do otuliny Kazimierskiego Parku Krajobrazowego. Teren otuliny Parku stanowi fragment Obszaru Węzłowego Wisły Środkowej o znaczeniu międzynarodowym (ogniwo ECONET-PL). Z kolei Równina Bełżycka jest

regionem o mało urozmaiconym równinnym krajobrazie, zbudowanym z margli kredowych oraz glin zwałowych, pokrytych płytką warstwą utworów pylastych. Teren Równiny wznosi się w kierunku wschodnim, osiągając najwyższy punkt 242 m n.p.m. na wododziale Wisły i Bystrzycy, w okolicy wsi Saganów. Cały obszar gminy pokrywają utwory czwartorzędowe o miąższości kilkunastu metrów z okresu zlodowacenia środkowopolskiego. Wykształciły się na nich dobre gleby powodujące intensywną działalność rolniczą. Udział lasów w zagospodarowaniu gminy jest bardzo niewielki. Przez teren gminy przebiega dział wodny między zlewniami Bystrej oraz Bystrzycy. Największą rzeką na terenie gminy jest Bystra, której źródła znajdują się w okolicy miejscowości Sporniak. Płyne ona od Wojciechowa do Nałęczowa w kierunku północnym. Największym dopływem Bystrej jest Czerka, która uchodzi do Bystrej w Nowym Gaju. Dolina Bystrej to korytarz ekologiczny między obszarami chronionego krajobrazu Wisły, Bystrzycy oraz Wieprza.

Fragment północnej części gminy Wojciechów leży w otulinie Kazimierskiego Parku Krajobrazowego. Szczególnym celem ochrony Parku jest zachowanie niepowtarzalnych walorów przyrodniczych, krajobrazowych, kulturowych, historycznych i turystycznych środowiska ze szczególnym uwzględnieniem interesujących biocenoz zboczy doliny Wisły, wąwozów i skarp lessowych z licznie występującymi gatunkami rzadkich roślin. Pod względem klimatycznym obszar gminy charakteryzuje się dużą liczbą pogodnych dni w roku a w

miesiącach letnich występuje największa liczba dni pogodnych. Warunki klimatyczne zależą od napływających i ścierających się mas powietrza, głównie znad Atlantyku - polarnomorskiego oraz z kierunków wschodnich polarnokontynentalnego.

Pod względem rangi krajobraz gminy kwalifikuje się na poziomie rangi regionalnej i lokalnej, nie występują wybitne walory krajobrazu ani cechy indywidualne tożsamości krajobrazowej charakterystyczne wyłącznie dla gminy Wojciechów. Jedynie północne rejony gminy należące do otuliny Kazimierskiego Parku Krajobrazowego należą do typu krajobrazu rangi regionalnej.

5.2.2. Zarys dziejów obszaru gminy

Osadnictwo w Gminie Wojciechów od pradziejów do średniowiecza

Tereny gminy Wojciechów, a w szczególności północno-wschodnia część gminy, leżąca na terenie Płaskowyżu Nałęczowskiego, dzięki korzystnym dla rolnictwa warunkom glebowym, urozmaiconej rzeźbie terenu, a także dzięki sprzyjającym warunkom klimatycznym były atrakcyjne dla osadnictwa grup ludzkich od pradziejów do czasów nam współczesnych. Potwierdzeniem tego są rozproszone stanowiska archeologiczne odkryte podczas planowanych badań powierzchniowych wykonywanych od początku lat 80, w latach 90-tych XX w. oraz badań wykopaliskowych prowadzonych na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku kurhanowym w Starym Gaju. Materiały i rezultaty z badań wykopaliskowych zostały opracowane i dzięki temu nasza wiedza nie tylko na temat osadnictwa na tych terenach uległa wzbogaceniu. Jednakże dla poznania historii osadnictwa na terenie całej gminy najbardziej przyczyniły się planowane badania powierzchniowe prowadzone w ramach I etapu AZP w latach 1980, 1983, 1987, 1989, 1999 oraz badania II etapu AZP w roku 2008.

W efekcie wszystkich wymienionych powyżej badań archeologicznych: sondażowych badań wykopaliskowych na cmentarzysku w Starym Gaju oraz badań powierzchniowych w ramach ogólnopolskiej akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski I i II etapu ujawniono na terenie całej gminy 123 stanowiska archeologiczne. Występujący na stanowiskach archeologicznych materiał zabytkowy (fragmenty ceramiki, narzędzia i półwytwory z krzemienia) reprezentuje kultury archeologiczne występujących na Lubelszczyźnie ze szczególnym nasileniem materiału zabytkowego datowanego na wczesne średniowiecze oraz neolit – w statystyce tej nie akcentujemy prawie 50 faktów osadniczych z okresu nowożytnego, ponieważ znaleziska z tego okresu dominują na terenie całego kraju dodatkowo nie były uwzględniane podczas I etapu badań w ramach AZP. Z analizy wyników dotychczasowych badań archeologicznych nasuwa się wniosek, że tereny gminy Wojciechów charakteryzują się

intensywnym osadnictwem w okresach pradziejowych i wczesnohistorycznych z nasileniem w okresach neolitu, epoki brązu – zwłaszcza jego wcześniejszych faz, oraz z okresu wczesnego średniowiecza.

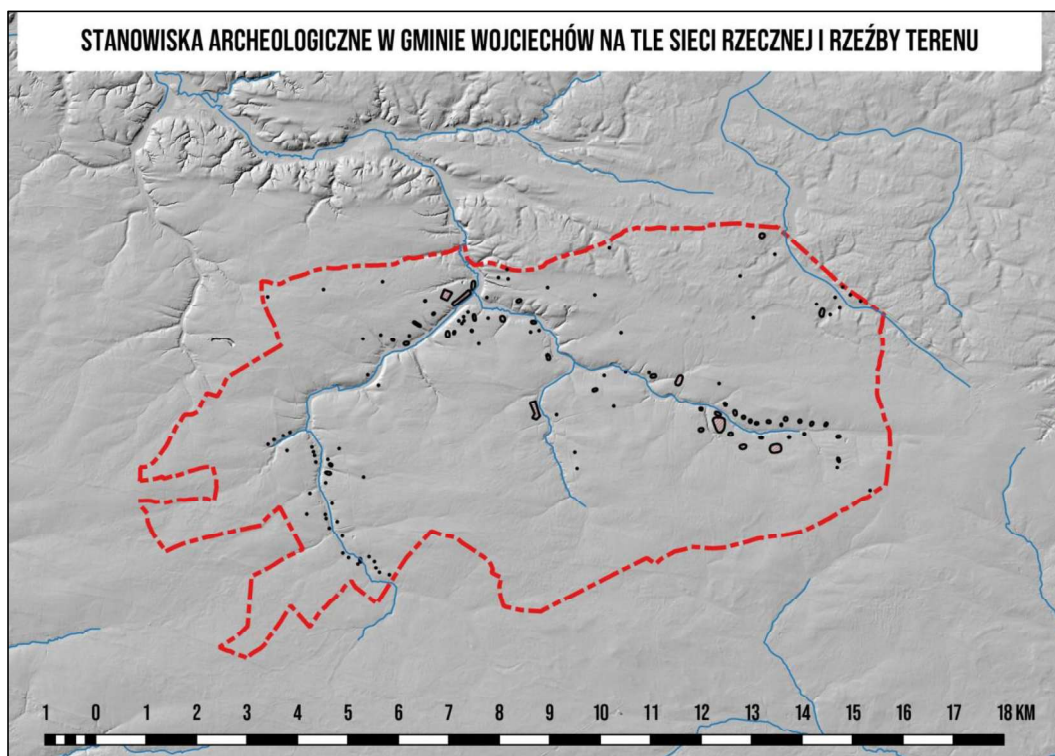
Na wyszczególnionych w tabeli 4 123 stanowiskach archeologicznych wyróżniono 221 zespołów chronologiczno-funkcjonalnych zabytków (na niektórych stanowiskach reprezentowane były znaleziska przynależne do więcej niż jednej jednostki chronologiczno-kulturowej) a wyszczególnione w tabeli rozróżnienie na osady i ślady osadnictwa związane jest jedynie z ilością materiału zabytkowego który wystąpił na powierzchni stanowiska, i w przypadku większej liczby artefaktów znalezisko określa się jako „osadę”, co oczywiście nie zawsze musi odzwierciedlać długotrwałość lub krótkotrwałość zasiedlania danego miejsca. Jednakże cechą charakterystyczną zaobserwowaną na obszarze całej gminy jest nieliczna frekwencja materiału zabytkowego na powierzchni i większość znalezisk przypisana jest do grupy „śladów osadnictwa”.

Najliczniej reprezentowane – 60 zespołów, są znaleziska pochodzące okresu wczesnego średniowiecza (VI-XIII w.), z czego najwięcej – 24 zespoły są datowane ogólnie jako „wczesnośredniowieczne”, bez dokładniejszego datowania, 9 zespołów datowanych na wieki VIII-IX a także 2 zespoły datowane na wczesne fazy tego okresu, to jest na wiek VII-VIII. Są to bardzo cenne znaleziska ponieważ pochodzą z okresu kształtowania się wczesnych państwowych. Drugą pod względem liczebności grupę stanowią znaleziska określane jako „nieokreślone” (20 zespołów), które wraz ze znaleziskami określanymi jako „pradziejowe” (30 znalezisk) stanowią łącznie bardzo liczną grupę 50 zespołów, co stanowi prawie 25% znalezisk. Na znaleziska te składają się materiały, których nie da się przyporządkować konkretnym kulturom archeologicznym, czy też okresom pradziejowym. Spowodowane jest to małą liczebnością materiału zabytkowego, z reguły bardzo rozdrobnionego materiału ceramicznego, mało charakterystycznych znalezisk jak np. odłupki krzemienne, które były w użyciu przez cały okres pradziejów, lub fragmentów przedmiotów o niemożliwej do określenia funkcji a tym samym „nieczyłych” na ich datowanie.

Trzecią najliczniejszą grupę reprezentują znaleziska określane jako „nowożytnie” (48 zespołów). Jest to nie duża liczba znalezisk a powodem jest zastosowana podczas badań Archeologicznego Zdjęcia Polski metodologia. W czasie kiedy przeprowadzano część badań terenowych, to jest na początku początek lat 80-tych XX w. instrukcja badań Archeologicznego Zdjęcia Polski nie uwzględniała jeszcze wyznaczania stanowisk z okresu staropolskiego i nowożytnych – do XIX wieku i zdecydowana większość zespołów znalezisk określanych ogólnie jako „nowożytnie”, pochodzi z najnowszych badań. Kolejną bardzo liczną grupę znalezisk stanowią znaleziska z okresu neolitu, które wystąpiły w 30 zespołach znalezisk, z najliczniejszą reprezentacją znalezisk przypisanych kulturze pucharów lejkowatych (19 zespołów), kulturze amfor kulistych (4 zespoły), kulturze ceramiki sznurowej (3 zespoły) oraz pojedyncze znaleziska kultury lubelsko-wołyńskiej oraz 6 zespołów uzyskały datowanie ogólnie na okres wczesnego neolitu (3 zespoły) oraz neolitu (3 zespoły), bez przynależności do określonej kultury.

Kolejną liczniejszą grupę - 9 zespołów - są znaleziska datowane przez badaczy jako należące od wczesnej epoki brązu, wśród których rozpoznano jedynie znaleziska należące do kultury trzcinieckiej (1 zespół) a pozostałą liczbę 8 znalezisk stanowią materiały określane ogólnie jako „wczesnobrązowe”. Z późniejszych faz epoki brązu i zapewne żelaza, pochodzi 6 zespołów, które badacze przypisali kulturze łużyckiej.

Najmniej licznie reprezentowane są ślady pochodzące z najstarszych okresów pradziejowych, ponieważ do tej pory zarejestrowano je jedynie na dwu stanowiskach i pochodzą one z okresu schyłkowego paleolitu (tak zwanej starszej epoki kamienia). Znaleziska z epoki kamienia: schyłkowego paleolitu oraz neolitu są niezwykle ważne dla poznania najstarszych dziejów nie tylko na terenie Lubelszczyzny ale także Polski.

Na terenie gminy nie natrafiono jak do tej pory na znaleziska, które można byłoby przypisać okresowi lateńskiemu, które na terenach sąsiednich są znane głównie ze znalezisk przynależnych kulturze pomorskiej. Jak do tej pory bardzo nieelicznie reprezentowany jest okresu wpływów rzymskich, bo materiał zabytkowy z tego okresu wydzielono jedynie na 1 stanowisku a materiał ten jest jedynie ogólnie datowany na ten okres, bez przynależności kulturowej. Można przypuszczać, że wśród licznych znalezisk określanych jako „pradziejowe”, „nieokreślone” mogą znajdować się zabytki z okresu halsztackiego, lateńskiego oraz okresu wpływów rzymskich a z powodu rozproszenia i zniszczenia fragmentów ceramiki nie możliwe przypisanie ich konkretnym kulturom

Z przedstawionej powyżej analizy materiału zabytkowego, odkrytego podczas badań powierzchniowych należy wysnuć wniosek, że tereny gminy Wojciechów były intensywnie zasiedlane w pradziejach. Niewiele jest stanowisk wielokulturowych i brak jest stanowisk, na których można by zaobserwować ciągłość osadniczą od neolitu, poprzez epokę brązu, do czasów nowożytnych. Z analizy przestrzennego rozmieszczenia stanowisk archeologicznych wynika ścisła zależność pomiędzy siecią wodną a osadnictwem od pradziejów do czasów nam współczesnych. Prawdopodobnie tą dla terenów gminy Wojciechów ilustruje zamieszczona powyżej mapa rozmieszczenia stanowisk archeologicznych, na której daje się zaobserwować koncentracja osadnictwa wzdłuż Bystrej, Czerki, Ciemięgi oraz bezimiennych cieków w częściach wschodniej i zachodniej, przy prawie całkowitym braku stanowisk archeologicznych w centralnej i północno-wschodniej części gminy, to jest na terenach wododziałów, wysoczyznowych, praktycznie pozbawionym cieków wodnych.

Dzięki znaleziskom z okresów pradziejowych z terenu gminy Wojciechów, możliwe jest przedstawienie zarysu pradziejów gminy Wojciechów. W próbie tej posiłkować się możemy dodatkowo licznymi

znaleziskami zabytków archeologicznych na pozostałych ziemiach Lubelszczyzny czy też Polski, dzięki którym archeolodzy w miarę dobrze rozpoznali i opisali procesy osadnicze zachodzące w pradziejach.

Paleolit – starsza epoka kamienia

Najstarsze ślady pobytu człowieka na terenach gminy Wojciechów sięgają okresu schyłkowego paleolitu i wiązać je można z kręgiem kultur ludów koczowniczych trudniących się głównie polowaniem na renifery i drobniejszą zwierzynę oraz zbieractwem. Dla tego regionu Polski najbardziej znana jest tak zwana kultura świderska. Obejmuje ona okres późnego zlodowacenia, nieznacznie przekraczając granicę plejstocenu i obejmuje początki holocenu. Zamyka się w przedziale czasowym pomiędzy 14 tysiącleciem p.n.e. do 8 -7 tysiąclecia p.n.e.. Pozostałościami bytności ludów penetrujących te ziemie są charakterystyczne zabytki krzemienne służące do wyrobu grotnów strzał i narzędzi do obróbki skór. Pobyt łowców i zbieraczy z tego okresu, ze względu na charakter gospodarki – sezonowe obozowiska - był krótko trwały i dlatego znaleziska należą od nielicznych i ubogich. Jedynie stacjonarne badania archeologiczne pozwalają na pozyskanie większych ilości materiałów w postaci narzędzi krzemiennych, kościanych i rogowych oraz czasami ślady po szałasach w których okresowo ludzie ci zamieszkiwali. Z interesującego nas terenu znamy dwa stanowiska archeologiczne związane z pobylem ludności tej kultury w Wojciechowie i Wojciechowie-Kolonii Piątej.

Jak do tej pory brak jest z terenu gminy Wojciechów znalezisk ze środkowej epoki kamienia, to jest z okresu mezolitu.

Neolit – młodsza epoka kamienna

Najstarszymi kolonizatorami Lubelszczyzny była ludność pochodzenia południowego tzw. kręgu kultur naddunajskich. Jak do tej pory nie natrafiono na terenie gminy na pozostałości ludności tej kultury, chociaż jest ona dobrze znana z terenów sąsiednich.

Następnym etapem zasiedlania tych ziem było pojawienie się ludności rolniczej **kultury pucharów lejkowatych (KPL)**, która reprezentowała już zawansowane rolnictwo i hodowlę udomowionych zwierząt. Nazwa - kultura pucharów lejkowatych - pochodzi od charakterystycznych form naczyń glinianych, których część wylewowa była ukształtowana w formie zbliżonej do lejka. Ludność tej kultury zajmuje szczególną rolę w pradziejach ziem polskich, ponieważ zintensyfikowali oni na masową skalę rolnictwo. Wylesiano ogromne obszary by prowadzić na ich uprawy i hodowlę. Wprowadziła też orkę sprzężającą. Jest to najczęściej występująca kultura archeologiczna wczesnej fazy neolitu. Trwała ona na naszych ziemiach od około 3900 lat p.n.e. do około 1900 lat p.n.e. Ludność tej kultury wytwarzała zawansowane narzędzia krzemienne np. sierpy, siekiery kamienne, motyki rogowe, topory kamienne i rogowe. Wysoko zawansowane było tkactwo o czym świadczą liczne znaleziska ciężarków tkackich. Ponadto zajmowała się wydobywaniem i obróbką na masową skalę krzemienia do wyrobu potrzebnych narzędzi. Z kulturą tą wiąże się też pierwsze w Polsce znaleziska drobnych przedmiotów metalowych – głównie miedzianych. Z terenu Gminy Wojciechów znamy stanowiska tej kultury ze znalezisk: w Łubki, Łubki Szlachta, Maszki, Miłocinie, Palikijach Pierwszych, Palikijach Drugich, Szczuczkach, Szczuczkach VI Kolonii, Wojciechowie, Wojciechowie-Kolonii Piątej.

Kultura lubelsko-wołyńska (nazywana też kulturą lubelsko-wołyńskiej ceramiki malowanej, kulturą ceramiki wstęgowej malowanej). Kultura ta należy do najsłabiej poznanych kultur neolitycznych w Polsce i znalezisko ludności tej kultury z Miłocina należy uznać za cenne. Osadnictwo ludności kultury lubelsko-wołyńskiej skupia się na lessach, w bezpośrednim sąsiedztwie rzek i strumieni. Najbardziej zwarte zespoły osadnicze występują w dorzeczu Bugu i na skraju Wyżyny Wołyńskiej. Znanie z pozostałych ziem Lubelszczyzny osady miały średnicę rzędu 100–200 m. Otaczano je rowami o trójkątnym lub trapezowatym przekroju oraz palisadą; umocnieniami służącymi prawdopodobnie ochronie bydła. Wewnątrz osad znajdowały się niewielkie jamy, zazwyczaj owalne, niekiedy z

paleniskiem w środku. Jamy miały zazwyczaj ponad metr średnicy i nie więcej niż metr głębokości. Nie odkryto jak do tej pory śladów naziemnych konstrukcji mieszkalnych.

Zabytki ludności tej kultury datuje się na pierwszą połowę trzeciego tysiąclecia p.n.e. i ludność tej kultury pojawia się po najstarszym osadnictwie ludności kultury pucharów lejkowatych, a zanikają na rzecz ludności kultury amfor kulistych ok. roku 2500 p.n.e.

Kultura amfor kulistych

Kolejną grupą ludności neolitycznej, którą reprezentują znaleziska na stanowiskach w Szczuczkach VI Kolonii i Wojciechowie-Kolonii Piątej jest ludność kultury amfor kulistych. Także w przypadku nazwy tej kultury, została ona zaczerpnięta od charakterystycznej formy naczyń wytwarzanych i użytkowanych przez jej ludność. Badacze przyjmują, że kultura ta powstała na podłożu kultury pucharów lejkowatych. Nasza wiedza o ludności tej kultury pochodzi przede wszystkim z nielicznych znalezisk grobów, w których wyposażeniu znajdowano gładzone krzemienne siekiery z krzemienia pasiastego. Groby ludności tej kultury z reguły występują na wyniosłościach, bardzo często są to pojedyncze groby, bardzo rzadko więcej niż trzy. Zmarli chowani byli w pozycji skurzonej, podczas gdy ludność kultury pucharów lejkowatych grzebała swoich zmarłych w pozycji wyprostowanej. Ponieważ zdarzało się, że wraz z ludźmi grzebano także bydło i inne zwierzęta domowe, wysnuto wniosek, że hodowla odgrywała dużą rolę u ludności tej kultury.

Kultura ceramiki sznurowej

Okres neolitu zamyka na opisywanym obszarze **kultura ceramiki sznurowej**. Nazwa jej pochodzi od charakterystycznego sposobu zdobienia naczyń glinianych odciskami sznura. Ludność tej kultury posługiwała się już przedmiotami i ozdobami metalowymi (miedź, brąz, srebro, a nawet złoto) i prowadziła tryb życia, jak się przypuszcza koczowniczo-pasterski. Znaleziska wytworów tej kultury rozpowszechnione są szeroko w Europie środkowej i wschodniej. Licznie występują w Polsce południowej i wschodniej. Okres jej występowania to w przybliżeniu 2800 – 1900 p.n.e. Ludność kultury ceramiki sznurowej wypełniła terytoria opuszczone przez społeczności kultur pucharów lejkowatych i amfor kulistych. Na terenie gminy występuje ona na stanowiskach w Miłocinie, Palikijach Drugich i Wojciechowie-Kolonii Piątej.

Epoka brązu

Znaleziska z epoki brązu nie są licznie reprezentowane na terenie Gminy Wojciechów. Znaleziska związane z **kulturą trzciniecką** (około 1900 -1000 p.n.e) zostały zarejestrowane na obszarze AZP obejmujących Gminę Wojciechów jedynie na stanowisku w Łubkach. W niedalekiej odległości od gminy Wojciechów znajduje się zespół bogatych stanowisk, od których kultura czerpie swoją nazwę (tak zwane stanowisko eponimiczne) w Trzcińcu. To właśnie w okolicach Trzcińca, Dratowa, Żmijowisk i Kosiorowa ksiądz Antonii Chotyński pod koniec XIX w. dokonał odkryć materiałów tej kultury, które wybitny polski archeolog prof. Józef Kostrzewski z Poznania nazwał „kulturą trzciniecką”. Okres największego rozwoju tej kultury przypada na okres 1500 – 1300 l. p.n.e, kiedy to ludność tej kultury zajmuje rozległe obszary międzyrzecza Wisły, Bugu, Sanu po zachodnią Ukrainę. Ludność tej kultury posiadała umiejętność wytopu metali, w szczególności brązu i wytwarzała z niego zarówno narzędzia, broń jak i ozdoby. Nie odstąpiła jednak od wytwórczości krzemieniarskiej i właściwie przez cały okres jej trwania posługiwała się wyrobami krzemiennymi. Ludność tej kultury prowadziła raczej osiadły tryb życia trudniąc się głównie rolnictwem. Ludność kultury trzcinieckiej grzebała swoich zmarłych najczęściej w obrządku szkieletowym pod nasypami kurhanów, chociaż występują także groby szkieletowe płaskie, bez nasypu. Niektórzy badacze utożsamiali ją z ludnością prasłowiańską co nie jest jednoznaczne i do dziś toczą się spory o jej przynależność etniczną.

Liczniesze niż znaleziska kultury trzcinieckiej, na terenie gminy Wojciechów reprezentowane są stanowiska ludności **kultury lużyckiej**. Znaleziska zabytków przypisywanych ludności tej kultury

powszechnie występują na terenie Polski i Europy i datowane są od epoki brązu do epoki żelaza. Mieszczą się więc w dość rozległym przedziale chronologiczno-kulturowym, zarówno w środkowej jak i młodszej epoce brązu do epoki żelaza (od 1700-1500 p.n.e, faza środkowa do 700-400 p.n.e, faza późna sięgająca do epoki żelaza - tzw. Halsztat D). Należy do tzw. Kręgu kultur pól popielnicowych do którego zaliczana jest głównie ze względu na formę pochówków ciałopalnych, w których zwęglone szczątki umieszczano w urnach i zakopywano w ziemi. Na cmentarzyskach znajdowane są liczne urny, często z bogatym wyposażeniem. Ludność tej kultury opanowała w wysokim stopniu umiejętność wytopu metali kolorowych, a w późnej fazie swojego rozwoju, także żelaza. Charakteryzowała się bogatym zdobnictwem wytwarzanych przedmiotów i naczyń. Zamieszkiwała zamknięte osady, nierzadko mające charakter obronny oraz budowała trudno dostępne warownie. Z terenu Polski znane są także grodziska tej kultury. Ślady związane z pobytem ludności tej kultury odkryto na stanowiskach w Górze, Łubkach-Kolonii, Łubkach-Szlachta, Nowym Gaju i Wojciechowie-Kolonii Piątej.

Okres Wpływów Rzymskich i Wędrówek Ludów.

Na terenie Gminy Wojciechów znaleziono jak do tej pory jedynie jedno stanowisko z tego okresu, zamykającego się w przedziale czasowym III wieku p.n.e do V wieku naszej ery i jest reprezentowany przez stanowisko ogólnie datowane na ten okres z miejscowości Góra.

Wczesne średniowiecze i średniowiecze

Okres ten jest nierozdzielnie związany z żywiołem słowiańskim i początkami Państwowości Polskiej a na terenie gminy Wojciechów w lesie w Nowym Gaju znajduje się badane wykopaliskowo ciałopalne cmentarzysko kurhanowe z okresu wczesnego średniowiecza. Cmentarzysko to datowane jest na VIII-IX w. i składa się z ponad 20 kopców w różnym stanie zachowania w 4 skupiskach. Stanowisko zostało odkryte w latach 80-tych przez L. Gajewskiego, pozytywnie zweryfikowane w trakcie badań AZP w 1983 r. Sondażowe badania archeologiczne przeprowadzone zostały przez B. Bargieł oraz J. Gurbę w 1985 roku. W literaturze archeologicznej znane jest jako: Wojciechów st. 1, Stary Gaj st. 1 lub Wojciechów – Stary Gaj.

Najstarsze znaleziska z okresu wczesnego średniowiecza z terenu gminy Wojciechów pochodzą z VII-IX wieku i pochodzą ze stanowisk w miejscowościach Góra, Łubki Szlachta i Palikije Pierwsze/Palikije Drugie. Największa liczba stanowisk z tego okresu nie ma precyzyjnie określonej chronologii i datowane są one ogólnie na wczesne średniowiecze. Przez analogie do sąsiadujących z gminą Wojciechów obszarów możemy sądzić, że ludność w tym okresie mieszkała w osadach otwartych w formie mniejszych lub rozległych osad, niekiedy wzmocnionych ostrokołem.

Historia osadnictwa zaobserwowana w źródłach pisanych dotyczących osad w gminie Wojciechów powiela sytuację zaobserwowaną także na pozostałych terenach województwa lubelskiego. Bardzo niewiele jest źródeł historycznych zwłaszcza do końca XIV w. dotyczących osadnictwa na tych terenach, a według historyków jedynie 1/6 osad wyłania się z mroków historii. Historycy wysuwają przypuszczenia, że w II i III ćwierci XIV w. szczególnie dotkliwe były zniszczenia spowodowane walkami z Litwą o opanowanie Rusi południowo-zachodniej. Doskonałe źródło do poznania najwcześniejszych dziejów Polski, jakim jest *Liber beneficiorum* Jana Długosza (powstałe w latach 1470 – 1480), w którym podawano dane dotyczące świętopietrza (denar od osoby dla papieża – stąd świętopietrze) w odniesieniu do każdej osady, ma w przypadku Lubelszczyzny największe braki. Najpełniejsze dane dotyczące osadnictwa interesujących nas terenów przynoszą późniejsze źródła o charakterze fiskalnym: *Liber Retaxationum* z 1529 r. i Rejestry poborowe z lat 1531 i 1533. Nieocenionym źródłem wiedzy o mieszkańcach są księgi metrykalne. Postanowienia Soboru Trydenckiego (1543-1546) nakazały, aby księgi zawierały imię dziecka, datę chrztu, imiona rodziców, imiona rodziców chrzestnych i imię szafarza chrztu. Nakaz ten wprowadzono w 1593 przez synod

diecezjalny krakowski. Dzięki temu księgi stanowią jedno z głównych źródeł historycznych w badaniach demograficznych, genealogicznych, socjologicznych czy też dotyczących nazewnictwa.

Późniejsze osadnictwo, do XV w. związane może być już z rycerskimi nadaniami, które z czasem przechodzą w większe majątki szlacheckie zaliczane już do okresu Staropolskiego. Z okresu tego dysponujemy już źródłami pisanymi, z których pochodzą wzmianki o najstarszych miejscowościach w gminie. Dla porządku poniższe informacje dotyczące najstarszych wzmianek o miejscowościach w gminie podajemy w porządku alfabetycznym a dane skąd je zaczerpnięto pochodzą z następujących źródeł: *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany*, pod red. Kazimierza Rymuta; *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu. Edycja elektroniczna* (<http://www.slownik.ihpan.edu.pl>); *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*.

Góra: po raz pierwszy pojawia się w dokumencie z 1381 jako Gora, wieś jest własnością szlachecką a dziedzicem był Grot; w księgach sądowych kasztelana lubelskiego z XV w. Góra wymieniana jest wielokrotnie przy okazji notowania kolejnych właścicieli wsi: np. w 1415 dziedzicem był Jan; w 1418 Wawrzyniec; 1418-1420 Hektor-Jaktor syn Wawrzyńca; w 1429 Jan; w 1439-44 Jan Górski z Góry herbu Lewart; w 1441-69 Jakub Głuch-Głuchowicz, brat Stanisława; w 1445 Jakub z Łucki zrzeka się praw do wsi Góra na rzecz Jana z Wojciechowa starosty lubelskiego; w 1454 r. Jakub z Góry odstępuje staw w tej wsi Grotowi tenutariuszowi kazimierskiemu celem spuszczenia; w 1468 Jakub Jakubowicz z Góry; w 1469 dwu Jakubów z Góry. W księdze beneficjów diecezji krakowskiej, tzw. Liber Retaxationum pod 1529 r. zapisano, że 4 grzywny dziesięciny z całej wsi płacono wikariuszom w Wojciechowie. Z kolei w spisie studentów Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400-1500 pojawia się Abraham syn Lasoty Górskiego z Góry.

Halinówka nazwa ta w dokumentach pisanych pojawia się bardzo późno, bo po II wojnie światowej w 1952 r.

Ignaców nazwa po raz pierwszy pojawia się w XIX w. w XIII tomie *Słownika geograficznego Królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich* jako „Ignatów”, przy okazji wymieniania miejscowości wchodzących w skład gminy Wojciechów.

Łubki dziś nazwa ta obejmuje wsie: Łubki, Łubki-Szlachta i Łubki-Kolonia; w dokumencie z 1348 r. jako Lubkowicze; z 1409 r. jako Lubky, Lupki; z 1416 r. Lubcow; z 1441 Lupkowycze. W Księgach Ziemskich Lubelskich z XV w. nazwa wsi pojawia się przy okazji opisywania granic: w 1416 r. ze Szczuczkami, w 1419 z Kowalą, w 1427 r. z Pankracowicami, w 1458 r. z Niezabitowem i Pankracowicami, z 1466 z Wojciechowem. Wieś była własnością szlachecką. W dokumencie z 1348 Kazimierz Wielki zaświadcza, że Dzierżko syn Albina i jego bracia Jan syn Jakuba i jego bracia Bogusław Wojciechowicz i jego brat, Dobiesław z Drzewoznana i jego brat, dziedzic z Łubek są prawymi rycerzami. W księdze beneficjów diecezji krakowskiej, tzw. Liber Retaxationum pod 1529 r. zapisano, że 8 grzywien dziesięciny z całej wsi płacono plebanowi w Wojciechowie. W dokumencie z 1414 (w Księgach Ziemskich Lubelskich) podano, że w Łubkach odbyły się roczki ziemskie (stałe posiedzenie sądu poza jego siedzibą) „ad expeditionem progrediendo”. Własność wsi w późnym średniowieczu jest bardzo rozdrobniona i tylko w XV w. w Księgach Ziemskich Lubelskich znajduje się kilkadziesiąt zapisów informujących o zbyciu, przekazaniu itp. wsi. W księgach

poborowych powiatu lubelskiego z lat 1531–1533 odnotowano pobór z części Piotra Łodzi ½ łana kmiecego i młyna, części Abrahama 1 łana kmiecego i młyna. Oraz szlachty bez kmieci: 1531 Stanisław ¼ łana 1533 Mikołaj Nawój ¼ łana, Andrzej Stogniew ¼ łana, Jan Niosek ¼ łana, Marcin Laski ¼ łana 1531-3 Marcin Garbacz, Pstrąg, Piotr Mazurowicz, Dobiesław ½ łana, Marcin Moszeński ¼ łana, Paweł Rej ¼ łana, Jan i Marcin Buzowie-Bosowie 1 łan, Stanisław Mazurowicz ½ łan, Zbigniew-Zbysław ¼ łan, Jan Ziemek synowiec Zbigniewa ¼ łana, Marcin Nawrotowicz ½ łana, Jakub Niosek i Stanisław Drogosz ½ łana, Jan Krzczon z synami 1 łan (RP). Łącznie odnotowano pobór z 20. działów.

Wydany w II poł. XIX w. *Słownik geograficzny Królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich* zawiera następujące informacje o wsi Lubki: *wieś pow. nowo-aleksandryjski, gm. Karczmiska, par. Wojciechów, niegdyś wieś szlachecka, czego ślady w 11 os. drobnej szlachty pozostały dotąd, Staw, młyn wodny, rogatka na gościńcu, Domów 52, mieszkańców 418, w 1827 43 domów, 284 mieszkańców, obok kolonia na gruntach dóbr Lubki powstała: Wólka Lubkowska albo Budy Lubkowskie. Według Tow. Kred. Ziems. folwar Lubki (z wsiami Lubka i Wólka Lubkowska al. Budy Lubkowskie) rozległy mórg. 1676, grunta or. o ogr. mr 834, łąk mr. 36, past. mr. 18, wody mr. 6, lasu mr. 708, nieuż. i place mr. 74, bud. mur. 3, z drzewa 18, młyn wodny, podkłady kamienia wapiennego, rzeczka Trepa przepływa, na której istnieje most za opłatą.*

Lubki w XIX wieku były w rękach Jankowskich, Witkowskich i do 1944 r. w rękach Dąbrowskich.

Maszki

po raz pierwszy pojawia się w dokumencie z 1398 r. jako *Masky*; w l. 1470-80 jako *Maszy*; w 1529 jako *Maski*, w 1626 jako *Maszy*. Wieś jest własnością szlachecką należącą w latach 1398-1533 do klucza wojciechowskiego. W 1451 dziedzicem jest Dobiesław [Szczekocki] podstoli sandomierski; w 1464 Katarzyna [Szczekocka] z Jawora starościna lubelska zastawia Maszki za 120 grzywien Janowi Wnuczkowi z Mienkowic. W XV wiecznych dokumentach wymieniani są kmiecie: w 1427 Maciej, w 1440-50 Maciej syn Wita, w 1455 Mikołaj piekarz. W Księgach Ziemskich Lubelskich z XV w. nazwa wsi pojawia się przy okazji opisywania granic: w 1443 z Sadurkami, w 1464 droga do Wojciechowa. W księdze beneficjów diecezji krakowskiej, tzw. Liber Retaxationum pod 1529 r. zapisano, że 3 grzywny i 3 grosze dziesięciny płacono biskupowi.

Wydany w II poł. XIX w. *Słownik geograficzny Królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich* zawiera następujące informacje o wsi: „*wieś i folwark w powiecie lubelskim, gmina i parafia Wojciechów. W 1827 r. 33 domy, 232 mieszkańców; obecnie 42 domy, 383 mieszkańców i 1107 mórg ziemi włościańskiej. Należy do dóbr Wojciechów. Tu się urodził Muczkowski, badacz dziejów uniwersytetu Jagiellońskiego*”.

Milocin

po raz pierwszy pojawia się w dokumencie z 1442 r. jako *Miloczin*; stanowiła własność szlachecką. W roku 1442 dziedzicem był Warsz z Ostrowa kasztelan lubelski. W roku 1827 spisano tę wieś jako poduchowną, posiadała wówczas 10 domostw i 104 mieszkańców. Około roku 1885 opisano Milocin jako wieś z folwarkiem w powiecie lubelskim gminie Wojciechów przy samej drodze żelaznej kolei nadwiślańskiej (pomiędzy Nowo-Aleksandryą a Lublinem). Jak podaje Słownik geograficzny Królestwa

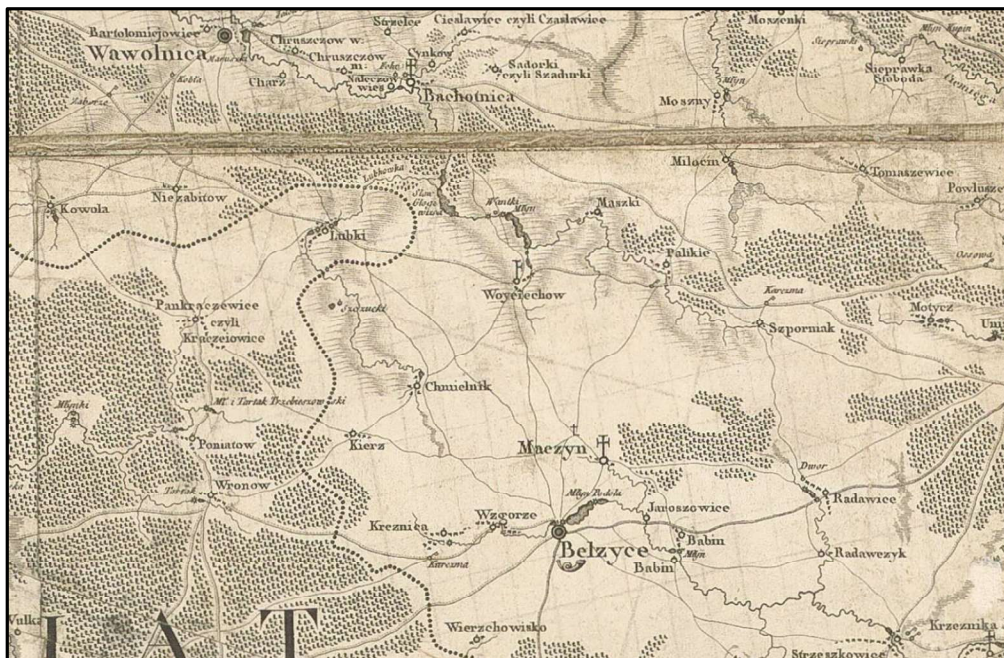
Polskiego stacja pierwotnie nosiła nazwę Miłocin, przemianowana następnie na Nałęczów.

Nowy Gaj nazwa po raz pierwszy pojawia się w XIX w. w XIII tomie *Słownika geograficznego Królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich* jako „Gajnowy”, przy okazji wymieniania miejscowości wchodzących w skład gminy Wojciechów.

Palikije dziś nazwa ta obejmuje wsie: Palikije Drugie i Palikije Pierwsze; w dokumencie z 1398 r. jako *Palikye*; z 1416 r. jako *Palykye*; z 1529 r. jako *Palkye*. W Lubelskiej księdze podkomorskiej piętnastego wieku (wyd. L. Białkowski, Lublin 1934) nazwa wsi pojawia się przy okazji opisywania granic: w 1416 i 1420 r. z Matczynem, w 1443 z Radawcem. Wieś stanowi własność szlachecką, w 1398-1533 w kluczu Wojciechów 5.2.3.. w 1435 r. Jan Szczekocki zastawia Palikije za 100 grzywien Klemensowi de Jaschowa, w 1462 szl. Jan Trzęsotobola z Berdechowa, rajca lubelski zwraca Palikije Henrykowi z Wojciechowa, które trzymał w zastawie za 600 fl. od ojca Henryka Jana Szczekockiego starosty lubelskiego. Dziedzicami w XV w. byli: 1462 Zbigniew i Jędrzych, ss. Jana Szczekockiego starosty lubelskiego; 1466 Henryk Szczekocki starosta lubelski; 1468 Katarzyna starościna lubelska; Zbigniew kanonik sandomierski; Anna, Zofia, Katarzyna, dzieci Jana Szczekockiego starosty lubelskiego; 1469-70 Zbigniew kanonik sandomierski i starosta lubelski. W latach 1470-80 Zbigniew Szczekocki herbu Odrowąż wznosi tu „curiae militaris” oraz tworzy folwark na 10 łanach kmiecych. Palikije pozostawały w rękach Szczekockich do 1481 r., później właścicielami byli Pileccy, w XVI w. Spinkowie, od 1613 r. Suchodolscy, od 1618 r. Orzechowscy. W 1680 r. dobra kupuje Antonii Nosadyni, sekretarz Michała Wiśniowieckiego. Od 1763 Palikije ponownie w rękach Suchodolskich, od 1829 Szlubowskich, następnie Wasiutyńskich. W 1839 r. majątek w rękach Świeżawskich, którzy rozwijają upadający majątek. Wydany w II poł. XIX w. *Słownik geograficzny Królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich* zawiera następujące informacje o wsi: w dok. *Palykygye, ws i fol. pow. lubelski, gm. i par. Wojciechów*, odl. 14 w. od Lublina, posiada młyn wodny i pokłady kamienia wapiennego. W 1827 r. było 35 dm, 202 mk. Dziedzicem wsi w XV w. był Zbigniew Szczekocki h. Odrowąż. Z 11 łanów kmiecych idzie dziesięcina dla archdyakonu lubelskiego wartości do 10 grzyw., z 30 innych łanów na stół biskupa krakowskiego, a w pieniądzech po skotów z łanu. Ówczesny dziedzic założył tu dwór (curia militaris) i z ról kmiecych utworzył folwark, dający dziesięcinę biskupowi z 41/2 łanów. Inny dziedzic Metelski miał 2 1/2 łanów, sołtys 4 łany; były tu dwie karczmy i ogrodnik bez roli. Wszyscy dawali dziesięcinę bisk. krakowsk. (Długosz, I, 200). Wieś należała do par. Wojciechów 5.2.4.. Według registr. pobor. z 1531 r. Wieś Palikije stanowiła całość ze wsiami: Wojciechów 5.2.5., Baski (Bąntki r. 1543), Maski. Wójt Brzostek miał w P. 3 łany. Obecnie fol. Palikije rozl. mr 1652: gr. or. ogr. mr. 1245, *lqk* mr. 9, past. mr. 22, lasu mr. 353, nieuż. mr. 23, bud. mur. 13, z drzewa 24 płodzmian 12, 15 i 16 polowy; las urządzony. Wś. Palikije osad 44, z gr. mr. 1005.

Sporniak nazwa pojawia się na mapach z końca XVIII w. (Szporniak – patrz ilustracja wyżej), na mapach z pocz. XIX jako Sporniak. W źródłach pisanych nazwa po raz pierwszy pojawia się w wydany w 1877 „Skorowidzu Królestwa Polskiego czyli Spis alfabetyczny miast, wsi, folwarków, kolonii i wszystkich nomenklatur w Guberniach Królestwa Polskiego” XIX w.; w XI tomie *Słownika geograficznego Królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich* jako „Sforniak Palikijski”: *folwark pow. lubelski, gm. i par. Wojciechów,*

Tereny gminy Wojciechów na jednej z najstarszych map Polski w dużej skali (1:225 000) – mapie Karola de Petheesa z 1786 r. Zwraca uwagę znaczny stopień wylesienia terenu gminy, już w XVIII w. *Mapa szczególna województwa lubelskiego : zrządzona z innych wielu mapp miejscowych tak dawniej jak i świeżo odrysowanych tudzież gościncowych i niewątpliwych wiadomości wszystko według reguł geograficznych i obserwacji astronomicznych.*

odl. 16 w. od Lublina, fol. ten w r. 1875 oddzielony od dóbr Palikije, rozl. w 1885 r. mr. 614, gr. or. o ogr. mr. 499, ląk mr. 1, pastw. mr. 23, lasu mr. 87, nieuż. mr. 4, bud. z drzewa 5, płodom., 12, pol.; las nieurządzony pokłady kamienia wapiennego”

Stary Gaj nazwa po raz pierwszy pojawia się w XIX w. w XIII tomie *Słownika geograficznego Królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich* jako „Gaj Stary”, przy okazji wymieniania miejscowości wchodzących w skład gminy Wojciechów.

Szczuczki po raz pierwszy pojawia się w dokumencie z 1409 r. jako *Szczuczky*; w 1416 r. jako *Szczuczki*.

W Lubelskiej księdze podkomorskiej piętnastego wieku (wyd. L. Białkowski, Lublin 1934) nazwa wsi pojawia się przy okazji opisywania granic: w 1416 r. z Chmielikiem, w 1428 r. droga do Łubek, 1429 drogi do Wojciechowa oraz z Belżyc przez Szczuczki do Łubek oraz granice z Chmielikiem, w 1447 Mikołaj i Stanisław synowie śp. Świętka

sprzedają ojczysty łąn w Szczuczku przy drodze z Szczuczka do Poniatowej aż do granic pankracowskich Maciejowi Czelustce i Piotrowi Węgrzynowi z Poniatowej.

Wież stanowiła własność szlachecką. W roku 1409 odnotowano w księgach ziemskich lubelskich Jaśka Rawę ze Szczuczka. W tym samym roku 1409 odnotowano w działach Jakusza Babicę. W roku 1416 tenże Jaśko wraz z synem Wierzbicą zastawiają Stanisławowi zwanemu „Clica” swą połowę młyna w Szczuczku bez stawu oraz siedlisko z zapłociem za 9 grzywien na 1 rok. W latach 1409–1419 w działach występuje Katarzyna żona Rawy, Rawina. W okresie XV wieku wieś jest przedmiotem działów rodzinnych, sukcesji, zastawów w efekcie kolejnych podziałów własności. Z początkiem wieku XVI we wsi mieszka wyłącznie szlachta bez kmieci. W księdze poborowej za lata 1531–1533 odnotowano pobór z części: Jerzego i Bernarda Syrków 1/2 łąna i młyna o 1 kole, Jana Stogniewa Głuchowicza 1/4 łąna, Andrzeja Stogniewa 1/4 łąna, Stanisława i Andrzeja Syrków 1/2 łąna, Jana Prasy i jego synowca Stanisława Markowicza 1/2 łąna; Mikołaja Snioska z żoną, oraz siostrami Anną i Barbarą 3/4 łąna; Jana Stogniewa Żakowicza 1/4 łąna, oraz Andrzeja Markusza 1/2 łąna.

Według Słownika geograficznego Królestwa Polskiego – Szczuczki stanowiły wieś z folwarkiem w powiecie nowoaleksandryjskim, gminie Karczmiska, parafii Wojciechów. Wieś odległa 36 wiorst od Puław. W 1885 roku folwark Szczuczki rozległy mórg 1145 w tym: grunty orne i ogrody mórg 629, łąk mórg 30, pastwisk mórg 9, lasu mórg 455, nieużytki mórg 22; budynki murowane w folwarku 5, i z drzewa 12. Płodowian w uprawach 9. połowy las był urządzony, na rzece młyn wodny. Wieś Szczuczki posiadała wówczas osad 17 z gruntem mórg 246.

Wola Wojciechowska

miejsowość obecnie nie istniejąca, wchłonięta przez Wojciechów, której korzenie sięgają 1469 r., kiedy to wymieniany jest dziedzic Zbigniew z Wojciechowa starosta lubelski.

Wojciechów badania archeologiczne Ireny Kutylowskiej na założeniu obronnym „fortalicjum” pozwalają je datować na okres od połowy XIII do początku XIV w., co pozwalałoby na przypuszczenie, że Wojciechów istniał już w wieku XII. Pierwsza warownia miała zaporę przeciwko niszczycielskim najazdom ze wschodu. Najstarsze wzmianki dotyczące Wojciechowa pochodzą z lat 1328-1351 i odnotowują wysokość świętopietrza oraz dochodów plebana wojciechowskiej parafii. W dokumencie 1328 r. występuje pod nazwą *Woycechow*, kiedy to wzmiankowana jest parafia w Wojciechowie, w dokumencie z 1336 r. pod nazwą *Woycechowicz*, dający 2 skojce świętopietrza, 1349 r. jako *Woycechowicz* płacący 1 skojec świętopietrza, w dokumentach z lat 1350-1 dochód plebana z parafii *Woycechow* wynosił 3 grzywny. W dokumencie z 1441 miejscowość zapisana jest jako *Woczchow*. W 1414 r. w Wojciechowie odbyły się roczki, czyli posiedzenie sądu poza jego siedzibą – odbyło się to w drodze na wyprawę wojenną „in via expeditionali”. W połowie XV w. pleban z Wojciechowa dostawał dziesięcinę między innymi ze wsi Szczuczki; w 1470-80 Liber Beneficiorum Jana Długosza wymienia w Wojciechowie kościół drewniany. W 1529 r. pleban otrzymywał dziesięcinę snopową wartości 3,5 grzywny i dziesięcinę pieniężną w wysokości 4 grzywien .

Wież Wojciechów stanowiła własność szlachecką rodu Szczekockich i prawdopodobnym jest, że z mocy nadania monarszego wieś znalazła się w rękach Piotra Szczekockiego.

Pochodzący z 1398 r. dokument dotyczy działu rodzinnego spadkobierców Piotra Szczekockiego herbu Odrowąż, starosty i kasztelana lubelskiego. Jeden z jego synów Jan Szczekocki otrzymał dwie wsie parafialne: Wojciechów i Garbów, wraz z Maszkami, Palikijami, oraz obecnie w gminie Garbów: Bogucinem, Garbowem. Piotr Szczekocki do 1374 r. był kasztelanem sądeckim i prawdopodobnie właścicielem Wojciechowa był od 1375 r., wówczas to objął urzędy starosty i kasztelana lubelskiego i sprawował od 1381 r. sądy kasztelańskie w Wąwolnicy. Nadania ziemskie – klucze wojciechowski na drodze do przeprawy przez Wisłę i garbowski, na drodze na Mazowsze, Piotr Szczekocki otrzymał od Ludwika Węgierskiego prawdopodobnie w 1375 r. Jest więc prawdopodobne, że to Piotr Szczekocki był fundatorem wojciechowskich umocnień ziemnych, które stanowiły nową siedzibę rodu Szczekockich. Autorka badań archeologicznych na terenie fortalicjum w Wojciechowie, Irena Kutylowska datuje wojciechowskie umocnienia ziemne na drugą połowę XIII w. lub pierwszą połowę XIV w. W okresie tym, od 1241 r. nastąpiły najazdy na ziemię lubelską Tatarów, Jaćwingów, Prusów, Rusinów a od połowy XIII w. Litwinów. Najazd Litwinów w latach 1352-1356 był szczególnie niszczycielski. Budowa niewielkiego fortalicjum byłaby więc jak najbardziej uzasadniona. Od XIII w. w strefie pogranicza wschodniej Małopolski powstawały przy traktach komunikacyjno-handlowych niewielkie warownie o prostokątnym zarysie wałów. Fortalicjum wojciechowskie strzegłoby tradycyjnego średniowiecznego traktu handlowego Lublin-Kazimierz Dolny, dopiero król Kazimierz Wielki starał się przesunąć ten szlak na pobliską Wąwolnicę. Na najstarszych mapach Polski z XVI w. między Lublinem a Kazimierzem Dolnym występuje Wojciechów a brak jest Wąwolnicy. To wszystko skłaniało badaczkę wojciechowskiego fortalicjum ku hipotezie, że budowę umocnień ziemnych należałoby przypisać Piotrowi Szczekockiemu i powstałyby one na początku trzeciej ćwierci XIV w. Z kolei z synem Piotra, Janem Szczekockim, kasztelanem lubelskim od 1410 do 1433 r. należałoby wiązać budowę dużego murowanego dworu, którego fundamentu odkryła Irena Kutylowska podczas badań archeologicznych w latach 1992 i 1993 r. Syn Piotra Szczekockiego Jan, który również piastował urząd kasztelana lubelskiego wstąpił się podczas wielkiej wojny z zakonem krzyżackim w 1410 r., w której dowodząc osłoną południowych granic Polski rozgromił w Bitwie pod Bardejowej (na Słowacji) wycofujące się oddziały Ludwika Luksemburczyka, który najechał i złupił ziemię sandomierską. Jan Szczekocki, jako dziedzic Wojciechowa jest wzmiankowany w źródłach z 1416 r.. Jan Długosz w *Liber beneficiorum dioecesis Crcoviensis* (1470-1480) nie wymienia dworu obronnego w Wojciechowie, ale ponieważ w tejże Liber beneficiorum Długosz pozostawił wolne miejsce na wpisanie wezwania kościoła parafialnego w Wojciechowie Irena Kutylowska sądzi, Długosz nie dysponował dokładnymi informacjami o Wojciechowie. Jan Długosz w *Liber beneficiorum* wspomina za to wieś Palikiję, w której powstaje curia militis (dwór obronny?) z folwarkiem. Szczekoccy władali dobrami wojciechowskimi do 1481-3 r., kiedy to jako wiano Zofii Szczekockiej przechodzi do rodziny Pileckich herbu Leliwa. Po śmierci męża Zofii Jana Pileckiego, wojewody ruskiego w latach 1485-1496 i działach rodzinnych, ostatecznie w 1501 roku Wojciechów wraz z sąsiednimi wsiami otrzymuje jego najmłodszy syn, także Jan Pilecki - starosta lubelski i parczewski. Młodszy Jan Pilecki, absolwent Uniwersytetu Krakowskiego, bierze udział w licznych wyprawach wojennych, między innymi w 1500 r. roku przeciwko najazdowi tatarskiemu, który objął całą ziemię lubelską do Wisły, w wyprawach wojskowych przeciwko Wołochom i

Moskwie. Prawdopodobnym jest, że podczas najazdu Tatarów w 1500 r. uległ spaleniu dwór na majdanie fortalicjum w Wojciechowie. Za zasługi w tych walkach sejm krakowski zatwierdził mu dożywotnio starostwo lubelskie w 1515 roku, łącznie z zezwoleniem na wykup starostwa parczewskiego z rąk kasztelana chełmskiego. Jan Pilecki należał do zaufanych dworzan króla Zygmunta Starego, w 1518 r. z królewskim orszakiem witał w Krakowie Bonę Sforzę i uczestniczył w uroczystościach weselnych. W 1519 r. król powierzył mu obronę granic ziemi lubelskiej. Na dworze Jana Pileckiego przed 1516 r. przebywał Biernat z Lublina, autor pierwszej książki w języku polskim wydrukowanej w 1513 r.. Jan Pilecki w latach dwudziestych XVI w. wybudował 30 metrową budowlę wieżową, murowaną z obszerną zewnętrzną klatką schodową, trzonem kominowym i latryną – pozostałości ich są widoczne w zachodniej elewacji wieży. Swoją koncepcją architektoniczną wieża w Wojciechowie nawiązuje do wieży z zewnętrzną klatką schodową z końca XV w. w Kazimierzu Dolnym. W tym czasie równolegle z budową wieży zniwelowano i poszerzono wały ziemne założenia fortalicjum.

W 1531 r. w źródłach zanotowano, że wieś Wojciechów, ze wsiami Baski (Batki), Maski i Palikije płaci podatek od 32 łanów i 4 kół.

Po śmierci Jana Pileckiego Wojciechów przechodzi na własność jego bratanków, którzy w 1534 r. oddają Wojciechów z fortalicjum warendę Firlejom, a później kalwinowi Stanisławowi Spince, który ostatecznie odkupił Wojciechów w 1580 r. i przekazał w wianie swojej córce Zofii, która wyszła za mąż za kalwinę Pawła Orzechowskiego herbu Rogala. Paweł Orzechowski nie przebywał jednak w Wojciechowie a Orzechowscy byli kalwinami aż do 1727 r., nie ma jednak świadectw źródłowych aby w Wojciechowie funkcjonował zbór Braci Polskich. Jeszcze jako dzierżawca Wojciechowa Stanisław Spinka udzielał schronienia pastorowi kalwińskiemu Marcinowi Krowickiemu i podobno od tego czasu wieża miała być nazywana „ariańska”, sugerująca wykorzystywanie jej na potrzeby zboru ariańskiego. Sprawa ta jest dyskusyjna, część badaczy popiera tezę o kościelnych funkcjach wieży, przy czym zaznacza się, iż najpierw miała by służyć jako zbór kalwiński, a następnie jako ariański. Jak wspomniano Paweł Orzechowski nie przebywał w Wojciechowie i dopiero jego syn, Paweł Orzechowski osiadł na stałe i z nim wiązana jest pomiędzy 1612 a 1632 rokiem fundacja dworu z obszernym dziedzińcem gospodarczym.

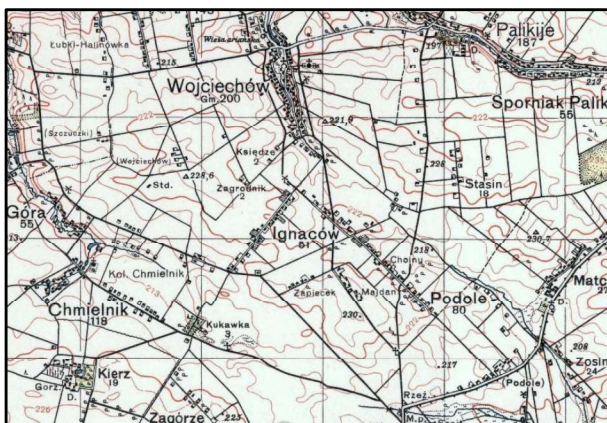
Syn Zofii i Pawła Orzechowskich, także Paweł osiadł po 1612 r. w Wojciechowie i przed 1632 buduje nowy dwór zlokalizowany na północ od budowli wieżowej i umocnień ziemnych. Wraz z dworem powstają zabudowania gospodarcze oraz ceglany mur ze strzelnicami kluczowymi, który zachował się częściowo do dzisiaj. W dokumentach z 1676 r. możemy znaleźć informację, że Paweł Orzechowski płaci pogłównie od siebie, dwojga dzieci, 4 kobiet szlachcianek, 6 krewnych, 62 dworskich, 237 poddanych.

W XVII w. wojciechowskie fortalicjum przestało pełnić swoje pierwotne funkcje, stając się jednym z budynków gospodarczych stając się lamusem-skarbcem lub spichlerzem. Teodor Orzechowski był fundatorem wybudowanego w 1725 roku drewnianego, późnobarokowego kościoła w Wojciechowie. Kolejnymi właścicielami Wojciechowa byli Morscy, którzy nabyli Wojciechów w 1778 roku, a następnie Ostrowscy, Grodziczcy, Świeżawscy i Popławscy. Zniszczoną Wieżę w 1910 roku Popławscy przekazali Towarzystwu Opieki nad Zabytkami Przeszłości. W 1911 roku, pod kierownictwem Jana Koszczyc-Witkiewicza, przystąpiono do jej odbudowy. Prace remontowe przerwał wybuch wojny w 1914 roku, a następnie w 1939 roku. Ostatecznie Wieżę w

Wojciechowie odrestaurowano w 1975 roku. Późnośredniowieczny dwór, który powstał na majdanie fortalicjum zaczęto rozbierać na początku XVI w. a proces ten zahamowano dopiero w 1972, kiedy to po pracach konserwatorskich w wieży został w niej umieszczony Gminny Ośrodek Kultury a majdan fortalicjum zaadaptowano na organizowanie imprez kulturalnych.

W wydanym w 1893 r. XIII tomie Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich znajdujemy następujące informacje o Wojciechowie: „w znajdującym się w odległym 5 wiorst Nałęczowie znajduje się stacja kolei nadwiślańskiej. Wojciechów posiada drewniany kościół parafialny, urząd gminy. W 1827 r. w Wojciechowie były 63 domy i 549 mieszkańców a w 1882 r.: 78 domów i 807 mieszkańców. Folwark wojciechowski miał 1268 mórg ziemi ornej, 32 morgi ogrodów i pod zabudowę, 641 mórg lasu wysokopiennego, 200 mórg zalesionych, 75 mórg zarośli, 17 mórg stawów, 65 mórg pastwisk i dróg; do probostwa należało 8 mórg ziemi a do włościan 1806 mórg ziemi, 210 mórg lasu pod służebnościami. Folwark Ignaców miał 2 domy, 22 mieszkańców i 707 mórg ziemi ornej. Przedtem do dóbr wojciechowski należały wsie: Maszki posiadające 42 domy, 383 mieszkańców, 1107 mórg włościańskich; Gaj duży (w Słowniku pisany z małej litery) mający 8 domów, 92 mieszkańców i 72 morgi; Gaj mały (w Słowniku z małej litery) z 9 domami, 82 mieszkańcami i 188 morgami”. Słownik podaje, że „są tu zwaliska zamku, wystawionego w zeszłym wieku przez Morskich. W narożniku budowli zamkowej mieści się budynek nierównie dawniejszy, który podobno w XVI w. stanowił zbór aryański. Obecnie służy za śpichlerz i lamus. Opis budowli tej z ryciną podał Tyg. Illustr. z r. 1869 (t. IV, 16)”. W Słowniku znajduje się także opis parafii oraz gminy w Wojciechowie: *Wojciechów parafia w dekanacie lubelskim liczyła 2854 dusz. Wojciechów gmina należy wówczas do sądu gminnego okręgu I, najbliższa stacja pocztowa w Bełżycach. Gmina ma 12913 mórg obszaru i 3114 mieszkańców. Śród stałej ludności jest 1 prawosławny 9 protestantów i 3 żydów. W skład gminy wchodzi: Chmielnik Gaj Nowy i Stary, Góra, Ignatów, Maszki, Miłocin, Palikije dziś Palikije Pierwsze i Palikije Drugie, Sworniak, Wojciechów.*

Lubelszczyzna podczas I wojny światowej była areną krwawych zmagających się państwami zaborczymi. Na początku I wojny światowej, w końcu sierpnia 1914 r. armia austriacka gen. Viktora Dankla zaatakowała wojska rosyjskie mając na celu zdobycie Lubelszczyzny i doszło do 3 dniowej pierwszej bitwy pod Kraśnikiem, po której wojska rosyjskie zostały zmuszone do odwrotu. Jednak już we wrześniu 1914 wskutek kontrofensywy wojska austriackie zostały odrzucone za San. Ponownie front dotarł do Lubelszczyzny

latem 1915 i wskutek natarcia wojsk austro-węgierskich i niemieckich pod dowództwem feldmarszałka Augusta von Mackensena ziemie Lubelszczyzny zostały zajęte i okupowane przez armię austro-węgierską do końca I wojny światowej. Świadectwem zmagających się armii są rozrzucone

na terenie całej Lubelszczyzny cmentarze wojenne, które były zakładane przez specjalne oddziały armii austro-węgierskiej począwszy od 1915 r. Także na terenie gminy Wojciechów taki cmentarz został założony w Ignacowie i mieli być na nim pochowani żołnierze wszystkich armii: rosyjscy, niemieccy i austriacy z cmentarzy nr 150 w Ignacowie (właściwie Ignacew, na mapach niemieckich używano nazwy Ignatów) i cmentarza nr 149 w pobliskim Chmielniku. Być może pochowani byli w nim także żołnierze, którzy zmarli w zaadaptowanym na szpital budynku browarnym w majątku Palikije?. Cmentarz ten zaznaczony jest na przedwojennych mapach Wojskowego Instytutu Geograficznego (Arkusz Opole, Pas 44, słup 34 – fragment mapy powyżej).

Lata II wojny światowej odcisnęły szczególnie tragiczne piętno na mieszkańcach dwu wsi gminy Wojciechów: Szczuczki oraz Palikije. W Szczuczkach 1 października 1939 Niemieckie oddziały zgromadziły w budynku ówczesnej Szkoły Podstawowej prawdopodobnie 102 mężczyzn, mieszkańców wsi oraz wracających do domów po przegranej kampanii wrześniowej żołnierzy RP. Budynek szkoły zamknięto, następnie ostrzelano i podpalono. Większość ciał spłonęła, tylko część z pomordowanych udało się odnaleźć i pochować na okolicznych cmentarzach. Nie udało się ustalić, ilu mężczyzn ostatecznie zapędzono do budynku miejscowej szkoły – wg jednych źródeł mogło to być 84 osób, a według innych nawet 104. Miejsce to upamiętnia cmentarz wojenny - pomnik, na którym nazwiska pomordowanych mężczyzn zostały uwiecznione na płytach dookoła kapliczki.

Z kolei 2 marca 1944 roku niemiecki Sonderdienst wspólnie z żandarmerią oraz oddziałami SS dokonały pacyfikacji wsi Palikije. Za niedostarczone kontyngenty spalono 12 gospodarstw i rozstrzelano 7 osób.

Z mieszkańcami Wojciechowa związana jest także historia ratowania w 1939 r. skarbów wawelskich, które na początku września dotarły statkiem do Męcierz, obok Kazimierza Dolnego skąd dalej miały zostać zabrane taborami wojskowymi. Obiecany tabor nie dotarł, został zbombardowany i skarby na furmankach zostały przewiezione z Męcierza do Kazimierza oraz dalej do Karmanowic gdzie ponownie nie udało się zorganizować transportu wojskowego. Skarby zostały furmankami przewiezione do Wojciechowa oraz dalej do Tomaszowic gdzie czekały już samochody wojskowe. Po długiej podróży skarby dotarły w końcu do Kanady, a w roku 1959 ich część powróciła do Polski. 9 września 2009 w Męcierzu odsłonięto pomnik upamiętniający to wydarzenie i wymieniający wśród ratujących skarby wawelskie miejscową ludność z Wojciechowa.

Z Ziemią Wojciechowską związane są postacie por. Józefa Szymona Klarnera oraz Władysława Błaszczaka. Lekarz, porucznik rezerwy Wojska Polskiego Józef Klarner w 1924 r. był inicjatorem założenia straży ogniowej w Wojciechowie. W 1919 r. na ochotnika wstąpił do wojska polskiego i walczył w 11. Pułku Ułanów a następnie w 1 Dywizjonie Jazdy Syberyjskiej, do listopada 1920 r. uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1939 r. por. Klarner został zmobilizowany do służby w szpitalu wojskowym w Chełmie. Szpital ten, po ataku sowieckim na Polskę 17 września 1939 r. został ewakuowany na wschód. Por. Klarner dostał się do sowieckiej niewoli i 18 kwietnia 1940 r. trafił do Katynia, gdzie został zamordowany przez sowieckich oprawców.

Stanisław Zięba ps. „Tygrys” żołnierz Kedywu AK, który zginął w samotnej walce z Niemcami pod Ignacowem przewożąc meldunek do oddziału AK. Ten pochodzący ze wsi Podole (w pobliżu trasy Bełżyce – Wojciechów) 20 letni żołnierz AK stał się jednym z symboli służby i ofiarności Polsce. W odwecie za jego śmierć żołnierze AK z oddziału, do którego należał „Tygrys” spacyfikowali niemiecki posterunek, który znajdował się w obecnym urzędzie gminy w Wojciechowie.

Władysław Błaszczak, ps. „Żbik”, żołnierza Armii Krajowej a po zakończeniu działań wojennych przeciwko Niemcom żołnierza oddziałów Hieronima Dekutowskiego „Zapory” w placówce Palikije. Jego losy opisane są na stronie internetowej zaporczyzy.com.pl i przytaczamy je tutaj z tego źródła: Władysław Błaszczak „Żbik” funkcję dowódcą w placówce Palikije objął 24 czerwca 1945 roku

po śmierci swojego bezpośredniego przełożonego Władysława Tomaszewskiego „Lwa”, który zginął w potyczce z UB pod Motyczem. Swoją funkcję sprawował do 2 października 1945 roku, tj. do momentu jego aresztowania. Po dwóch tygodniach śledztwa „Żbik” został postawiony przed procesem. Z wyroku Wojskowego Sądu Rejonowego w Lublinie z dnia 23 października 1945 roku został skazany na pięć lat więzienia (postawiono mu zarzut nielegalnego posiadania broni). W wyniku amnestii został zwolniony 30 grudnia 1945 roku. Nie cieszył się wolnością dość długo, bo już w styczniu 1946 roku do jego gospodarstwa przyjechała grupa funkcjonariuszy UB w celu ponownego aresztowania. Grupa ta nie zastała Błaszczaka, więc w akcie zemsty zdemolowała gospodarstwo. Wobec tych faktów Błaszczak postanowił powrócić do konspiracji i przyjął nowy pseudonim „Krakowiak”. Nawiązał kontakt z „Zaporą” i na jego rozkaz został wcielony do plutonu Aleksandra Sochalskiego „Ducha”. *Ujawniłem się w dniu 8 kwietnia 1947 roku (zaświadczenie nr 950/48 UB w Lublinie) i po tej czynności natychmiast wyjechałem na Ziemię Zachodnie, gdzie, po przyuczeniu do zawodu i ukończeniu kursu dla dyżurnych ruchu, w dniu 12 marca 1948 roku podjąłem pracę na stacji PKP Wrocław Główny. [...] We Wrocławiu pracowałem do roku 1959. Potem wróciłem do Lublina i na stacji PKP Lublin pracowałem do emerytury, czyli do grudnia 1980 roku.* Władysław Błaszczak „Żbik”/„Krakowiak” zmarł w Lublinie w 1999 roku.

5.2.3. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne jest źródłem tożsamości i ciągłości różnych grup społecznych na danym terenie. Termin ten został przyjęty przez organizację UNESCO w październiku 2003 r. w Paryżu w Konwencji o ochronie dziedzictwa niematerialnego.

Zgodnie z treścią artykułu 2 Konwencji dziedzictwem niematerialnym są: „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedza i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturowa - które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Niematerialne dziedzictwo kulturowe, zgodne z definicją podaną powyżej, przejawia się w następujących dziedzinach:

- tradycje i przekazy ustne, których nośnikiem jest język: bajki, legendy, przysłowia, zagadki, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, modlitwy, śpiewy, lamentsy pogrzebowe, zawołania, zaklęcia;
- sztuki widowiskowe;
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne: rytuały i zwyczaje doroczne, sytuacyjne, rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremonie lokalne, zwyczaje odpustowe, pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki nawiązywania kontaktów międzyludzkich, gwara;
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym;
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata: tradycyjne sposoby leczenia, zamawiania medyczne, meteorologia ludowa, wiedza o wszechświecie.

Dziedzictwo niematerialne gminy związane jest między innymi z podtrzymywaniem lokalnych tradycji ludowo-folklorystycznych, tradycyjnego rzemiosła. W Gminie Wojciechów funkcję tę pełni Gminny Ośrodek Kultury dzięki którego działaniom pielęgnowana jest tożsamość regionu. GOK organizuje znane w całej Polsce imprezy kowalskie, takich jak Ogólnopolskie Warsztaty Kowalskie,

Ogólnopolskie Targi Sztuki Kowalskiej oraz Ogólnopolskie Spotkania Kowali. W ramach GOK działa także jedyne w Polsce Muzeum Kowalstwa oraz Muzeum Regionalne nastawione na ratowanie i upowszechnianie bogatej spuścizny kultury materialnej i duchowej Ziemi Wojciechowskiej. Na stronie internetowej GOK <http://gokwojciechow.pl/o-nas/wydawnictwa/> znajdujemy informację o wydawnictwach, dzięki którym bogata tradycja jest utrwalana i propagowana. Książka pt. „Zwyczaj, obrzędy i tradycje Ziemi Wojciechowskiej” została wydana w 2008 r. Zawiera scenariusze widowisk teatralnych autorstwa Zofii Joško, Zuzanny Kowalskiej oraz Zofii Sulimy. Widowiska te, wielokrotnie wystawiane były przez miejscowe teatry obrzędowe na scenie w Nałęczowie, Lublinie, Opolu Lubelskim, Warszawie, Kazimierzu Dolnym, Tarnogrodzie jak również w Wojciechowie. Swoją treścią oddawały specyfikę i charakter nie tylko rodzinnej wsi ale także całego regionu. Pozwoliły na zachowanie pierwotnego bogactwa miejscowej wymowy, leksyki gwarowej. Książka „Wojciechowskie śpiewanie”, opracowana i wydana w roku 2006 w celu zachowania i ochrony najstarszych, tradycyjnych pieśni wojciechowskich. Wydawnictwo zawiera 101 tekstów pieśni, z których aż 49 pieśni ze względu na ciekawe brzmienie muzyczne opracowano w wersji nutowej. Pieśni zostały podzielone na odpowiednie grupy, stosownie do funkcji jaką pełniły w środowisku oraz okoliczności w jakich były śpiewane. Przekazywane ustnie z pokolenia na pokolenie pieśni obrzędowe, okolicznościowe, patriotyczne, weselne, partyzanckie i inne pozwoliły na zachowanie pierwotnego bogactwa gatunków tych pieśni, pełnej wymowy i leksyki gwarowej, stylu muzycznego. Wydawnictwo zostało zilustrowane kilkudziesięcioma starymi fotografiami, które przypominają wydarzenia, o których mowa w pieśniach oraz opowiadają o działalności artystycznej społeczności Wojciechowskiej. Wstęp pt.: „Pieśń w tradycji Wojciechowskiej” autorstwa pani Heleny Weremczuk przybliży nam rolę i znaczenie, jaką pieśni odgrywały w życiu codziennym. Natomiast ostatni rozdział napisany przez Zuzannę Kowalską zawiera ciekawe opowieści, jakie dawniej ludzie przekazywali sobie oprócz wspólnego śpiewania na wieczornych spotkaniach.

Kapela Wojciechowska istnieje od 1926 r. i jest jedną z najstarszych i najbardziej cenionych w regionie. Koncertowała w Polsce i za granicą. Jest laureatem m.in. Brązowej, Srebrnej i Złotej Baszty na Festiwalu Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu oraz nagrody im. Oskara Kolberga. Obok Kapeli Wojciechowskiej na terenie gminy udzielają się: Zespół Śpiewaczy z Łubek, Zespół Śpiewaczy ze Starego Gaju, Orkiestra Dęta OSP.

Wśród mieszkańców gminy Wojciechów nadal kultywowane są tradycje związane ze świętami kościelnymi. W okresie Wielkanocnym wykonywane są palmy, które są święcone w niedzielę poprzedzającą Wielkanoc. Tradycyjne palmy wielkanocne wykonywano z kwitnących gałązek wierzbowych z dodatkiem kwiatu trzciny wodnej i „elementu zielonego” - barwinka, widłaka, sosny, czasem bibułkowych kwiatów. W tradycji ludowej zielona gałąź była symbolem życia, sił vitalnych i corocznej odnowy roślin. Współczesna palma wielkanocna nawiązuje do wzoru palmy wileńskiej, która przywędrowała na Lubelszczyznę po II wojnie światowej dzięki repatriantom i zastąpiła palmę tradycyjną. Wykonuje się ją z suszonych i częściowo barwionych kwiatów, traw i mchu, układanych wokół łodyg trzciny w różne wzory, a całość wiąże się nićmi. Czubek palmy stanowi wiecha z kwiatu trzciny, traw i gałązek wierzbowych. Czasami do suszonych kwiatów dodaje się barwinek.

Dawniej tradycyjne rzemiosło dostarczało niezbędnych produktów wyposażenia pomieszczeń, jak na przykład tkactwo, które na Lubelszczyźnie posiada bardzo bogatą tradycję. Na tradycyjnych warsztatach tkackich powstawały pasiaste szmaciaki. Tradycyjny szmaciak pasiasty swoim wzorem i wyglądem (skromna kolorystyka) nawiązuje do chodników pasiaków dawniej powszechnie używanych w życiu codziennym na polskiej wsi. Chodniki z wzornictwem współczesnym charakteryzuje bogactwo kolorów i fantazyjna stylistyka.

Rolniczy charakter gminy nie jest wykorzystany w kontekście lokalnych produktów kuchni regionalnej i tradycyjnej. Na Liście Produktów Tradycyjnych prowadzonej przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi brakuje produktów z Gminy Wojciechów. W wydanym w 2017 r. folderze towarzyszącym 8 Festiwalowi Produktu Lokalnego w Nałęczowie znajdujemy jednak firmy i stowarzyszenia z terenu gminy oferujące tradycyjne potrawy i produkty: smaluch z boczkiem i cebulą, pasztet z kaszy jaglanej z warzywami, pasztet z kaszy gryczanej z grzybami, pasztet z kaszy orkiszowej z czerwoną kapustą, pasztet z kaszy jęczmiennej z lędzwanem, nalewki z żurawiny, dzikiej róży i tarniny, konfitury z borówki, maliny i jeżyny. Panie ze Stowarzyszenia Wojciechowskie Arianki prezentowały pierogi, placki kapuściane, placyki z dyni, pasztety, parzybrodę, sakiewki, placki ziemniaczane. Z kolei podczas Dożynek w 2024 odbył się konkurs kulinarny „Smaki Ziemi Wojciechowskiej”, na który zgłosiły się Koła Gospodyń Wiejskich, jedno Sołectwo, osoby indywidualne, oraz 4 drużyny. Panie KGW „Lawenda” ze Stasina przygotowały – „Flaki” oraz „Galaretę wieprzową”, KGW „Jedyneczki” przygotowały – „Zupę szczawiową z jajkiem” oraz „Galaretę zimne nóżki”, Koło Gospodyń Wiejskich „Z Klimatem” z Ignacowa przygotowało – „Blok” oraz „Świeżonkę”, Stowarzyszenie KGW „Sporniaczanki” przygotowały – „Roladki schabowe z pieczarkami, ziemniaczki i buraczki zasmażone”, Sołectwo Halinówka przygotowało – „Pierogi z kaszy gryczanej i ziemniaków” oraz „Pierogi z kaszy jaglanej”. Ponadto zaprezentowano potrawy: „Racuchy z jabłkami”, „Salceson podrobowy”, „Pęczak z grochem”, „Gołąbki z kaszy gryczanej z ziemniakami i grzybami”, „Kaszak”.

W lipcu i sierpniu 2023r. na terenie gminy zorganizowano badania etnograficzne na temat tradycyjnego pożywienia, które w formie standaryzowanych wywiadów z użyciem specjalnie opracowanego kwestionariusza przeprowadzona w 14 miejscowościach: Cyganówka, Góra, Halinówka, Ignaców, Łubki Szlachta, Maszki, Palikije, Palikije Pierwsze, Romanówka, Sporniak, Stary Gaj, Wojciechów, Wojciechów Kolonia Pierwsza, Wojciechów Kolonia Piąta. W trakcie przeprowadzonych badań etnograficznych ustalono, że na terenie gminy jeszcze do lat 50-60-tych XX w. przygotowywano potrawy z kuchni chłopskiej. Zmiany w sposobie żywienia następowały od lat 60-tych XX w. i wiązały się z większym zróżnicowaniem śniadań i kolacji, pojawienia się dwudaniowych obiadów, większego znaczenia nabrały potrawy mięsne, ziemniaki i nabiał a utraciły znaczenie tak powszechne wcześniej kasze. W okresie tym zaprzestano wypieku chleba w domu.

Większość dawnych potraw miała charakter sezonowy, były przyrządzane bez mięsa lub tylko z tłuszczem. Były nieskomplikowane, składały się z 2 do 6 składników. Przestrzegano również zasady zachowania postów, podczas których spożywano potrawy postne oraz podziału na potrawy codzienne – prostsze w wykonaniu, świąteczne i okolicznościowe wykonywane z lepszych składników i bardziej pracochłonne. Większość z gotowanych czy pieczonych dań była typowa i występowała także na innych terenach Lubelszczyzny co wynikało z rolniczego charakteru regionu. Za wyróżniające można wskazać następujące potrawy, które można by było zgłosić na Listę Produktów tradycyjnych prowadzoną przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi:

- Kasza jagłana zapiekana,
- Pierogi z kaszą jagłaną i serem,
- Buraczak,
- Kwasik wielkanocny,
- Kaszanka,
- Kluski z makiem i jagodami,
- Kompot z suszu z grochem.

5.2.4. Instytucje kultury

W Gminie Wojciechów podstawową infrastrukturę kultury tworzy Gminny Ośrodek Kultury w Wojciechowie, który jest samorządową instytucją kultury, utworzoną na mocy Uchwały Nr XII/65/92 Rady Gminy Wojciechów z dnia 27 lutego 1992 roku. Siedziba GOK mieści się w Wieży Ariańskiej. Do podstawowych zadań Gminnego Ośrodka Kultury należy w szczególności edukacja kulturalna i wychowanie przez sztukę; rozbudzanie i zaspokajanie potrzeb oraz zainteresowań kulturalnych; tworzenie warunków dla rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego; krzewienie folkloru i rękodzieła ludowego; gromadzenie i dokumentowanie działań związanych z działalnością zespołów folklorystycznych; wzbogacanie zbiorów Muzeum Kowalstwa oraz Wojciechowskiego Muzeum Regionalnego i udostępnianie ich zwiedzającym; organizacja imprez kowalskich; ochrona i promocja kultury lokalnej. GOK patronuje także największej atrakcji ziemi wojciechowskiej – corocznym ogólnopolskim spotkaniom kowali, które odbywają się od 1984 r. Każdego roku bierze w nich udział ponad 60 kowali z Polski i zagranicy. Mistrzowie uczestniczą w konkursach kowalstwa artystycznego, kucia konia oraz promują swoje wyroby na stoiskach reklamowych. W 2024 r. Gminny Ośrodek Kultury w Wojciechowie został uhonorowany przez Starostę Lubelskiego II miejscem za wybitne osiągnięcia w promocji Powiatu Lubelskiego za organizację Ogólnopolskich Spotkań Kowali, Ogólnopolskich Targów sztuki Kowalskiej, Ogólnopolskich Warsztatów Kowalskich.

W strukturach organizacyjnych GOK funkcjonują:

- Biblioteki Publiczne w Wojciechowie, Palikijach i Szczuczkach,
- Muzeum Kowalstwa w Wojciechowie,
- Muzeum Regionalne w Wojciechowie,
- Punkt Informacji Turystycznej.

Gminny Ośrodek Kultury w Wojciechowie sprawuje merytoryczną opiekę nad Kapelą Wojciechowską, Orkiestrą Dętą OSP Wojciechów oraz Klubem Seniora. Zespoły wielokrotnie reprezentowały gminę podczas lokalnych i ponadlokalnych imprez promując folklor Ziemi Wojciechowskiej

Gminny Ośrodek Kultury w Wojciechowie uzyskał dotację z Unii Europejskiej na projekt „Ochrona dziedzictwa kulturowego Wieży Ariańskiej wraz z otoczeniem – prace konserwatorskie, roboty budowlano-modernizacyjne, przestrzenna video animacja”. Celem głównym projektu jest podniesienie atrakcyjności turystycznej i wzmocnienie włączenia społecznego w gminie Wojciechów poprzez ochronę i efektywne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego oraz rozwój usług w dziedzinie kultury. W latach 2023-2025 r. GOK w Wojciechowie realizował ten projekt, który łączy dziedzictwo historyczne z nowoczesnymi technologiami. Budowana jest scena plenerowa oraz innowacyjne rozwiązania multimedialne, takie jak animacje 3D, rozszerzona rzeczywistość (AR) i dedykowana aplikacja, mające na celu nie tylko uatrakcyjnić przestrzeń, ale także przybliżenie mieszkańcom i turystom historii Wieży Ariańskiej.

W 2022 r. w ramach projektu „Rozwój Gminy Wojciechów w oparciu o dziedzictwo kulinarne oraz tradycje kowalskie” realizowanego przez Gminny Ośrodek Kultury w Wojciechowie przeprowadzono warsztaty oraz konkurs kulinarny „Sztuka mięsa z kowadła”. Mięso było poddawane obróbce termicznej z użyciem z wykorzystaniem narzędzi i sprzętów powstających w kuźni takich jak ruszta, różna, widelce ogniskowe, noże i tasaki. Przyrządzone dania były serwowane bezpośrednio na kowadle oraz przy użyciu wyrobów kowalskich takich jak podstawki pod gorące naczynia, serwetniki, patery.

We wrześniu 2022 r. Gminny Ośrodek Kultury zorganizował po raz pierwszy Festiwal Smaki Babiego Lata. Imprezę rozpoczęła prezentacja tradycyjnych potraw w nowoczesnej aranżacji

przygotowanych przez Koła Gospodyń Wiejskich: „Jedyneczki” z Wojciechowa Kolonii Pierwszej, „Lawenda” ze Stasina oraz „Sporniaczanki”.

27 maja 2022 r. Pani Agnieszka Gąska - Dyrektor Gminnego Ośrodka Kultury w Wojciechowie otrzymała Złotą Odznakę „Za Opiekę Nad Zabytkami” przyznaną przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, którą wręczył Generalny Konserwator Zabytków, Wiceminister Jarosław Sellin.

W 2023 r. Gminny Ośrodek Kultury w Wojciechowie otrzymał dofinansowanie z Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na realizację projektu „Potencjał kulinarny Gminy Wojciechów – budowanie marki Ziemi Wojciechowskiej na bazie produktów tradycyjnych.

Gminna Biblioteka Publiczna

Biblioteka w Wojciechowie mieści się w najbardziej reprezentacyjnej sali Wieży Ariańskiej. Posiada dwie filie biblioteczne w Palikijach oraz Szczuczkach z księgozbiorem liczącym ponad 20 tys. pozycji. W filiach bibliotecznych organizowane są zajęcia muzyczne – wokalne oraz warsztaty plastyczne dla młodzieży i dorosłych. Biblioteka Publiczna Gminy Wojciechów od kilku lat otrzymuje dofinansowanie zakupu nowości książkowych w ramach Programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: LITERATURA I CZYTELNICTWO. Priorytet 2: Zakup nowości wydawniczych dla bibliotek.

Muzeum Kowalstwa w Wojciechowie

Zostało założone w 1993 r. i zlokalizowane jest w Wieży Ariańskiej Muzeum Kowalstwa jest jedyną tego typu placówką w Polsce, będąc dzięki temu atrakcją o znaczeniu ponadregionalnym. Pielęgnowanie kowalskich tradycji i wieloletnie działania zmierzające do ochrony tego ginącego zawodu przed zapomnieniem, przyczyniły się do tego, że Wojciechów stał się centrum kowalstwa w Polsce. Muzeum składa się z trzech części: pierwsza to wystrój starej kuźni, z miechem kowalskim, paleniskiem, kowadłem i wieloma narzędziami wykorzystywanymi w zmaganiach z twardym i niewdzięcznym żelazem. W drugiej części zebrane są przedmioty, które kowal niegdyś wykonywał na potrzeby rolnictwa: motyki, topory, stary wóz, drewniane brony itp. Trzecia część to wystawa współczesnych wyrobów artystycznych wykonywanych tradycyjnymi technikami kowalskimi z zachowaniem cech regionu z jakiego dany kowal pochodzi. Posiada kolekcję ponad 1000 eksponatów kowalstwa artystycznego i użytkowego z kraju i zagranicy. Są to głównie prace konkursowe, wykonywane podczas Ogólnopolskich Spotkań Kowali, Ogólnopolskich Warsztatów Kowalskich oraz Ogólnopolskich Targów Sztuki Kowalskiej. Wykorzystując wizerunek Wojciechowa jako stolicy kowalstwa polskiego w oparciu o funkcjonujące atrakcje turystyczne powstał Szlak Żelaza i Kowalskich Tradycji, który obejmuje sześć „gwoździ programu”, pozwalających poznać kowalstwo od procesu wytopu metali do powstania gotowej podkowy.

Muzeum Regionalne w Wojciechowie

W grudniu 2022 r. w Wojciechowskim Muzeum Regionalnym zostały poprowadzone warsztaty popularyzujące dawne zwyczaje i tradycje ziemi Wojciechowskiej przeznaczone dla uczniów szkoły podstawowej w Wojciechowie. W trakcie warsztatów zapoznano dzieci z obrzędami świątecznymi oraz wykonano ozdoby choinkowe z papieru, słomy i bibuły.

Od 2005 r. mieści się także w Wieży Ariańskiej. Cała ekspozycja poświęcona jest historii i folklorowi Ziemi Wojciechowskiej. W jednej części Muzeum, stylizowanej na chałupę Wojciechowską mieści się ekspozycja o charakterze etnograficznym a w drugiej części znajdują się eksponaty pochodzące z wykopalisk archeologicznych w Wojciechowie.

W 2025 r. realizowany jest projekt który łączy dziedzictwo historyczne z nowoczesnymi technologiami. Budowana jest scena plenerowa oraz innowacyjne rozwiązania multimedialne, takie jak

animacje 3D, rozszerzona rzeczywistość (AR) i dedykowana aplikacja, mające na celu nie tylko uatrakcyjnienie przestrzeni, ale także przybliżenie mieszkańcom i turystom historii Wieży Ariańskiej.

Punkt Informacji Turystycznej

Zlokalizowany w Wieży Ariańskiej Punkt Informacji Turystycznej powstał w ramach projektu "Kampania promocyjna Krainy Lessowych Wąwozów,, współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2007-2013. W Punkcie można uzyskać informacje na temat bazy noclegowej oraz atrakcji turystycznych dostępnych w regionie.

Kapela Wojciechowska

Kapela Wojciechowska z Wojciechowa działa nieprzerwanie od 1926 roku, w latach 30. była prowadzona przez pomocnika organisty, Franciszka Chanaja, który uczył lokalnych muzykantów grania z nut. Przez wiele lat liderem kapeli i kontynuatorem dzieła Chanaja był puzonista kapeli, Feliks Iwaniak (1913-1992). Kapela trzykrotnie zdobyła laury na Ogólnopolskim Festiwalu Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu Dolnym nad Wisłą (1978, 1979 i 1986), liczne nagrody i wyróżnienia, aktywne wspieranie różnorodnych inicjatyw kulturalnych i społecznych w Wojciechowie, koncerty w całej Polsce i poza jej granicami, nagrania radiowe i telewizyjne

Orkiestra Dęta

Orkiestra Dęta Wojciechów działa przy OSP w Wojciechowie, powstała w **1987** roku. Orkiestra bierze udział w przeglądach i konkursach osiągając liczne sukcesy. Do największych należy **II miejsce** na Międzypowiatowym Przeglądzie Orkiestr Dętych w Rykach. Swoimi występami uświetnia ważne uroczystości gminne i powiatowe, stając na czele korowodów podczas dożynek czy imprez kowalskich.

Stowarzyszenie „Wojciechowskie Arianki”

Celem działającego w Wojciechowie-Koloni Piątej Stowarzyszenia jest integracja środowisk kobiecych poprzez aktywność kulturalną, rekreacyjną i towarzyską, kultywowanie lokalnych zwyczajów i tradycji. Jego członkinie z powodzeniem zajmują się też promocją kuchni regionalnej. Kilka ich propozycji otrzymało już certyfikat „produktu lokalnego”, przyznawany przez Lokalną grupę Działania „Zielony Pierścień”. W ramach Stowarzyszenia działała grupa teatralna „Arianki”, która między innymi wystawiała spektakl „Wigilia” na podstawie scenariusza lokalnej autorki Zofii Sulimy.

Wydawnictwa dokumentujące historię, tradycję i dorobek kulturalny Wojciechowa i najbliższych okolic:

- red. Stanisław Weremczuk: Wojciechów – wieś przy wieży. Ocalić od zapomnienia, 2004 r.;
- red. Jarosław Cymerman: Z podróźnikami przez pokolenia. Monografia Kapeli Wojciechowskiej, 2009;
- Zofia Joško, Zuzanna Kowalska, Zofia Sulima: Zwyczaje, obrzędy i tradycje Ziemi Wojciechowskiej, 2008;
- Helena Weremczuk: Wojciechowskie śpiewanie, 2006;
- Spotkanie z historią. Wydarzenia z lat okupacji w gminie Wojciechów 1939, 1940, 1942, 1943, 1944,
- Godumy po wojciechosku,
- Wieża Ariańska,
- Kowalskie dzieła sztuki. Muzeum Kowalstwa w Wojciechowie
- Rzecz o Wojciechowie
- „Świadectwa czasu minionego. Opowieści różnej treści”

Dopełnieniem życia kulturalnego w Gminie Wojciechów są cykliczne imprezy i wydarzenia okolicznościowe:

- Ogólnopolskie Warsztaty Kowalskie
- Ogólnopolskie Spotkania Kowali
- Ogólnopolskie Targi Sztuki Kowalskiej
- Dożynki Parafialno – Gminne w Wojciechowie,
- Festyn – Majówka w Wieży Ariańskiej
- Koncert wiosenny – w 2024 r. odbyła się już 3 edycja Koncertu
- Mikołajkowy Turniej Piłki Siatkowej,
- Europejski Tydzień Sportu,
- Piknik Rodzinny,
- Bieg Niepodległości;
- Obchody Narodowego Święta Niepodległości
- Uroczystości towarzyszące obchodom miesiąca zadumy i pamięci narodowej – podczas obchodów organizowane są działania o bardzo szerokim zakresie, jak na przykład pokazy historyczne, pamięć o bohaterach – rocznice mordu zbiorowego na ludności w Szczuczku, pamięć o ostatnim właścicielu dóbr w Łubkach Mieczysławie Dąbrowskim; uroczyste śpiewanie hymnu państwowego, wieczornice patriotyczne,
- W 2024 r. zorganizowano Międzynarodowe Zawody Balonowe – Puchar Polski, 12 Balonowe Mistrzostwa Polski Juniorów;
- Nordikiada 2024 – Wojciechów Rajd z podkową,
- W latach 2022-2024 r. kolejne edycje (I-III) Biegu Ariańskiego na nartorolkach;
- Narodowy Dzień Pamięci Żołnierzy Armii Krajowej – po raz pierwszy zorganizowany w lutym 2025;
- Złota Jesień nad Ciemięgą, czyli Święto Piezonego Ziemniaka,

5.2.5 Stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, Inicjatywy lokalne

Miarą aktywności społecznej mieszkańców danego obszaru jest przede wszystkim liczba aktywnie działających organizacji pozarządowych na tym terenie. Gmina Wojciechów posiada duży potencjał kapitału społecznego i rozwija się także dzięki działalności grupy sprawdzonych i doświadczonych organizacji pozarządowych. Na terenie gminy działają następujące organizacje pozarządowe (według strony internetowej gminy Wojciechów):

- Stowarzyszenie Rozwoju i Promocji Wsi Maszki;
- Stowarzyszenie Kowali Polskich;
- Stowarzyszenie "U Źródeł Ciemięgi";
- Stowarzyszenie „WOJCIECHOWSKIE ARIANKI” w Wojciechowie ;
- Uczniowski Klub Sportowy "ARIANIN" w Wojciechowie;
- Klub Sportowy „STRAŻAK” Wojciechów Kolonia Pierwsza Ochotnicza Straż Pożarna;
- Fundacja Sadownia;
- Fundacja Inicjatyw Społecznych "POTRAFISZ";

Gmina Wojciechów realizuje zadania ze sfery publicznej we współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na podstawie rocznych programów współpracy Gminy Wojciechów z organizacjami pozarządowymi oraz z podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Nadrzędnym celem programu współpracy jest kształtowanie

demokratycznego ładu społecznego w środowisku lokalnym poprzez budowanie i umacnianie partnerstwa pomiędzy samorządem a organizacjami pozarządowymi. Współpraca odbywa się na dwu płaszczyznach: finansowej i pozafinansowej. Przedmiotem współpracy finansowej Gminy Wojciechów z organizacjami pozarządowymi była realizacja zadań publicznych w zakresie wspierania i upowszechniania kultury fizycznej i sportu oraz wspierania działań sportowych o znaczeniu lokalnym i regionalnym, w tym w środowisku osób niepełnosprawnych. W 2024 r. jednym z beneficjentów konkursu została Fundacja SADownia, która otrzymała dotację na książkę „Świadectwa czasu minionego. Opowieści różnej treści”, w której zawarto 17 opowiadań różnych autorów a zadaniu przyświecała idea promowania lokalnej historii i kultury.

Wśród organizacji pozarządowych wyróżniają się Koła Gospodyń Wiejskich (KGW), które na mocy przepisów ustawy z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich (t. j. Dz. U. 2023 poz. 1179) zyskały osobowość prawną oraz mogą ubiegać się o dotacje z Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Na terenie Gminy Wojciechów działają KGW skupiające mieszkanki w poszczególnych miejscowości z terenu gminy, które aktywnie włączają się w życie lokalnych społeczności między innymi wykonując ozdoby bożonarodzeniowe i wielkanocne, organizując spotkania integracyjne mieszkańców- na przykład z okazji Dnia Kobiet oraz zabawy andrzejkowe i sylwestrowe. Najbardziej spośród nich jest znane KGW Lawenda w Stasinie, które powstało na początku lat 60. ubiegłego stulecia. Obecnie działają w nim panie w wieku od 25 do 70+ lat, które zdobywają wiele nagród m.in. w konkursach na najładniejszy wieniec w dożynkach gminnych, powiatowych i wojewódzkich. Od kilku lat biorą również udział w konkursach na najlepszy smalec i najlepszy schab, odbywających się na różnych festynach. Oprócz wymienionego KGW Lawenda w Stasinie, w Gminie Wojciechów należałoby wymienić: KGW "Jedyneczki" Wojciechów Kolonia Pierwsza, KGW "Gajowianki" w Starym Gaju, Stowarzyszenie Kobiet Aktywnych "Sporniaczanki" w Sporniaku, KGW "Z klimatem" w Ignacowie, KGW „Pod Podkową” w Wojciechowie, KGW „Razem w Zaciszu” z Dłubek.

Ponadto w gminie Wojciechów funkcjonuje dwanaście Jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej: OSP Szczuczki, OSP Sporniak, OSP Łubki Kolonia, OSP Łubki, OSP Ignaców, OSP Czajki, Palikije Drugie, OSP Palikije, OSP Stasin, OSP Wojciechów Kolonia Pierwsza, OSP Góra, OSP Wojciechów, OSP Stary Gaj.

Poza wymieniony wyżej na terenie Gminy Wojciechów funkcjonują niżej wymienione placówki, powstałe i prowadzone jako inicjatywy ich prywatnych właścicieli.

Kuźnia Wojciechów Romana Czernieca (<http://www.czerniec.pl/>)

Funkcjonuje od 1920 r. Oprócz normalnej działalności, czyli wykonywania wyrobów artystycznych, naprawy narzędzi rolniczych prowadzi lekcje edukacyjne dla dzieci, młodzieży oraz osób dorosłych z zakresu kowalstwa tradycyjnego oraz współczesnego kowalstwa artystycznego. Organizuje pokazy „na żywo” kucia podkowy oraz innych wyrobów z żelaza i metalu, pokaz podkuwania „konika”. Kuźnia prowadzi gospodarstwo agroturystyczne i oferuje możliwości noclegów, wyżywienia.

Młyn Hipolit, Muzeum Mineralów w Nowym Gaju (www.mlynhipolit.pl/)

powstało nad rzeką Bystrą, w „Młynie Hipolit” pochodzącym z 1937 roku. Do zwiedzania udostępniona jest prywatna kolekcja 2000 eksponatów, na które składają się m.in.: różne odmiany soli niebieskiej, 40 kilogramową bryłę węgla brunatnego z widoczną korą drzewa i słojami, skamieniałą rybę sprzed 250 mln lat, meteoryty z różnych części świata czy ruchome piaski z Tanzanii poruszające się pod wpływem zmian pola magnetycznego Ziemi. Atrakcją są pokazy płukania i odlewania złota oraz pokazy wybuchu wulkanu. „Młyn Hipolit” oferuje noclegi, jest także częścią "Szlaku młynów wodnych rzeki Bystrej" oraz "Szlaku żelaza i kowalskich tradycji".

ZOO Wojciechów (<https://zoowojciechow.pl/>)

Utworzone w 2011 r., i od tego co roku powiększono grono zwierząt w ogrodzie zoologicznym, czego ukoronowaniem było uzyskanie w 2021 r. statusu ogrodu zoologicznego nadanego przez Generalną Dyрекcję Ochrony Środowiska. W ogrodzie na powierzchni 4 hektarów mieszka ponad 50 gatunków zwierząt z 6 kontynentów. Jako jedyny ogród w Polsce hodowane są tu lamparty plamiste oraz jako jeden z dwóch ogrodów posiadających koczokodany nadobne.

IM-Plantacja Sztuki „Pod Lipami”, Palikije II

(<http://www.ekomuzeumlubelszczyzny.pl/?q=obiekty/im-plantacja-sztuki-pod-lipami>)

Prowadzi sesje, warsztaty, plenery malarskie. Zgromadzono także sprzęty używane do prac rolniczych, w wiejskim gospodarstwie orz drobne wyroby kowalskie używane w gospodarstwie.

Park edukacyjno-rekreacyjny „Owadolandia” w Wojciechowie (<http://www.owadolandia.pl/>)

Miejsce wypoczynku i zabawy, w którym można zgromadzić ogromne repliki owadów (wielkości dorosłego człowieka), wiernie odtworzone modele owadów, zaprojektowane z dbałością o szczegóły anatomiczne, które mogą być wykorzystane dla realizacji edukacyjnych ram programowych.

Mini skansen Wojciechosko Zagroda w Wojciechowie Kolonii Piątej

(<http://www.ekomuzeumlubelszczyzny.pl/?q=content/wojciechosko-zagroda-gin%C4%85ce-zawody>)

Istnieje od 2006 roku. Właściciele zgromadzili ponad 900 eksponatów, początkowo z okolicznych miejscowości, a w rezultacie z dużego obszaru wschodniej Polski. Na terenie Zagrody Chłopskiej istnieje izba garncarza, ką szewski, rymarski i stolarski. Izbę Wiejskiego Rękodzieła utworzono w dawnej komorze starej chałupy, a w Zagrodzie Kowala mieści się drewniana kuźnia z 1918 roku. Na terenie zagrody organizowane są warsztaty: garncarstwa, wyrobu ozdób z bibuły i słomy, ubijania masła, czy odciskania sera.

Turystyka

Gmina Wojciechów dzięki walorom przyrody, licznym zabytkom, kalendarzowi stałych i cyklicznych imprez oraz bliskość i bardzo dobre skomunikowanie z Lublinem odznacza się bardzo wysokim potencjałem turystycznym. Najważniejsze obiekty zabytkowe i atrakcje kulturowe znajdujące się na terenie gminy znalazły swoje miejsce na mapie szlaków turystycznych.

Szlak zabytkowych kościołów http://www.wojciechow-parafia.cba.pl/szlak_zabytkowych_kosciolow/

Projekt parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Teodora w Wojciechowie pn. "Utworzenie tematycznego Szlaku Zabytkowych Kościołów na Obszarze Wojciechów – Nałęczów – Wąwolnica – Kurów - Markuszów" otrzymał dofinansowanie ze środków pomocowych Szwajcarsko - Polskiego Programu Współpracy i zrealizowano go w ramach Programu "EUROszansa dla Lubelszczyzny – budowanie konsensusu społecznego na rzecz zrównoważonego rozwoju subregionu w krajobrazie kulturowym trójkąta turystycznego: Nałęczów – Puławy – Kazimierz Dolny". Projekt „EUROszansa dla Lubelszczyzny – budowanie konsensusu społecznego na rzecz zrównoważonego rozwoju subregionu w krajobrazie kulturowym trójkąta turystycznego: Nałęczów – Puławy – Kazimierz Dolny” został współfinansowany przez Szwajcarię w ramach Szwajcarskiego Programu Współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej. W ramach projektu przewidziano do wykonania w latach 2013-2014 przygotowanie i wydanie ulotki z mapą szlaku zabytkowych kościołów na obszarze Wojciechów – Nałęczów – Wąwolnica – Kurów – Markuszów; wykonanie systemów zabezpieczające w kościele parafialnym pw. św. Teodora w Wojciechowie; wykonanie modułu panoram sferycznych „Wirtualna wędrówka szlakiem zabytkowych kościołów”.

Szlak Kapliczek Ziemi Wojciechowskiej wiedzie obok 13 przydrożnych kapliczek wybudowanych przez mieszkańców gminy. Przebieg trasy: Sporniak (2 kapliczki) – Palikije (2 kapliczki) – Wojciechów

(3 kapliczki) – Ignaców (1 kapliczka) - Romanówka (1 kapliczka) – Cyganówka (1 kapliczka) - Halinówka (1 kapliczka) - Kol. Wojciechów I (1 kapliczka) – Kol. Wojciechów V (1 kapliczka).

Szlak młynów wodnych rzeki Bystrej - na Bystrej i jej dopływach funkcjonowały 23 urządzenia piętrzące, oraz szereg obiektów młynarskich, z których na terenie gminy Wojciechów należy wymienić rozebrany w 1938 r. a pochodzący z ok. 1880 r. młyn dworski ze stawami w Palikijach, młyn w Maszkach z 1907 r., pierwotnie wodny, następnie napęd spalinowy i elektryczny, obecnie nieczynny; młyn w Wojciechowie Kolonii z ok. 1839 r., pierwotnie dworski a po parcelacji majątku w 1909 sprzedany, młyn użytkowany do 1988 r.; 2 młyny w Nowym Gaju: jeden obecnie nie istniejący wybudowany około 1917 r., rozebrany wraz z urządzeniami piętrzącymi w 1955 r., drugi młyn wybudowany na początku XX w., funkcjonował po II wojnie światowej. Na szlaku znajdowały się młyny poza granicami gminy: w Charzu, Cynkowie, Nałęczowie (2 młyny), Wąwolnicy (3 młyny), Mareczkach, Bartłomiejowicach, Zawadzie, Celejowie-Ilkach, młyn-papiernia w Celejowie, Wierzhoniowie, Bochothnicy, młyn-tartak w Bochothnicy.

Kraina Rowerowa (<https://krainarowerowa.pl/>)

Kraina Rowerowa to obszar w środkowo-zachodniej części Lubelszczyzny, atrakcyjny do uprawiania turystyki rowerowej. Obejmuje 7 powiatów. Posiada sieć oznakowanych szlaków rowerowych o znaczeniu regionalnym i lokalnym o łącznej długości ponad 1000 km oraz miejsca odpoczynku dla rowerzystów. Szlak podzielono na 8 etapów dziennych, każdy o długości 50-70 km, jeden z etapów wiedzie przez tereny gminy Wojciechów a jego trasa to: stacja kolejowa Nałęczów – Nałęczów – Wojciechów – Poniatowa – Opole Lubelskie – Wrzelowiec, łącznie o długości 52 km.

Na bazie istniejących i projektowanych szlaków rowerowych wyznaczono trasę integrującą gminy należące do Lokalnej Organizacji Turystycznej „Krainy Lessowych Wąwozów” o długości 126,5 km. Jej przebieg uwzględnia wszystkie miejscowości gminne Krainy Lessowych Wąwozów. Powstawanie nowych szlaków na terenie Krainy Lessowych Wąwozów to jeden z priorytetów regionu dla jego dalszego rozwoju i dekoncentracji ruchu turystycznego. Niewątpliwie wiąże się to z wieloma inwestycjami tworzenia infrastruktury turystycznej – wyznaczania i oznakowania szlaków, przygotowania miejsc postojowych, odpowiedniej bazy gastronomiczno-noclegowej, obiektów rekreacyjnych i innych elementów niezbędnych do ich prawidłowego funkcjonowania.

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. 2024 poz. 1292), formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Wojciechów funkcjonują dwie z wymienionych wyżej form ochrony: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Wpis do rejestru zabytków wywołuje skutki prawne w postaci objęcia danego obiektu ochroną prawną, pozwalającą na ingerencję państwa w konstytucyjnie chronione prawo własności. Rejestr opiera się na zasadzie wyboru, która oznacza, że historyczny obiekt proponowany do indywidualnej

ochrony konserwatorskiej poprzez wpis do rejestru zabytków w celu jego zachowania powinien mieć wartości wyższe wobec innych obiektów tego samego typu i ponadprzeciętne. Ustawa wymienia kolejno: prowadzenie robót budowlanych w otoczeniu zabytku, prowadzenie badań konserwatorskich i architektonicznych. Należy uzyskać zgodę konserwatora również na przemieszczanie zabytku nieruchomego, trwałe przeniesienie zabytku ruchomego, dokonywanie podziału zabytku nieruchomego oraz zmianę jego przeznaczenia i sposobu korzystania z tego zabytku, a także na umieszczanie urządzeń technicznych i reklamowych oraz podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku. W przypadku archeologii niezbędne jest uzyskanie pozwolenia na badania archeologiczne oraz na poszukiwania prowadzone przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania. Pozwolenie WKZ ma formę decyzji administracyjnej, tak więc w toku postępowania mają zastosowanie przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego.

Tryb wydawania pozwoleń reguluje *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków*. Rozporządzenie to precyzuje zakres wniosku i załączników dla każdego typu działań przy zabytku

Prowadzenie jakichkolwiek działań, prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych w obiekcie zabytkowym, jak i na obszarach wpisanych do rejestru zabytków wymaga uzyskania pozwolenia konserwatorskiego zgodnie z art. 36 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292).

Art. 36. 1. Pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) *prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;*
- 2) *wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;*
- 3) *prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;*
- 4) *prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;*
- 5) *prowadzenie badań archeologicznych;*
- 6) *przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;*
- 7) *trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;*
- 8) *dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;*
- 9) *zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;*
- 10) *umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r. poz. 1073) oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;*
- 11) *podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru; z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;*
- 12) *uchylony.*
- 13) *wydobycie wielkogabarytowego zabytku ruchomego, wymagające użycia maszyn budowlanych.*

Art. 36b. 1. Poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych przy użyciu urządzeń elektronicznych lub technicznych może prowadzić osoba pełnoletnia pod warunkiem posiadania zgody właściciela nieruchomości i posiadacza nieruchomości oraz po dokonaniu zgłoszenia poszukiwań do rejestru poszukiwań.

5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Wojciechów znajduje się pięć zespołów zabytków lub zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa lubelskiego. Są to tym samym najcenniejsze element krajobrazu kulturowego na terenie gminy podlegający ścisłej ochronie konserwatorskiej, wynikającej z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Tabela nr 1: Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w Gminie Wojciechów

	MIJSCOWOŚĆ	ZAKRES WPISU DO REJESTRU ZABYTKÓW	NR WPISU DO REJESTRU ZABYTKÓW
1.	LUBKI	„dwór, wraz z pozostałościami d. parku dworskiego, w gran. wg opisu w decyzji	nr A/703 z 31.12.1975 r.:
2.	PALIKIJE	„zespół dworski: dwór, park, w gran. działek wskazanych w dec., wg zał. planu”	nr A/122 z 10.12.1966 r.:
3.	WOJCIECHÓW	„kościół paraf. pw. św. Teodora z wyposażeniem wnętrza, otaczający drzewostan, ogrodzenie z bramkami, oraz dzwonnica”	nr A/124 z 28.02.1966 r.
4.	WOJCIECHÓW	„dawny zamek - tzw. Wieża Ariańska, przyległe wały i fosy obronne wraz z najbliższym otoczeniem i zadrzewieniem, pozostałości murów ze strzelnicami, ruiny pałacu położone na północ od wieży - w gran. wg zał. planu”	nr A/308 z 01.08.1967 r.
5.	WOJCIECHÓW	„kaplica grobowa rodziny Świeżawskich, wraz z kryptą oraz gruntem pod budynkiem, na cmentarzu parafialnym, na działce wskazanej w dec., wg zał. mapy”	nr A/1606 z 13.07.2011 r.

5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Zgodnie z art. 6 ust. 2 ww. ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dzielami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zgodnie z art. 10.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292) „Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku”. Czyli w przypadku postępowania o wpis do rejestru zabytku ruchomego, może być ono wszczęte jedynie na wniosek właściciela tego zabytku. Kompetencja Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków do wszczęcia postępowania z urzędu ograniczona jest do wyjątkowych sytuacji wskazanych w art. 10 ust. 2, tj. przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Z uwagi na bezpieczeństwo zabytków nie podaje się szczegółów dotyczących zabytków ruchomych ujętych w rejestrze zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków.

5.3.3. Zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Ewidencja prowadzona jest przez wojewódzkiego konserwatora zabytków zgodnie z art. 22 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292). Stanowi ona zbiór kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa, sporządzanych zgodnie z przepisami Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku. Zgoda właściciela zabytku nie jest wymagana w wypadku kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych.

Sporządzenie karty ewidencyjnej stanowi formę dokumentacji i rozpoznania zasobu zabytków nieruchomych na terenie województwa. Rodzi jednak pewne obowiązki informacyjne (zob. art. 28 u.o.z.o.z.). Do zabytków nieruchomych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków zastosowanie będzie miał również art. 31 ust. 1a u.o.z.o.z., zgodnie z którym osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować:

1. roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,
2. roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, jest zobowiązana, z zastrzeżeniem art. 82 a ust. 1,

pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków.

Dzięki wojewódzkiej ewidencji zabytków, która odzwierciedlać powinna cały zasób zabytkowy na danym terenie, można umiejscowić dany obiekt we właściwym miejscu w hierarchii wartości obiektów historycznych. Skutkiem ujęcia w wojewódzkiej ewidencji zabytków, prowadzonej równoległe z rejestrem zabytków przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest obowiązek informacyjny. Zgodnie z art. 28 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5 nin. ustawy, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

1. Uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia.
2. Zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia.
3. Zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany.
4. Zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

5.3.4. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W gminie Wojciechów nie ma planów zagospodarowania przestrzennego. W związku z tym wszystkie inwestycje celu publicznego wymagają decyzji o lokalizacji celu publicznego.

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Gminna ewidencja zabytków formalnie nie stanowi formy ochrony zabytków wymienionych w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. *Dz. U. z 2024 r. poz. 1292*). Pomimo to, w piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami art. 7 pkt 4 i art. 19 ust. 1 i 1 a u.o.z.o.z.) ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami pojawił i funkcjonuje termin „nienazwanych form ochrony zabytków” w odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi (wspomniany wyżej art. 19 ust. 1 i 1 a u.o.z.o.z.). Pomimo nieujęcia gminnej ewidencji zabytków w art. 7 u.o.z.o.z. to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez burmistrza (prezydenta miasta, wójta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków (punkt ten został uznany za niezgodny z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z dniem 18 maja 2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza

prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granice niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886) określają zakres informacji, który powinna zawierać karta adresowa zabytku nieruchomego. Znowelizowane w 2019 roku rozporządzenie nakłada na wojewódzkich konserwatorów zabytków obowiązek poinformowania o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty - wojewódzki konserwator zabytków zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, a także wójta (burmistrza, prezydenta miasta) o włączeniu karty ewidencyjnej, wraz z odpowiednio potwierdzoną kopią takiej karty. Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty ewidencyjnej zabytku, o włączeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Kolejnym etapem obowiązku informacyjnego jest obowiązek powstający na etapie wykonywania gminnej ewidencji zabytków. O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty, wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem na gminy, które zamierzają prowadzić gminną ewidencję zabytków, obowiązek informacyjny o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty, wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem. Zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw znacząco wzmocniła rangę gminnej ewidencji zabytków nakładając obowiązek uzyskania pozwolenia na budowę lub rozbiórkę w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru ale ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Włączenie zabytku do gminnej

ewidencji zabytków skutkuje ich ochroną (obiekty i obszary) i ujęcie w gminnej ewidencji zabytków uwzględnia się w:

- miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy - Wojewódzki Konserwator Zabytków może wyznaczyć nakazy i zakazy dotyczące obszarów bądź budynków
- planów ogólnych gmin - Wojewódzki Konserwator Zabytków może wyznaczyć nakazy i zakazy dotyczące obszarów bądź budynków
- decyzji o warunkach zabudowy - Gmina przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego - Gmina przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków
- decyzji o realizacji inwestycji drogowej, lokalizacji linii kolejowej lub realizacji inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego - wojewoda lub starosta przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków
- prawie budowlanym – pozwolenia na budowę lub rozbiórkę uzgadniane są z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków

W art. 24 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*Dz. U. 2024 poz. 1292*) ustawodawca nałożył na Ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określenie, w drodze rozporządzenia, przesłanek, od których spełnienia jest uzależnione wyłączenie kart ewidencyjnych i adresowych z ewidencji. Wobec niezrealizowania tego obowiązku należy domniemywać, że wyłączenie zabytku z gminnej ewidencji zabytków jest możliwe w odniesieniu do zabytku, który utracił wartości, na podstawie których został włączony do ewidencji albo jego wartość nie zostanie potwierdzona w nowych ustaleniach. O wyłączeniu z gminnej ewidencji zabytków decyduje wójt z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku – **w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków**. W przypadku wyłączenia zabytku z gminnej ewidencji zabytków na wójcie spoczywa obowiązek poinformowania właściciela lub posiadacza zabytku, zgodnie z Rozporządzeniem z dnia 10 września 2019 r. (*Dz. U. z 2021 r. poz. 56*)

Gmina Wojciechów posiada Gminną Ewidencję Zabytków przyjętą Zarządzeniem Nr 109/19 Wójta Gminy Wojciechów z dnia 28 października 2019 r. Zarządzeniem nr 94/2025 z 31 lipca 2025 włączono do Gminnej Ewidencji Zabytków dwór Grodzickich, ob. budynek administracyjny Urzędu Gminy. Gminna Ewidencja Zabytków prowadzona jest w formie zbioru kart adresowych dla zabytków nieruchomych i stanowisk archeologicznych z terenu gminy.

5.4.1. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Wojciechów

Gminna Ewidencja Zabytków jest zbiorem otwartym podlegającym aktualizacji. Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków mogą być ujęte inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków), z zachowaniem zastrzeżenia Trybunału Konstytucyjnego w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (*Dz. U. poz. 951*).

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

Tabela nr 2:

Zabytki nieruchome w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wojciechów – w zestawieniu ujęto także obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego. Stanowiska archeologiczne zostały ujęte w tabeli nr 4.

	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES, NAZWA I NR OBRĘB, NR DZIAŁKI	Rejestr zabytków
1.	IGNACÓW	Pomnik partyzanta poległego w 1943 r.	Ignaców na działce geodez.: 181 (droga) obręb: IGNACÓW Id działki: 060913_2.0005.181	
2.	IGNACÓW	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	Ignaców na działkach geodez.: 387/1 i 387/2 obręb: IGNACÓW Id działki: 060913_2.0005.387/1 i 387/2	
3.	LUBKI	Zespół dworsko-parkowy	Lubki na działkach geodez.: 642 (droga), 641, 808 (droga), 644/4, 638/1 (droga), 643/1, 644/2, 639 (droga), 644/1, 647 obręb: LUBKI Id działki: 060913_2.0006. patrz wyżej	wpisem do rej. objęte elementy zespołu: dwór i park
4.	LUBKI	Dwór w zespole, ob. szkoła podstawowa	Lubki nr 58 na działce geodez.: 643/1 obręb: LUBKI Id działki: 060913_2.0006. 643/1	nr rej. A/703 z 31.12.1975
5.	LUBKI	Park (pozostałości) w zespole	Lubki na działkach geodez.: 642 (droga), 641, 808 (droga), 644/4, 638/1 (droga), 643/1, 644/2, 639 (droga), 644/1, 647 obręb: LUBKI Id działki: 060913_2.0006. patrz wyżej	nr rej. A/703 z 31.12.1975
6.	NOWY GAJ	Młyn wodny, ob. gospodarstwo agroturystyczne, Muzeum Mineralów	Nowy Gaj nr 18 na działce geodez.: 225/1 obręb: NOWY GAJ Id działki: 060913_2.0001.225/1	
7.	PALIKIJE	Zespół dworsko-parkowo-fołwarczny	Palikije Drugie między innymi na działkach geodez.: 2/26, 2/27, 2/5, 2/36, 2/4, 8 obręb: PALIKIJE SHR, Id działki: 060913_2.0021.jak wyżej na na działce geodez.: 324, obręb: PALIKIJE II, Id działki: 060913_2.0013.324	nr rej. A/122 – 10.12.1966 sentencja wpisu dotyczy zespołu dworskiego
8.	PALIKIJE	Dwór w zespole dworskim	Palikije Drugie na działce geodez.: 2/26 obręb: PALIKIJE SHR, Id działki: 060913_2.0021.2/26	nr rej. A/122 z 10.12.1966
9.	PALIKIJE	Park w zespole dworskim	Palikije Drugie między innymi na działkach geodez.: 2/26, 2/27, 2/5, 8 (droga) obręb: PALIKIJE SHR, Id działki: 060913_2.0021.jak wyżej	nr rej. A/122 z 10.12.1966
10.	PALIKIJE	Stajnie w zespole dworskim	Palikije Drugie na działce geodez.: 2/5, obręb: PALIKIJE SHR, Id działki: 060913_2.0021.2/5	na terenie wpisanym do rejestru zabytków
11.	PALIKIJE	Spichlerz w zespole dworskim	Palikije Drugie na działce geodez.: 2/36, obręb: PALIKIJE SHR, Id działki: 060913_2.0021.2/36	
12.	PALIKIJE	Obora w zespole dworskim	Palikije Drugie na działce geodez.: 2/36,	

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

			obręb: PALIKIJE SHR, Id działki: 060913_2.0021.2/36	
13.	PALIKIJE	Magazyn w zespole dworskim	Palikije Drugie na działce geodez.: 2/36, obręb: PALIKIJE SHR, Id działki: 060913_2.0021.2/36	
14.	PALIKIJE	Dwunastak w zespole dworskim	Palikije Drugie na działce geodez.: 2/4, obręb: PALIKIJE SHR, Id działki: 060913_2.0021.2/4	
15.	PALIKIJE	Ogrodzenie z furtkami w zespole dworskim	Palikije Drugie między innymi na działkach geodez.: 2/26, 2/27, 2/5, 2/36, 2/4, 8 obręb: PALIKIJE SHR, Id działki: 060913_2.0021.jak wyżej obręb: PALIKIJE SHR, Id działki: 060913_2.0021.jak wyżej	częściowo na terenie wpisanym do rejestru zabytków
16.	PALIKIJE	Budynek browarny zespole dworskim, ob. filia Gminnej Biblioteki Publicznej	Palikije Drugie nr 96 na działce geodez.: 324 obręb: PALIKIJE II, Id działki: 060913_2.0013.324	
17.	SZCZUCZKI	Cmentarz wojenny – pomnik zamordowanych przez Niemców w dniu 1.X.1939 r. mieszkańców wsi Szczuczki	Szczuczki na działce geodez.: 40/8 obręb: SZCZUCZKI VI KOLONIA Id działki: 060913_2.0017.40/8	
18.	WOJCIECHÓW	Zespół kościelny kościoła parafialnego pw. św. Teodora	Wojciechów na działce geodez.: 1497 obręb: WOJCIECHÓW Id działki: 060913_2.0018.1497	wpisem do rej. objęte elementy zespołu: kościół, dzwonnica, drzewostan i ogrodzenie z bramkami
19.	WOJCIECHÓW	Kościół parafialny pw. św. Teodora w zespole kościelnym	Wojciechów na działce geodez.: 1497 obręb: WOJCIECHÓW Id działki: 060913_2.0018.1497	nr rej. A/124 z 28.02.1966 r.
20.	WOJCIECHÓW	Mur ogrodzenia zespołu kościoła parafialnego pw. św. Teodora	Wojciechów na działce geodez.: 1497 obręb: WOJCIECHÓW Id działki: 060913_2.0018.1497	nr rej. A/124 z 28.02.1966 r.
21.	WOJCIECHÓW	Drzewostan w zespole kościoła parafialnego pw. św. Teodora	Wojciechów na działce geodez.: 1497 obręb: WOJCIECHÓW Id działki: 060913_2.0018.1497	nr rej. A/124 z 28.02.1966 r.
22.	WOJCIECHÓW	Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Teodora	Wojciechów na działce geodez.: 1497 obręb: WOJCIECHÓW Id działki: 060913_2.0018.1497	nr rej. A/124 z 28.02.1966 r.
23.	WOJCIECHÓW	Cmentarz przykościelny w zespole kościół parafialnego pw. św. Teodora	Wojciechów na działce geodez.: 1497 obręb: WOJCIECHÓW Id działki: 060913_2.0018.1497	na terenie wpisanym do rejestru zabytków
24.	WOJCIECHÓW	Zespół zamkowy z wałami obronnymi i murem obronnym ze strzelnicami, ob. Muzeum Kowalstwa i GOK	24-204 Wojciechów na działkach geodez.: 1391, 1392, 1393/1, 1393/2, 1394, 1395/1, 1395/2, 1395/3, 1396, 1397, 1398/2, 1398/3, 1398/4 1875, 1876 obręb: WOJCIECHÓW Id działki: 060913_2.0018. nr jak wyżej na działkach geodez.: 466, 467/3, 467/4 obręb: WOJCIECHÓW KOLONIA PIĄTA Id działki: 060913_2.0020. nr jak wyżej	wpisem do rej. objęte elementy: zamek, wały, fosy obronne, z najbliższym otoczeniem i zadrzewieniem, pozostałości murów ze strzelnicami, ruiny pałacu
25.	WOJCIECHÓW	Zamek – wieża Ariańska, ob. Muzeum Kowalstwa i GOK	Wojciechów nr 9 na działce geodez.: 1875 obręb: WOJCIECHÓW Id działki: 060913_2.0018. 1875	nr rej. A/308 z 01.08.1967

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

26.	WOJCIECHÓW	Mur obronny (odcinek południowy)	Wojciechów na działkach geodez.: 1397, 1875 obręb: WOJCIECHÓW Id działki: 060913_2.0018. 1397 i 1875	nr rej. A/308 z 01.08.1967
27.	WOJCIECHÓW	Mur obronny (odcinek północno-wschodni)	Wojciechów na działkach geodez.: 1391 obręb: WOJCIECHÓW Id działki: 060913_2.0018. 1391	nr rej. A/308 z 01.08.1967
28.	WOJCIECHÓW	Cmentarz parafialny	Wojciechów na działce geodez.: 1260 obręb: WOJCIECHÓW Id działki: 060913_2.0018. 1260	
29.	WOJCIECHÓW	Kaplica grobowa Świeżawskich na cmentarzu parafialnym	Wojciechów na działce geodez.: 1260 obręb: WOJCIECHÓW Id działki: 060913_2.0018. 1260	nr rej. A/1606 z 13.07.2011
30.	WOJCIECHÓW	Dwór Grodzickich, ob. budynek administracyjny Urzędu Gminy Wojciechów	Wojciechów nr 5 na działce geodez.: 1390/4 obręb: WOJCIECHÓW Id działki: 060913_2.0018. 1390/4	

Najważniejsze miejsca pamięci narodowej ujęte w gminnej ewidencji zabytków gminy Wojciechów:

Tabela nr 3: Miejsca pamięci, groby i mogiły wojenne - obiekty te ujęto także w tabeli nr 2.

	MIJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES, NAZWA I NR OBRĘB, NR DZIAŁKI
1.	IGNACÓW	Pomnik partyzanta poległego w 1943 r.	Ignaców na działce geodez.: 181 (droga) obręb: IGNACÓW Id działki: 060913_2.0005.181
2.	IGNACÓW	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	Ignaców na działkach geodez.: 387/1 i 387/2 obręb: IGNACÓW Id działki: 060913_2.0005.387/1 i 387/2
3.	SZCZUCZKI	Cmentarz wojenny – pomnik zamordowanych przez Niemców w dniu 1.X.1939 r. mieszkańców wsi Szczuczki	Szczuczki na działce geodez.: 40/8 obręb: SZCZUCZKI VI KOLONIA Id działki: 060913_2.0017.40/8

5.4.2 Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wojciechów

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”. Są to więc pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Zabytki archeologiczne stanowią szczególną grupę zabytków, ponieważ są to obiekty rozproszone i są obecne praktycznie wszędzie, także z dala od terenów współcześnie zamieszkałych. Zgodnie z prawem każdy obiekt archeologiczny, niezależnie od własności gruntu, na którym został odnaleziony, jest własnością państwa. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego uznaje zabytki archeologiczne za źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Badania archeologiczne prowadzone na stanowiskach mogą mieć charakter inwazyjny (niszczący) oraz badania nieinwazyjne z wykorzystaniem metod geofizycznych, teledetekcyjnych. Obie metody badań dają możliwość poznania

poszczególnych stanowisk, zabytków czy problemów związanych z szeroko rozumianą przeszłością, w tym zwłaszcza w sytuacjach zagrożenia zniszczeniem lub uszkodzeniem substancji zabytkowej (nawarstwień, obiektów, materiałów i ich kontekstów).

Podstawą do ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest prowadzony od 1978 r. ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Program ten systematyzuje zasób wiedzy o terenie poprzez terenową prospekcję archeologiczną z uwzględnieniem informacji o wcześniejszych badaniach, zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach naukowo badawczych oraz publikacjach naukowych i popularno-naukowych. Dokumentacja AZP, na którą składają się karty ewidencyjne reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania kraju. Do zbioru włączane są nowe karty ewidencyjne, które zgodnie z nowym rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (t.j. Dz. U. 2021 poz. 566) noszą nazwy „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego lądowego”; „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego podwodnego śródlądowego”; „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego podwodnego morskiego”. Karty ewidencyjne zabytków archeologicznych są włączane w zasób wojewódzkiej ewidencji zabytków i dokumentacja stanowisk archeologicznych w ewidencji wojewódzkiej jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i musi być odzwierciedlana w prowadzonych przez gminy Gminnych Ewidencjach Zabytków.

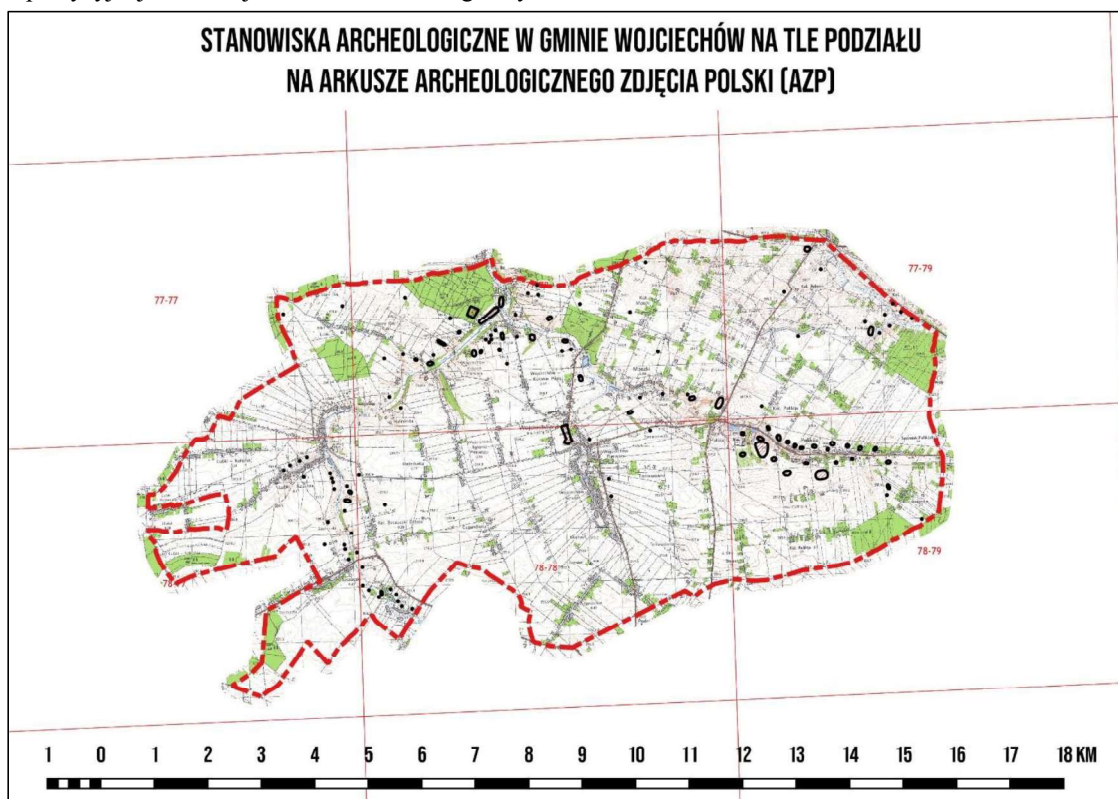
Prowadzona przez Gminy ewidencja zabytków archeologicznych ma za zadanie informowanie o obecności w danym miejscu nieruchomego zabytku archeologicznego. Zgodnie z przepisami prawa, każdy kto zamierza realizować roboty ziemne na terenie, gdzie znajdują się zabytki archeologiczne, prowadzić roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub ewidencji zabytków objętym ochroną na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, planuje zmiany charakteru dotychczasowego przeznaczenia terenu, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub uszkodzenia zabytku archeologicznego (stanowiska archeologicznego), jest zobowiązany przeprowadzić (czyli sfinansować) badania archeologiczne w zakresie ustalonym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Badania archeologiczne prowadzone na stanowiskach mogą mieć charakter inwazyjny (niszczący) oraz badania nieinwazyjne z wykorzystaniem metod geofizycznych, teledetekcyjnych. Obie metody badań dają możliwość poznania poszczególnych stanowisk, zabytków czy problemów związanych z szeroko rozumianą przeszłością, w tym zwłaszcza w sytuacjach zagrożenia zniszczeniem lub uszkodzeniem substancji zabytkowej (nawarstwień, obiektów, materiałów i ich kontekstów).

Jeśli na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne mają być prowadzone roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności istnieje obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych. **Obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych reguluje art. 31 ustawy o ochronie zabytków, w myśl którego osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków.** Zgodnie zaś z art. 31 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny. Zatem obowiązek przeprowadzenia prac

archeologicznych istnieje tylko wówczas, kiedy występuje ryzyko przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego i o ile przeprowadzenie badań jest niezbędne w celu ochrony zabytków.

Na terenie gminy Wojciechów zlokalizowano 123 stanowiska archeologiczne. Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wojciechów to przede wszystkim stanowiska nowoodkryte podczas badań powierzchniowych, przeprowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP), które z uwagi na przyjętą metodologię pozyskiwania i dokumentowania znalezisk są najcenniejsze. Teren gminy Wojciechów znajduje się na następujących arkuszach AZP: 77-77; 77-78; 77-79; 78-77, 78-78, 78-79. Na obszarze 77-77 badania przeprowadzono wiosną 1980 r., 77-78 jesienią 1983 i jesienią 2008 r., 77-79 jesienią 1983 r., 78-77 wiosną 1989 r., 78-78 wiosną 1987, 78-79 jesienią 1999 r. W okresie kiedy wykonywane były badania AZP na obszarach 77-77, 77-78 (badania z jesieni 1983 r.), 77-79 instrukcja ich wykonywania AZP dopuszczała lokalizację stanowisk na zbiorczych mapach w skali 1:25000 co z uwagi na bardzo drobną skalę map użytych do archiwizacji danych kartograficznych o stanowiskach ich lokalizacja jest obciążona dużym błędem. Na obszarach 78-77, 78-78, 78-79 badania powierzchniowe przeprowadzono w okresie, kiedy stanowiska były nanoszone na dokładniejsze mapy w skali 1:10 000, co zdecydowanie poprawia możliwość precyzyjnej lokalizacji stanowisk archeologicznych.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

Tabela 4: Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy Wojciechów

	NAZWA MIEJSCOWOŚCI WG TERYT	IDENTYFIKATOR STANOWISKA ARCHEOLOGICZNEGO	FUNKCJA	KULTURA BLIŻSZA CHRONOLOGIA
1.	GÓRA	78-78/22-1	ślad osadnictwa	nieokreślony
2.	GÓRA	78-78/23-2	osada?	wcz. średniowiecze (VII-VIII w.)
3.	GÓRA	78-78/24-3	ślad osadnictwa	wcz. średniowiecze (VIII-IX w.)
4.	GÓRA	78-78/25-4	ślad osadnictwa	nieokreślony
5.	GÓRA	78-78/26-5	ślad osadnictwa	wcz. średniowiecze (VIII-X w.)
6.	GÓRA	78-78/27-6	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	nieokreślony okres wpływów rzymskich
7.	GÓRA	78-78/28-7	ślad osadnictwa	wcz. średniowiecze (VIII-XI w.)
8.	GÓRA	78-78/29-8	ślad osadnictwa	kultura łużycka
9.	HALINÓWKA	77-78/60-3	osada?	nieokreślona - pradzieje
10.	ŁUBKI	77-77/7-1	ślad osadnictwa	wcz. średniowiecze
11.	ŁUBKI	78-78/3-1	ślad osadnictwa	nieokreślony
12.	ŁUBKI	78-78/4-2	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	wczesny brąz wcz. średniowiecze
13.	ŁUBKI	78-78/5-3	osada ślad osadnictwa	KPL kultura trzciniecka
14.	ŁUBKI-KOLONIA	78-77/17-1	ślad osadnictwa	nieokreślony - pradzieje
15.	ŁUBKI-KOLONIA	78-77/18-2	osada?	kultura łużycka (EB)
16.	ŁUBKI-KOLONIA	78-77/19-3	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	wcz. średniowiecze średniowiecze
17.	ŁUBKI-KOLONIA	78-77/20-4	ślad osadnictwa osada?	kultura łużycka? (EB) wcz. średniowiecze
18.	ŁUBKI-SZLACHTA	78-77/21-5	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	KPL wcz. średniowiecze
19.	ŁUBKI-SZLACHTA	78-78/6-4	ślad osadnictwa	wcz. średniowiecze (VII-VIII w.)
20.	ŁUBKI-SZLACHTA	78-78/7-5	ślad osadnictwa	wcz. średniowiecze (VIII-X w.)
21.	ŁUBKI-SZLACHTA	78-78/8-6	ślad osadnictwa	nieokreślony
22.	ŁUBKI-SZLACHTA	78-78/9-7	ślad osadnictwa	kultura łużycka
23.	MASZKI	77-78/19-2	ślad osadnictwa	nieokreślony
24.	MASZKI	77-78/20-3	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	KPL wcz. średniowiecze
25.	MASZKI	77-78/57-4	ślad osadnictwa	późne średniowiecze
26.	MASZKI	77-78/65-8	pracownia krzemieniarska	schyłkowy neolit – wczesny brąz

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

27.	MASZKI	77-78/67-6	śląd osadnictwa	nieokreślona - pradzieje
28.	MASZKI	77-78/16-3	śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze
29.	MIŁOCIN	77-79/8-1	śląd osadnictwa	KL-WCM
30.	MIŁOCIN	77-79/9-2	osada	KPL
31.	MIŁOCIN	77-79/32-2	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	KPL wcz. średniowiecze
32.	MIŁOCIN	77-79/37-4	śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze
33.	MIŁOCIN	77-79/38-5	śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze
34.	MIŁOCIN	77-79/39-6	śląd osadnictwa	KCSz
35.	MIŁOCIN	77-79/45-14	śląd osadnictwa	nieokreślona
36.	NOWY GAJ	77-78/9-1	cmentarzysko kurhanowe	wcz. średniowiecze VIII-IX w.
37.	NOWY GAJ	77-78/13-5	osada osada	kultura łużycka? wcz. średniowiecze
38.	NOWY GAJ	77-78/42-1	osada osada osada	neolit – wczesny okres epoki brązu wcz. średniowiecze (VIII-IX w.) staropolska (XV-XVIII w.)
39.	NOWY GAJ	77-78/43-2	śląd osadnictwa	nieokreślona - pradzieje
40.	NOWY GAJ	77-78/44-3	osada śląd osadnictwa	neolit wcz. średniowiecze
41.	NOWY GAJ	77-78/45-4	śląd osadnictwa	nieokreślona - pradzieje
42.	NOWY GAJ	77-78/46-5	osada	nieokreślona - pradzieje
43.	NOWY GAJ	77-78/47-6	śląd osadnictwa	nieokreślona - pradzieje
44.	PALIKIJE DRUGIE	77-78/13-1	osada śląd osadnictwa osada?	KPL KCSz wcz. średniowiecze (IX-X w.)
45.	PALIKIJE DRUGIE	77-78/15-2	śląd osadnictwa	nieokreślona
46.	PALIKIJE DRUGIE	77-79/7-4	śląd osadnictwa osada	nieokreślona wcz. średniowiecze
47.	PALIKIJE DRUGIE	77-79/31-1	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nieokreślona wcz. średniowiecze
48.	PALIKIJE DRUGIE	78-79/4-3	relikty dworu obronnego zespół dworsko- parkowy	1470-80 XV-XIX w.
49.	PALIKIJE DRUGIE	78-79/5-4	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada? osada osada?	nieokreślona – pradzieje neolit wcz. średniowiecze (XI-XII w.) XVII w. XVIII w.
50.	PALIKIJE DRUGIE	78-79/7-9	śląd osadnictwa osada	nieokreślona – pradzieje XVIII w.
51.	PALIKIJE DRUGIE / PALIKIJE PIERWSZE	78-79/17-10	osada osada? osada? śląd osadnictwa osada	nieokreślona – pradzieje KPL wcz. średniowiecze (VII-IX w.) wcz. średniowiecze XVII w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

			osada	XVIII w.
52.	PALIKIJE DRUGIE	78-79/18-11	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	późne średniowiecze XVII w. XVIII w.
53.	PALIKIJE PIERWSZE	77-79/40-7	śląd osadnictwa osada	nieokreślona wcz. średniowiecze
54.	PALIKIJE PIERWSZE	77-79/41-8	osada? osada	KPL wcz. średniowiecze
55.	PALIKIJE PIERWSZE	77-79/42-9	śląd osadnictwa	nieokreślona
56.	PALIKIJE PIERWSZE	77-79/43-10	śląd osadnictwa	nieokreślona - starożytna
57.	PALIKIJE PIERWSZE	77-79/44-11	śląd osadnictwa	nieokreślona - starożytna
58.	PALIKIJE PIERWSZE	78-79/6-5	osada? osada? osada? osada osada	nieokreślona – pradzieje wcz. średniowiecze (VIII-X w.) wcz. średniowiecze (XI w.) XVII w. XVIII w.
59.	PALIKIJE PIERWSZE	78-79/8-1	osada? śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada	neolit / epoka brązu wcz. średniowiecze (VII-X w.) wcz. średniowiecze (XII-XIII w.) XVII w. XVIII w.
60.	PALIKIJE PIERWSZE	78-79/9-2	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada?	późne średniowiecze XVII w. XVIII w.
61.	PALIKIJE PIERWSZE	78-79/10-3	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze (XII-XIII w.) późne średniowiecze (XV w.) XVII w. XVIII w.
62.	PALIKIJE PIERWSZE	78-79/11-4	osada osada?	XVII w. XVIII w.
63.	PALIKIJE PIERWSZE	78-79/12-5	osada? osada? osada osada?	nieokreślona – pradzieje wcz. średniowiecze (VIII-IX w.) XVII w. XVIII w.
64.	PALIKIJE PIERWSZE	78-79/13-6	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nieokreślona – pradzieje XVI w. XVII w.
65.	PALIKIJE PIERWSZE	78-79/14-7	osada? śląd osadnictwa osada? osada osada	KPL wcz. średniowiecze (XI-XII w.) późne średniowiecze (XV w.) XVII w. XVIII w.
66.	PALIKIJE PIERWSZE	78-79/15-8	śląd osadnictwa osada? osada?	wcz. średniowiecze (VIII-IX w.) XVII w. XVIII w.
67.	PALIKIJE PIERWSZE	78-79/16-9	osada? śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada	nieokreślona – pradzieje KPL wcz. średniowiecze (XI w.) późne średniowiecze XVII w. XVIII w.
68.	PALIKIJE PIERWSZE	78-79/19-12	osada? śląd osadnictwa	wczesny neolit wcz. średniowiecze (XI-XII w.)

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

			osada osada osada	późne średniowiecze (XV w.) XVII w. XVIII w.
69.	PALIKIJE PIERWSZE	78-79/20-13	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada	nieokreślona – pradzieje wcz. średniowiecze (XI w.) późne średniowiecze XVII w. XVIII w.
70.	SPORNIAK	78-79/21-1	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada? osada?	nieokreślona – pradzieje późne średniowiecze (XV w.) XVII w. XVIII w.
71.	SPORNIAK	78-79/22-2	śląd osadnictwa osada? osada?	nieokreślona – pradzieje XVII w. XVIII w.
72.	SPORNIAK	78-79/23-3	osada?	XVII w.
73.	SPORNIAK	78-79/24-4	śląd osadnictwa osada? osada?	neolit / epoka brązu XVII w. XVIII w.
74.	SPORNIAK	78-79/25-5	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada	neolit późne średniowiecze (XV w.) XVII w. XVIII w.
75.	SPORNIAK	78-79/26-6	osada osada	XVII w. XVIII w.
76.	SPORNIAK	78-79/27-7	śląd osadnictwa	nieokreślona – pradzieje
77.	SPORNIAK	78-79/28-8	śląd osadnictwa	nieokreślona - pradzieje
78.	STARY GAJ	77-78/10-2	pracownia ?	późny neolit / wczesny brąz
79.	STARY GAJ	77-78/11-3	śląd osadnictwa osada	nieokreślone wcz. średniowiecze
80.	STARY GAJ	77-78/12-4	osada	wcz. średniowiecze (VIII-IX w.)
81.	STARY GAJ	77-78/61-13	śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze (X-XI w.)
82.	STARY GAJ	77-78/62-12	osada?	wcz. średniowiecze (IX-X w.)?
83.	STARY GAJ	77-78/63-11	śląd osadnictwa	nieokreślona - pradzieje
84.	STARY GAJ	77-78/64/10	śląd osadnictwa	nowożytność
85.	STARY GAJ	77-78/68-9	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nieokreślona – pradzieje wcz. średniowiecze (VIII-IX w.)
86.	STARY GAJ	77-78/69-8	śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze (VIII-IX w.)
87.	STARY GAJ	77-78/70-7	śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze (VIII-IX w.)
88.	STARY GAJ	77-78/71-6	śląd osadnictwa	nieokreślony - pradzieje
89.	SZCZUCZKI	78-78/21-1	śląd osadnictwa	KPL
90.	SZCZUCZKI VI KOLONIA	78-78/10-1	osada osada osada?	KPL KAK wcz. średniowiecze
91.	SZCZUCZKI VI KOLONIA	78-78/11-2	śląd osadnictwa	nieokreślone

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

92.	SZCZUCZKI VI KOLONIA	78-78/12-3	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nieokreślony wczesny brąz
93.	SZCZUCZKI VI KOLONIA	78-78/13-4	śląd osadnictwa	wczesny brąz
94.	SZCZUCZKI VI KOLONIA	78-78/14-5	śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze
95.	SZCZUCZKI VI KOLONIA	78-78/15-6	śląd osadnictwa	nieokreślony
96.	SZCZUCZKI VI KOLONIA	78-78/16-7	śląd osadnictwa	nieokreślony
97.	SZCZUCZKI VI KOLONIA	78-78/17-8	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze (VIII-X w.) wcz. średniowiecze (X-XIII w.)
98.	SZCZUCZKI VI KOLONIA	78-78/18-9	śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze (VIII-X w.)
99.	SZCZUCZKI VI KOLONIA	78-78/19-10	śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze (IX-XI w.)
100.	SZCZUCZKI VI KOLONIA	78-78/20-11	śląd osadnictwa	nieokreślony
101.	WOJCIECHÓW	78-78/1-1	śląd osadnictwa	KPL
102.	WOJCIECHÓW	78-78/2-2	śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze (XII-XIII w.)
103.	WOJCIECHÓW	77-78/66-7	śląd osadnictwa	kultura świderska – paleolit sch.
104.	WOJCIECHÓW	77-78/72-9	śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze (IX-XI w.)
105.	WOJCIECHÓW- KOLONIA PIĄTA	77-78/17-1	śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze
106.	WOJCIECHÓW- KOLONIA PIĄTA	77-78/24-4	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	nieokreślony KPL KCSz wcz. średniowiecze
107.	WOJCIECHÓW- KOLONIA PIĄTA	77-78/25-5	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nieokreślony KPL KAK
108.	WOJCIECHÓW- KOLONIA PIĄTA	77-78/26-6	osada	KPL
109.	WOJCIECHÓW- KOLONIA PIĄTA	77-78/27-7	śląd osadnictwa	nieokreślony
110.	WOJCIECHÓW- KOLONIA PIĄTA	77-78/28-8	śląd osadnictwa osada	KPL wcz. średniowiecze (IX-X w.)
111.	WOJCIECHÓW- KOLONIA PIĄTA	77-78/29-9	śląd osadnictwa	KPL
112.	WOJCIECHÓW- KOLONIA PIĄTA	77-78/30-10	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesny neolit wcz. średniowiecze
113.	WOJCIECHÓW- KOLONIA PIĄTA	77-78/31-11	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	paleolit schyłkowy KAK kultura łużycka (póź. br./Ha)
114.	WOJCIECHÓW- KOLONIA PIĄTA	77-78/37-13	śląd osadnictwa	nieokreślona - pradzieje
115.	WOJCIECHÓW- KOLONIA PIĄTA	77-78/38-14	śląd osadnictwa	nieokreślona - pradzieje
116.	WOJCIECHÓW- KOLONIA PIĄTA	77-78/39-15	śląd osadnictwa	nieokreślona - pradzieje
117.	WOJCIECHÓW- KOLONIA PIĄTA	77-78/40-16	śląd osadnictwa	nieokreślona - pradzieje

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

118.	WOJCIECHÓW-KOLONIA PIĄTA	77-78/41-17	śląd osadnictwa	nieokreślona - pradzieje
119.	WOJCIECHÓW-KOLONIA PIĄTA	77-78/56/18	śląd osadnictwa	nieokreślona - pradzieje
120.	WOJCIECHÓW-KOLONIA PIĄTA	77-78/58-19	osada osada	wcz. średniowiecze (XI-XII w.) nowożytność XVII-XIX w.
121.	WOJCIECHÓW-KOLONIA PIĄTA	77-78/59-20	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze (XIII w.) nowożytność (XVII-XIX w.)
122.	WOJCIECHÓW / WOJCIECHÓW-KOLONIA PIĄTA	78-78/45-3	fortalicjum zamek wieżowy pałac	wcz. średniowiecza późne średniowiecze-nowożytność nowożytność
123.	WOJCIECHÓW-KOLONIA PIERWSZA	77-78/33-12	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	wczesny neolit KPL KAK

5.5 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Krajobraz kulturowy Gminy Wojciechów jest spuścizną materialną bardzo bogatej historii tych terenów. Na terenie gminy zachowały się elementy niematerialnego i materialnego dziedzictwa kulturowego, które są świadectwem historii oraz tradycji regionu. Przetrwale w różnym stopniu zachowania jego elementy podkreślają walory gminy i czynią ją bardzo atrakcyjną turystycznie, pod warunkiem czynienia wysiłków przez całą społeczność gminną dla ich zachowania a następnie przywrócenia przynajmniej części dawnej świetności. Dziedzictwo niematerialne, które najszybciej zanika, to:

- tradycyjne rzemiosło - takie jak kowalstwo, garncarstwo czy tkactwo, które było niegdyś powszechne wśród mieszkańców wsi.
- kuchnia regionalna - oparta na lokalnych produktach,
- muzyka i taniec - dawniej często wykonywane podczas lokalnych festynów i uroczystości.
- obrzędy i zwyczaje - związane z kalendarzem liturgicznym, takie jak kolędowanie czy obrzędy wielkanocne, oraz związane gospodarką, jak coroczne dożynki,
- legendy i podania - przekazywane ustnie z pokolenia na pokolenie, często związane z historią regionu.
- sztuka ludowa - takie jak rzeźba, malarstwo czy wycinanki, często wykonywane przez lokalnych artystów.
- tradycyjne stroje ludowe - noszone niegdyś przez mieszkańców wsi, obecnie często prezentowane podczas uroczystości i festynów.

Elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego są ważnym składnikiem tożsamości lokalnej społeczności i stanowią istotny element krajobrazu kulturowego gminy Wojciechów stanowiąc o jej atrakcyjności. Założone w 1993 r., zlokalizowane w Wieży Ariańskiej Muzeum Kowalstwa jest jedyną tego typu placówką w Polsce, będąc dzięki temu atrakcją o znaczeniu ponadregionalnym. Pielęgnowanie kowalskich tradycji i wieloletnie działania zmierzające do ochrony tego ginącego zawodu przed zapomnieniem, przyczyniły się do tego, że Wojciechów stał się centrum kowalstwa w Polsce. Muzeum składa się z trzech części: pierwsza to wystrój starej kuźni, w drugiej części zebrano przedmioty, które kowal niegdyś wykonywał na potrzeby rolnictwa, a trzecią część stanowią współczesne wyroby artystyczne, wykonane tradycyjnymi technikami kowalskimi z zachowaniem cech regionu z jakiego dany kowal pochodzi. W Muzeum zgromadzono kolekcję ponad 1000 eksponatów kowalstwa artystycznego i użytkowego z kraju i zagranicy. Są wśród nich prace konkursowe, wykonywane podczas Ogólnopolskich Spotkań Kowali, Ogólnopolskich Warsztatów

Kowalskich oraz Ogólnopolskich Targów Sztuki Kowalskiej – imprez odbywających się w Wojciechowie.. Wykorzystując wizerunek Wojciechowa jako stolicy kowalstwa polskiego w oparciu o funkcjonujące atrakcje turystyczne powstał Szlak Żelaza i Kowalskich Tradycji, który obejmuje sześć „gwoździ programu”, pozwalających poznać kowalstwo od procesu wytopu metali do powstania gotowej podkowy. W Wojciechowie corocznie odbywają się: Ogólnopolskie Warsztaty Kowalskie (w 2024 r. odbyły się XXX Ogólnopolskie Warsztaty Kowalskie), Ogólnopolskie Spotkania Kowali (w 2024 r. odbyły się XX Ogólnopolskie Spotkania Kowali), MetalArt Festiwal.

Do najcenniejszych elementów materialnego dziedzictwa kulturowego na terenie Gminy Wojciechów należą obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego a także te ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Wśród nich wyróżnia się zespół kościoła parafialnego p.w. św. Teodora w Wojciechowie związany z chrześcijańskimi mieszkańcami terenów. Kościół w Wojciechowie należy do grupy kościołów drewnianych, których główną cechą jest bezwieżowa fasada, świątyni wznoszonych niegdyś powszechnie na terenie całej Lubelszczyzny. Wśród elementów wyróżniających się w krajobrazie wsi jako zieleń urządzone są parki towarzyszące dworom w Łubkach oraz w Palikijach. Dawniej nieodłącznym elementem krajobrazu były obiekty liniowe w postaci alei przydrożnych. Nasadzenia wzdłuż szlaków komunikacyjnych wynikały z chęci ochrony przed wiatrem, śniegiem a w lecie przed słońcem oraz dla orientacji w terenie. Aleje sadzone przy drogach, tworzyły zwartą sieć stając się nieodłącznym elementem miejscowego pejzażu. Obecnie zmieniło się podejście do alei przydrożnych i względy bezpieczeństwa zaczynają decydować o ich wycinaniu. Kolejnymi cennymi obiektami zabytkowymi, wyróżniającymi się w krajobrazie jako zieleń urządzone są cmentarze, wśród których można wydzielić cmentarze przykościelne, funkcjonujące do połowy XIX w., kiedy to z przyczyn sanitarnych zabroniono pochówków wokół świątyni zlokalizowanych najczęściej w środku wsi. Na terenie gminy Wojciechów cmentarz przykościelny zlokalizowany jest przy kościele parafialnym p.w. św. Teodora w Wojciechowie. W niektórych gminach czy parafiach długo jeszcze cmentarze przykościelne pozostawały czynne. W większości jednak powstawały nekropolie, lokalizowane w myśl nowych przepisów, poza obrębem działki kościelnej. Cmentarze katolickie lokowane były w obrębie wsi parafialnej, najczęściej na skraju miejscowości, chociaż zdarzało się i takie które zakładano w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła. Na terenie gminy Wojciechów znajduje się dwa cmentarze: przykościelny, nowy cmentarz, wszystkie one ujęte są w gminnej ewidencji zabytków.

Na wiejskich terenach gminy zachowały się obiekty architektury rezydencjalnej, najczęściej w postaci zespołów dworsko-parkowych. Należy do nich zaliczyć zachowane w dobrej kondycji założenie w Łubkach, wymagające rewitalizacji założenie w Palikijach Drugich, dwór – obecnie siedziba Urzędu Gminy w Wojciechowie, oraz świetnie zachowany zespół zamkowy z wałami obronnymi w Wojciechowie. Dzięki Rządowemu Programowi Ochrony Zabytków zabytkowy dwór w Łubkach, użytkowany jako budynek szkolny, został poddany gruntownym pracom rewitalizacyjnym i odzyskał dawną świetność. Niestety nie zachował się do naszych czasów zespół dworski w Miłocinie, z którego teren dawnego ogrodu użytkowo-ozdobnego został w latach 60-tych XX w. rozparcelowany na działki budowlane a pozostałości dworu rozebrane w 1983 roku.

Obecnej niewiele pozostało z obiektów folwarcznych, które dawniej towarzyszyły założeniom dworskim. W Palikijach Drugich zachowały się pozostałości murowanych obiektów zabudowy folwarcznej i kolonii mieszkalnej towarzyszącej folwarkom. Są to zabytkowe budynki stajni, obory, magazynu, spichlerza, budynku browarnego oraz dwunastak. Z dawnych obiektów przemysłowych zachował się młyn wodny w Nowym Gaju, w którym obecnie mieści się ciekawe, prywatne Muzeum Mineralów.

Na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat największym przeobrażeniem w regionie uległ krajobraz wiejski. Na skutek procesu „wypierania” zabudowy drewnianej uległy bezpowrotnemu zniszczeniu dawne formy budownictwa mieszkalnego i gospodarczego.

Gmina Wojciechów jest gminą wiejską, w której przetrwały w różnym stopniu zachowania elementy dziedzictwa kulturowego, które podkreślają walory gminy i czynią ją atrakcyjną turystycznie, pod warunkiem czynienia wysiłków przez całą społeczność gminną dla ich zachowania a następnie przywrócenia przynajmniej części dawnej świetności.

Oto najcenniejsze obiekty zabytkowe znajdujących się na terenie gminy Wojciechów należą, które są wpisane do rejestru zabytków nieruchomych:

- Zespół zamkowy z wałami obronnymi, murem obronnym ze strzelnicami w Wojciechowie, obecnie Muzeum Kowalstwa, Muzeum Regionalne, Gminny Ośrodek Kultury, l. 1500-1527, l. 1612-1632, 2 poł. XIX w.;
- Zespół kościelny kościoła parafialnego pw. św. Teodora w Wojciechowie, l. 1725-1802;
- Zespół dworsko-parkowy w Łubkach z 3-4 ćw. XIX w.;
- Zespół dworsko-parkowo-folwarczny w Palikijach z wieków XV-XIX w.;
- Kaplica grobowa Świeżawskich na cmentarzu parafialnym w Wojciechowie, 1-2 ćw. XX w.

Zespół zamkowy z Wieżą Ariańską, wałami obronnymi, murem obronnym ze strzelnicami w Wojciechowie, datowany od połowy XIII w. – wpis do rejestru zabytków nr. A/308 z dnia 01.08.1967

Stan zachowania bardzo dobry – Wieża Ariańska w Wojciechowie została wyróżniona w maju 2020 r. w ogólnopolskim konkursie „Zabytek zadbany”, organizowanym przez ministra kultury i Generalnego Konserwatora Zabytków. Wieża w Wojciechowie została doceniona w kategorii „utrwalanie wartości zabytkowej obiektu” i jest jedynym obiektem z terenu województwa lubelskiego wyróżnionym w tym prestiżowym konkursie, w którym do finału zostało zakwalifikowanych 63 obiektów i zespołów zabytkowych z terenu całej Polski. 27 marca 2024 w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Lubelskiego została podpisana umowa przez Gminny Ośrodek Kultury w Wojciechowie na realizację zadania „Ochrona dziedzictwa kulturowego Wieży Ariańskiej wraz z otoczeniem – prace konserwatorskie, roboty budowlane – modernizacyjne, przestrzenna wideo animacja”. Złożony projekt otrzymał dofinansowanie w kwocie 1 295 247,55 zł. Całkowity koszt realizacji zadania to 1 523 820,65 zł. Na 28 pozytywnie ocenionych wniosków projekt, z liczbą 97 pkt. zajął 1 miejsce na liście wszystkich pozytywnie ocenionych zadań. W ramach przedmiotowego projektu zostanie wybudowana scena przy Wieży Ariańskiej, zostaną wyremontowane pomieszczenia piwnic, gdzie znajdują się toalety, powstanie model 3D, aplikacja i film promujący Wieżę Ariańską wraz z grodziskiem oraz wykonany mapping 3D, który będzie prezentowany na elewacji wschodniej Wieży Ariańskiej

Zabytkowy zespół złożony jest z masywnych wałów na planie czworoboku otaczających mały majdan, w których północny narożnik wbudowana jest 30 metrowa murowana z kamienia wieża, znacznie późniejszych niż wały i wieża murów obronnych związanych z budową późniejszego, nieistniejącego obecnie dworu. Badania wykopaliskowe przeprowadzone w latach 1992 i 1993 dostarczyły dowodów, że teren ten był zasiedlony już od wieku VIII a budowa pierwszych umocnień ziemnych miała miejsce pomiędzy połową XIII w. a końcem XV w. Przed końcem XV w. w południowej części majdanu wzniesiono duży murowany jednotraktowy dwór, niepodpiwniczony z niewielką przybudówką. Fundament dworu o szerokości 130 cm wykonany był z kamieni wapiennych. Autorka badań archeologicznych Irena Kutylowska nie wyklucza, że dwór był piętrowy i w wymienionej wyżej przybudówce do dworu znajdowała się klatka schodowa. W latach 1520-1530 na wojciechowskim fortalicyum wybudowano pięciokondygnacyjną wieżę mieszkalną, której najniższa

kondygnacja znajdowała się w zagłębieniu starej fosy. Po zakończeniu budowy wieży poszerzono także wał fortalicjum. W 2008 r. i 2010 r. przeprowadzono kolejne badania archeologiczne mające na celu odnalezienie miejsca, w którym posadowiony był dwór, który wybudował Paweł Orzechowski pomiędzy 1612 a 1632 rokiem. Badania wykopaliskowe z 2008 r. odsłoniły pozostałości masywnej budowli, która jednak obecnie nie jest utożsamiana z dworem wybudowanym przez Pawła Orzechowskiego. Z kolei nieinwazyjne badania archeologiczne metodą odwiertów geotechnicznych dostarczyły informacji, dzięki którym zlokalizowano folwarczne budynki gospodarcze.

W 1580 r. Spinkowie po okresie dzierżawienia ostatecznie kupili Wojciechów z fortalicjum. Wojciechowska wieża miała pełnić funkcję zboru kalwińskiego do roku 1598. Rok później (1599)

Wojciechów kupiony zostaje od Spinków przez wyznającego kalwinizm, podkomorzego chełmskiego Pawła Orzechowskiego (herbu Rogala). Orzechowski, wcześniej sympatyk kalwinizmu po roku 1570 r. zwraca się w stronę arianizmu. Orzechowscy byli jednym z najzamożniejszych rodów na Lubelszczyźnie i trwali przy wyznaniu kalwińskim do 1730 roku. Wtedy to po raz pierwszy Teodor Konstanty Orzechowski wymieniony jest jako katolik. Jak podaje tablica informacyjna kościoła w Wojciechowie już w roku 1725 Teodor Orzechowski funduje w Wojciechowie kościół jako wotum po przejściu na katolicyzm. W połowie wieku XIX wieża zostaje przeznaczona na spichlerz i od tego czasu zaczyna coraz bardziej niszczeć.

Budynkiem wieży Ariańskiej zainteresowali się już w XIX w. miłośnicy starożytności i pierwszy jej opis wykonała w 1826 r. Klementyna z Tańskich Hoffmanowa, a kolejne informacje zostały zawarte w *Opisach zabytków starożytności w Guberni Lubelskiej*, a Kazimierz Stronczyński sporządził pierwszy plan zachowanego fortalicjum z wieżą oraz pozostałościami folwarku. W 1910 r. została przekazana Towarzystwu Opieki nad Zabytkami Przeszłości. Odbudowę, którą kierował pierwotnie Jan Koszyc-Witkiewicz, przerywały wojny. Ostatecznie gruntowny remont ukończono w latach 70. wg projektu Tadeusza Augustynka. Obecnie w wieży mieści się Gminny Ośrodek Kultury, Muzeum Kowalstwa, Wojciechowskie Muzeum Regionalne, Gminna Biblioteka Publiczna oraz Stowarzyszenie Kowali Polskich.

Wieża jest budowlą gotycko-renesansową zbudowaną z kamienia i cegły, z zewnętrzną klatką schodową. Wieża składa się z dwu części: części głównej, która pełniła funkcje mieszkalne założona jest na planie kwadratu z masywnymi szkarpami w narożach północnych, podpiwniczona,

trójkondygnacyjna zwieńczona dachem naczółkowym, z nietynkowanymi ścianami zewnętrznymi wykonanymi z kamienia wapiennego o grubości około 2 metrów. Część druga wieży, na planie prostokąta przylegająca dłuższym bokiem do części mieszkalnej wieży mieści trakt komunikacyjny. Jest podpiwniczona, czterokondygnacyjna, zwieńczona dachem naczółkowym, mur grubości około 1,6 metra z kamienia i częściowo z cegły otynkowany od zewnątrz. Piwnice dwudzielne ze sklepieniem kolebkowym, na każdej kondygnacji jedno pomieszczenie: na pierwszym piętrze sklepienie krzyżowe z zachowanymi fragmentami oryginalnego tynku, najwyższa kondygnacja z widocznym wiązaniem dachowym. Elewacje jednoosiowe za wyjątkiem elewacji zachodniej, w której występuje mały ostrołukowy otwór – prawdopodobnie pomieszczenia latryny. Okna drugiego piętra w elewacji wschodniej i północnej mają obramienia o gotycko-renesansowych motywach.

Zachowane są fragmenty ogrodzenia z wjazdem w części południowej, które otaczały wybudowaną w XVII w. przez Pawła Orzechowskiego nową rezydencję. Mur o grubości 90 cm wybudowany jest z kamienia wapiennego i cegły, miejscami otynkowany, w licu muru występują strzelnice kluczowe. Otwór bramy wjazdowej flankują kwadratowe w podstawie słupy zwieńczone gzymsem uskokowym i nakryte daszkami namiotowymi pokrytymi dachówką. W słupkach zachowały się oryginalne zawiasy. Drugi fragment pierwotnego ogrodzenia zachował się północno-wschodniej części zespołu i jest to fragment muru wzmocniony szkarpą, które zostały przerobione na budynek gospodarczy w połowie XIX w. i do jego budowy prawdopodobnie użyto kamienia z innych partii muru.

Zespół kościelny kościoła parafialnego pw. św. Teodora w Wojciechowie, l. 1725-1802

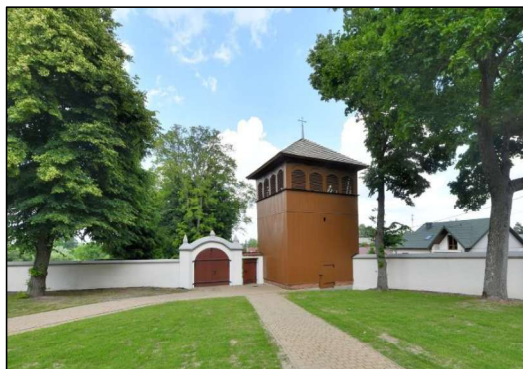
Położony na wzgórzu zespół kościelny jest dominującym elementem krajobrazowym Wojciechowa, w którego skład wchodzi: drewniany kościół, dzwonnica, mur kościelny otaczający cmentarz przykościelny, w murze bramy i furty oraz kapliczki i kostnica w narożniku południowo-wschodnim. Pochodzące z lata 1328-1351 najstarsze wzmianki dotyczące Wojciechowa podają wysokość świętopietrza oraz dochodów plebana wojciechowskiej, poświadczając istnienie w 1328 r. zorganizowanej parafii, jednej z najstarszych na Lubelszczyźnie. Istniał wtedy zapewne drewniany kościół pod wezwaniem św. Wojciecha – jako, że wieś miała patronat szlachecki należy wnosić, że wezwaniem kościoła było imię dziedzica Wojciechowa. W latach 1550-1598 w okresie reformacji w Wojciechowie istniał zbor kalwiński, w 1561 r. w Wojciechowie osiadł Stanisław Spinka, pastor zboru kalwińskiego z Wodzisławia i kościół zostaje siłą zamieniony na zbor kalwiński i przestaje istnieć parafia w Wojciechowie. W nieustalonym czasie w wewnętrznej wschodniej ścianę muru ogrodzeniowego zespołu kościelnego wmontowano kamienną tablicę epitafijną Stanisława Spinka, zmarłego w 1578 r. : „*THU LIEZY ZACZNY MAZ PAN STANISLAW SPINEK Z WOJCIECHOWA KTORI UMARL XX DNIA MARCA ROKU PANSKIEGO MDLXXVIII*”. W 1603 dziedzic dóbr wojciechowskich Paweł Orzechowski zburzył kościół w Wojciechowie wraz z przyległymi

budynkami parafialnymi i Wojciechów staje się filią parafii w Bełżycach. Orzechowscy trwali przy kalwinizmie do 1730 r., kiedy to po raz pierwszy Teodor Konstanty Orzechowski wymieniony jest jako katolik. Zgodnie z informacją na tablicy informacyjnej kościoła w Wojciechowie już w roku 1725 Teodor Orzechowski funduje w Wojciechowie kościół - unikalny budynek z modrzewia - jako wotum po przejściu na katolicyzm, który istnieje do dziś. Konsekracji kościoła dokonał 7 sierpnia 1776 r. biskup Stanisław Jezierski, jako kościół filialny parafii Bełżyce. Parafię w Wojciechowie przywrócono dopiero 31 lipca 1920 r. dekretem biskupa Mariana Fulmana.

W 1 połowie XVIII w. wzniesiono drewnianą dzwonnice, w 1802 z fundacji Morskiej, właścicielki Wojciechowa wybudowano mur ogrodzeniowy z 3 bramami, 2 furtkami, 4 kapliczkami oraz usytuowaną w narożniku południowo-wschodnim kostnicę. Do początku XIX w. wokół kościoła znajdował się cmentarz przykościelny, z którego zachowała się płyta nagrobna z XVIII w. z nieczytelnym napisem oraz pochodzący z 1852 otoczony żeliwnym ogrodzeniem nagrobek Felicjany z Fredrów Grodzickiej.

Budynek kościoła orientowany, zbudowany z drewna modrzewiowego, konstrukcji wieńcowej posadowiony na podmurówce z kamienia. Ściany oszalowane deskami z zewnątrz oraz od wewnątrz, wzmocnione lisicami. Strop nad nawą i prezbiterium podparty dwiema parami słupów. Kościół na planie trzech różnej wielkości prostokątów: od zachodu krótka kruchta, szeroka nawa oraz wąskie i długie prezbiterium z wydzieloną zakrystią. Bryła kościoła zwarta, jednokondygnacyjna z prostokątnie zamkniętym prezbiterium i ścianach nawy i prezbiterium o równej wysokości oraz o połowę niższą kruchtą. Nad kruchtą i nawą dachy dwuspadowe, nad prezbiterium trójpółaciowy. Na kalenicy dachu barokowa sygnaturka. Kościół oszalowany deskami w układzie pionowym, z lisicami w elewacjach. W elewacjach bocznych nieregularnie rozmieszczone okna. We wnętrzu kościoła nawa oddzielona od prezbiterium belką tęczową z krucyfiksem. W przedniej części nawy chór wsparty na dwóch słupach. Na wyposażeniu barokowy ołtarz główny z XVIII w. z obrazem Matki Boskiej Nieustającej Pomocy z 1836 r. oraz św. Kajetana i św. Teodora, dwa rokokowe ołtarze boczne z 2 poł. XVIII w. - ołtarze zdobią kurdybany – barwione skóry intensywnie dekorowane we wzory tłoczeniami, złoceniami oraz malowidłami., organy z 1899 r.

Dzięki uczestnictwu w latach 2013-2014 parafii Wojciechów projekcie "Utworzenie tematycznego Szlaku Zabytkowych Kościołów na Obszarze Wojciechów – Nałęczów – Wąwolnica – Kurów - Markuszów" i otrzymanego dofinansowanie ze środków pomocowych Szwajcarsko - Polskiego Programu Współpracy w kościele wykonano nowoczesne systemy zabezpieczające systemu telewizji CTV, sygnalizacji włamań, napadu i pożaru.

W 2023 r. w Ramach Rządowego Programu Ochrony Zabytków uzyskano dotację na przeprowadzenie prac remontowych zabytkowej dzwonnicy w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Teodora. Zakres wykonanych prac obejmował wykonanie nowego pokrycia dachowego i gontu osikowego lub modrzewiowego.

Zespół dworsko-parkowy w Łubkach z 3-4 ćw. XIX w.;

W skład zespołu dworsko-folwarcznego należały: zachowany do dziś dwór, który zapewne powstał w miejscu starszej rezydencji w 3 lub 4 ćwierci XIX w., obory i stajnie po wschodniej stronie dworu, które zostały rozebrane w latach 60 i 70 ubiegłego wieku, wydzielony zespół gospodarczy na wschód od dworu złożony ze spichlerza, obory i stodoły, które powstały około 1880 r. Na zachód od dworu znajdowała się zabudowa robotników, głównie czworaków, z których ostatni został rozebrany pod koniec lat 70 XX w. Obecnie istniejący park został założony podczas budowy dworu, pod koniec XIX w. Po 1944 dobra odebrano Dąbrowskim i w opuszczonym dworze początkowo mieściła się kaplica katolicka, następnie od 1945 lub 1946 szkoła powszechna, zajmująca południową część budynku podczas gdy pozostała część ulegała dewastacji i została rozszabrowana. W 1956 w południowej części parku wybudowano kościół parafialny, drewnianą plebanię oraz rozpoczęto rozbiórkę pozostałych zabudowań gospodarczych folwarku. Łubki od XV do XIX w. należały do drobnej szlachty zagrodowej. W XIX w. kolejnymi właścicielami byli Jankowscy, Witkowsy oraz Dąbrowscy. Po powstaniu styczniowym włości te pozostawały opuszczone. Następnie folwark nabył Mieczysław Dąbrowski, syn

oficera armii Królestwa Kongresowego. Mieczysław po ukończeniu warszawskiej Szkoły Głównej został chemikiem specjalizującym się w cukrownictwie. Był dyrektorem kilkunastu cukrowni na Mazowszu i Lubelszczyźnie, a także jednym z założycieli cukrowni w Trawnikach. Na terenie majątku znajduje się cenotaf z kamienną tablicą Mieczysława Dąbrowskiego, zmarłego 4 sierpnia 1908 roku.

Wybudowany w 3-4 ćw. XIX w. eklektyczny dwór zachował się bez większych zmian. Dwór na fundamentach z

łomu wapiennego, częściowo podpiwniczony z piwnicą z łomu wapiennego ze sklepieniem kolebkowym, otynkowane. Dwór drewnianej konstrukcji wieńcowej z bali sosnowych, ganek konstrukcji ramowej. Ściany obustronnie tynkowane, elewacja zachodnia oszalowana deskami. Stropy drewniane z belek z pułapem deskowym. Budynek na planie prostokąta z płytkimi ryzalitami w części północnej. Dwór jednokondygnacyjny na niskim cokole, z niskim korpusem mocno wydłużonym z kolumnowym portykiem od południowego wschodu i odpowiadającą mu werandą od pd-wschodu. Dach czterospadowy, nad portykiem i ryzalitem płn-zach. dwuspadowy, nad werandą i ryzalitem pn-wsch. trójpółaciowy.

W 2023 r. w Ramach Rządowego Programu Ochrony Zabytków uzyskano dwie dotacje na przeprowadzenie prac remontowych budynku dawnego dworu, w łącznej kwocie blisko 1 miliona złotych. Dzięki pracom wykonanym w ramach Programu budynek dawnego dworu, obecnie szkoły podstawowej w Łubkach odzyskał dawną świetność.

Na terenie zespołu znajduje się rzymskokatolicki kościół parafialny pw. Matki Boskiej Królowej Polski i św. Judy Tadeusza wybudowany w latach 1949-1958 według projektu inż. T. Witkowskiego z

Lublina. Akt erekcyjny kościoła podpisał ówczesny biskup Stefan Wyszyński, późniejszy Kardynał Polski. Wybudowany jest w stylu nowoczesnym, nawiązującym do modernizmu w klasycznym układzie świątyni katolickich, pierwotnie z przedsoborowym ołtarzem oraz amboną nad prezbiterium. Dobrze zachowany kościół został wybudowany w latach najsilniejszych antykościelnych represji stalinowskich władz w Polsce, przede wszystkim ofiarnością i wysiłkiem miejscowej ludności. Kościół jest nie tylko świadectwem nie tak odległych trudnych czasów w historii Polski, ale wpisną się w krajobraz Łubek i na trwałe należy do dziedzictwa kulturowego gminy.

Zespół dworsko-parkowo-folwarczny w Palikijach z wieków XV-XIX w.

Zespół dworsko-parkowo-folwarczny zachowany w dawnych granicach. Dobrze zachowany dwór i park ze stawami, budynek stajni w złym stanie. Zły stan zachowania części folwarcznej, jedynie budynek browarny – obecnie filia Gminnej Biblioteki Publicznej zachowany w dobrym stanie; budynek spichlerza w ruinie, obora i magazyn w złym stanie, dwunastak zachowany w stanie dostatecznym.

Palikije, o których pierwsza wzmianka dotyczy roku 1398 stanowiły własność wielu rodów na przestrzeni wieków: Szczekockich, Pileckich, Spinków, Orzechowskich. W 1680 r. dobra dostają się w ręce Antoniego Nosadyniego, sekretarza króla Michała Wiśniowieckiego, z którym wiąże się budowę obecnego dworu (zachowana data 1682). Inwentarz z 1824 r. podaje, że murowany dwór (jedyne budynek murowany) usytuowany był w pobliżu stawu, naprzeciw budynku gospodarczego, wokół ogród fruktowy, były też dwa ogrody warzywne. Drewniana zabudowa gospodarcza: stajnie, wozownie, trzy stodoły, śpichlerz i kurnik skoncentrowane były na wzniesieniu i ogrodzone murem i płotem. Majątek od 1839 r. w rękach rodziny Świeżawskich, którzy rozwijają podupadający majątek, który w 1886 r.

liczy już 1652 morgi oraz 13 budynków murowanych i 24 drewniane. Zespół dworski został rozbudowany w końcu XIX w. z inicjatywy Natalii Felicji Świeżawskiej, która do dworu dobudowuje nową część, kończąc prace w 1906 (data na elewacji frontowej). W tym czasie powstają także zachowane do dzisiaj budynki gospodarcze oraz następuje

przekształcenie założenia ogrodowego na park krajobrazowy według projektu W. Kronenberga. W 1919 r. majątek kupuje Aleksander Gierlicz, w 1932 r. Ludwik Pleszczyński, w 1938 r. Głębiccy.

Budowa obecnego dworu rozpoczęła się w 1682 r., kiedy to dobra palikijskie zostały zakupione od Orzechowskich przez Antoniego Nosadyni. Dwór prawdopodobnie był remontowany na początku XIX w., kiedy to Antonina Suchodolska przeprowadziła remont wszystkich obiektów w majątku. Rodzina Świeżawskich, w których rękach Palikije pozostawały od 1839 rozpoczyna rozbudowę dworu pod koniec XIX w., którą ukończono w 1906 r. W bryle budynku wyróżnia się parterowa część starsza od części południowej, nowszej, piętrowej.

Dwór murowany z kamienia i cegły, obustronnie tynkowany, obecnie stropy ceglane na belkach stalowych, pierwotnie stropy drewniane; w części parterowej strop podwieszany. Budynek na planie prostokąta z parami ryzalitów od wschodu i zachodu. Bryła budynku złożona i zróżnicowana pod względem wysokości: parterowa od północy i piętrowa od południa z ryzalitami. Naroża elewacji ujęte

boniowanymi szkarpami, parter w całości boniowany, ujęty gzymsami; w części piętrowej gzyms kordonowy oraz profilowany gzyms wieńczący. Otwory parteru oraz ryzalitu rozdzielone boniowanymi lizenami. Na piętrze elewacji frontowej plakietka z datami 1682-1906 i tablica z herbami Jastrzębiec – rodziny Popławskich i Paprzyca – rodziny Świeżawskich.

Budynki gospodarcze w zespole dworskim: budynek browarny,

Budynek browarny, obecnie filia Gminnej Biblioteki Publicznej

Wybudowany z inicjatywy Natalii Świeżawskiej na początku XX w. w formie charakterystycznej dla zabudowy folwarcznej z przełomu wieków XIX i XX. Murowany z cegły i kamienia wapiennego, od wewnątrz otynkowany. Budynek parterowy z przedsionkami równej wysokości z korpusem budynku, elewacje zdobione ceglanyimi obramieniami otworów i ceglanyimi gzymsami.

Budynek ocalał w działaniach wojennych 1914-1915 r. i przeznaczony był na szpital wojsk austriackich.

Po 1918 r. mieściła się w nim szkoła podstawowa a od lat 70-tych XX w. biblioteka gminna.

Kaplica grobowa Świeżawskich na cmentarzu parafialnym w Wojciechowie, 1-2 ćw. XX w.

Cmentarz parafialny w Wojciechowie został założony w 1846 r. Kaplica grobowa Świeżawskich usytuowana jest w starszej jego części. Została wybudowana w okresie posiadania dóbr palikijsko-wojciechowskich przez rodzinę Świeżawskich. Dokładna data budowy kaplicy nie jest znana, ale musiało to nastąpić przed 1933r., ponieważ w tym roku Róża Świeżawska zapisała dochód z dzierżawy 20 mórg ziemi w Miłocinie na utrzymanie kaplicy. Z uwagi na cechy stylowe: eklektyzm z elementami romaniki w głowicach kolumn w portalu kaplicy - przyjęć należy datowanie sprzed I wojny światowej. Nad wejściem do kaplicy napis: GRÓB RODZINY ŚWIEŻAWSKICH.

Kaplica orientowana, murowana z cegły obustronnie otynkowana, więźba drewniana, pokrycie i obróbki z blachy ocynkowanej. We wnętrzu sklepienia ceglane. Posadzka kamienna. Kaplica jednokondygnacyjna z kryptą założoną na prostokącie, z niższą półkolistą apsydą, kryta dachem dwuspadowym o murowanych szczytach oraz dachem półstożkowym nad apsydą. Naroża wsparte parami prostych przypór sięgających do połowy wysokości kaplicy, boniowane. Całą szerokość fasady zajmuje portal półkolistie zamknięty, z parą kolumniek w boniowanych ościeżach. Nad portalem okulus o szerokiej boniowanej opasce, wypełniony krzyżem. Na osi ścian bocznych para arkad z kolumnkami jak w portalu, w nich półkoliste duże okna, u szczytu elewacji fryz kostkowy. Krypta założona jest pod całym korpusem kaplicy, ze sklepieniem kolebkowym z lunetami nad otworami wywietrznikowymi. W fasadę kaplicy wmurowane są 3 wąskie prostokątne tablice z napisami: 1. płyta nad portalem: GRÓB RODZINY ŚWIEŻAWSKICH; 2. Płyta wzdłuż przebiegu simy po lewej stronie portalu: O JEZU NIESKOŃCZENIE DOBRY; 3. płyta wzdłuż simy po prawej stronie portalu: POŁĄCZ NAS W KRÓLESTWIE TWOJEM.

Obecnie gmina Wojciechów, wspólnie z parafią pw. św. Teodora w Wojciechowie realizuje zadanie pn. "Remont kaplicy grobowej wraz z kryptą Rodziny Świeżawskich na cmentarzu parafialnym w Wojciechowie". Zadanie jest realizowane poprzez wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych. Zadanie jest realizowane w ze wsparciem Rządowego Programu Odbudowy Zabytków. Koszt zadania: 538 740,00 zł, dofinansowanie (98%) (Rządowy Program Odbudowy Zabytków): 527 965,20 zł, środki własne gminy: 10 774,80 zł (2%).

Cmentarz wojenny z okresu I wojny światowej w Ignacowie, 1916 r.

Prawie dwumiesięczne walki na Lubelszczyźnie w 1915 r. przyniosły ogromne straty walczących stron liczące dziesiątki tysięcy zabitych, rannych i wziętych do niewoli i wielokrotnie przewyższały liczbę poległych w sierpniu i wrześniu 1914 r. Na założonym w 1916 r. w Ignacowie cmentarzu, zgodnie z nomenklaturą austriacką: „nr 150 Ignatów” zostało pochowanych ponad 200 żołnierzy wszystkich armii: rosyjskiej, niemieckiej i austriackiej - na mapach niemieckich używano nazwy Ignatów i w takiej formie był on zapisany w dokumentach austriackich, poległych pochowano także na cmentarzu „nr 149” w pobliskim Chmielniku. Dokładną lokalizację cmentarza zaznaczono na mapach Wojskowego Instytutu Geograficznego wydanych przed 1939 r. Obecnie cmentarz zatarty, brak jest jakichkolwiek form pochówków. Teren cmentarza wyróżniają stojące krzyże oraz rosnące drzewa. Na wykonanej w

1991 r. Karcie Cmentarza znajduje się informacja: „zwłoki rzekomo ekshumowano w okresie międzywojennym i przeniesiono na cmentarz w Bełżycach”. Informacje o przeniesieniu szczątków poległych żołnierzy należy zweryfikować poprzez dokładne studia historyczne połączone z kwerendą archiwalną a jakiegokolwiek prace ziemne w obrębie cmentarza powinny odbywać się pod nadzorem Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wskazane byłoby stwierdzenia czy na wymienionym terenie znajdują się wciąż

pozostałości szczątków żołnierzy oraz określić ewentualne granice dawnego cmentarza poprzez wykonanie nieinwazyjnych badań geofizycznych (na przykład przy zastosowaniu georadaru). Niezależnie od wyniku tych prac miejsce cmentarza należałoby czytelnie oznakować, na przykład poprzez umieszczenie tablicy informacyjnej wskazującej, że teren ten jest prawnie chroniony. W przypadku stwierdzenia obecności pochówków na terenie dawnego cmentarza należy dążyć do przywrócenia pierwotnej funkcji tego terenu wyłączając go spod uprawy i odtwarzając pierwotny wygląd cmentarza. Jeśli zaś zostanie potwierdzony fakt ekshumacji ciał poległych i przeniesienie ich na inne cmentarze, na przykład parafialny w Wojciechowie (lub Bełżycach) miejsce wtórnego pochówku szczątków żołnierzy powinno zyskać odpowiednią oprawę, należną miejscu ostatniego spoczynku, zgodnie z wymogami prawa, to jest Ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 r. poz. 2337).

Kapliczki przydrożne

Materialnym świadectwem wierzeń, wciąż zachowanym i ciągle kultywowanym na terenie gminy Wojciechów są kapliczki i krzyże przydrożne. Kapliczki te o różnej genezie: jako przejaw kultu Maryjnego i jako wota (po przeżytych epidemiach), jako miejsca upamiętniające wydarzenia istotne w życiu społeczności zamieszkującej te tereny, jako punkty orientacyjne na rozstajach itp. Stanowią one do dzisiaj lokalne ośrodki życia duchowego, szczególnie w postaci Nabożeństw Majowych odprawianych w formie Litanii Loretańskiej w wioskach przy kapliczkach, które są szczególnie

starannie w tym okresie przystrajane. Tradycja ta pojawiła się w kulturze chrześcijańskiej Europy na przełomie XIII i XIV w. a szczególnie upowszechniła się dzięki zakonowi jezuitów po dobie reformacji, kiedy to w połowie XVI w. maj został nazwany miesiącem Maryi.

Dobór miejsca, w którym stawiano kapliczki czy krzyże nie był przypadkowy i był zawsze uzasadniony. Mógł wiązać się z upamiętnieniem ważnych wydarzeń historycznych, a także osobistych. Były kapliczki dziękczynne a także błagalne. Powstawały na obrzeżach wsi, w centrach wsi, nad zbiornikami wodnymi, w miejscu przepraw przez wodę, w lasach czy na ich obrzeżach.

Liczne na terenie Polski kapliczki i krzyże przydrożne są materialnym świadectwem wierzeń, zwyczajów ale także wydarzeń historycznych, które upamiętniały wydarzenia, bardzo często o wymiarze jednostkowym, odnoszącym się do konkretnej rodziny czy postaci. Miejsce, w którym postawiono kapliczkę bądź krzyż nigdy nie było przypadkowe i zawsze miał swoje uzasadnienie. Kapliczki najczęściej mają charakter dziękczynny oraz błagalny. Ich fundatorami najczęściej byli mieszkańcy danej wsi, często pojedyncze osoby czy też rodziny ale także właściciele okolicznych ziem.

W gminnej ewidencji zabytków Gminy Wojciechów ujęte zostały 3 kapliczki. Nie są to wszystkie kapliczki i krzyże, które się zachowały i są trwałym elementem spuścizny kulturowej na terenie gminy Wojciechów.

Kapliczka w Wojciechowie

Kapliczka w Palikijach

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Dla oceny stanu i perspektyw dziedzictwa kulturowego gminy Wojciechów oraz możliwości gminy w tym zakresie, przeprowadzono analizę SWOT (Strength – siła, Weakness - słabość, Opportunity - szansa, Threat – zagrożenie).

Po stronie słabych stron i zagrożeń uwzględniono także zagrożenia systemowe, których występowanie wynika ze słabości stanowionego prawa, niewystarczającej presji ze strony aparatu

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

Państwa a nie jest spowodowane działaniem, bądź zaniechaniem działania ze strony administracji lokalnej czy też właścicieli lub użytkowników obiektów zabytkowych.

MOCNE STRONY Gminy Wojciechów	SŁABE STRONY Gminy Wojciechów
• potencjał turystyczny związany z walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi i dużą liczbą zabytków ujętych w rejestrze zabytków ze słynną Wieżą Ariańską w Wojciechowie • unikalne walory przyrodnicze i krajobrazowe - północna część obszaru gminy leży w otulinie Kazimierskiego Parku Krajobrazowego - jest to czynnik sprzyjający rozwojowi turystyki na terenie gminy z możliwością utworzenia na terenie Wojciechowa ośrodka usług rekreacyjnych związanych z parkiem • uczestnictwo gminy w infrastrukturze turystycznej Lokalnych Grup Działania Krainy Lessowych Wąwozów oraz Zielony Pierścień • rozpoznawalna także poza granicami Polski, wypracowana marka Warsztatów Kowalskich oraz Ogólnopolskich Targów Sztuki Kowalskiej jako lokalny produkt, przyciągający corocznie rzesze turystów • działające w oparciu o Gminny Ośrodek Kultury w Wojciechowie infrastruktura placówek kulturalnych z Muzeum Kowalstwa, Wojciechowskie Muzeum Regionalne • brak zagrożeń dla czystego środowiska (brak przemysłu), sprzyjające warunki do rozwoju turystyki z naciskiem na zdrowy styl życia poprzez zdrowe odżywianie i wypoczynek na łonie natury, wykorzystującej istniejące atrakcje i walory kulturowe, historyczne i przyrodnicze • istniejąca infrastruktura szlaków turystycznych z istniejącym „czerwonym szlakiem” z Kazimierza Dolnego przez Rąblów – Wąwolnicę – Nałęczów - Wojciechów- Dąbrowicę do Lublina • zasoby kulturowe gminy: zespół kościoła w Wojciechowie, odnowiony zespół zamkowy z Wieżą Ariańską w Wojciechowie, odnowiony zespół pałacowo w Lubkach, zespół pałacowo-parkowo-folwarczny w Palikijach Drugich,	• niewykorzystanie nowej formy ochrony krajobrazu kulturowego polegającej na utworzeniu parku kulturowego • niewystarczające wykorzystanie zasobów środowiska kulturowego gminy • brak nowoczesnej informacji turystycznej – nieatrakcyjna oferta edukacyjna dla młodzieży i dorosłych • niewystarczająca oferta sieci gastronomicznej, brak w ofercie produktów lokalnych z terenu Gminy i regionu • brak skutecznego systemu zachęt ze strony państwa do podejmowania prac adaptacyjnych, konserwatorskich w obiektach figurujących w ewidencji zabytków (nie wpisanych do rejestru), • niedostateczne zabezpieczenie sakralnych obiektów zabytkowych • niewiedza właścicieli obiektów zabytkowych o obowiązkach wynikających z figurowania obiektu w gminnej ewidencji zabytków • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • polityka finansowa rządu, której skutkiem jest deficyt budżetowy gmin poprzez nakładanie na samorządy nowych zadań bez dodatkowego wsparcia finansowego na ich realizację • peryferyjność położenia województwa lubelskiego • niewystarczające działania związane z promocją gminy – brak zintegrowanego podejścia do turystyki, to jest kompleksowej oferty turystycznej np.: regionu, w tworzeniu której uczestniczą podmioty gospodarki turystycznej, instytucje społeczne i instytucje publiczne • niedostateczna baza noclegowa i gastronomiczna w miejscach posiadających walory przyrodnicze • niewystarczająca promocja atrakcji turystycznych i brak sieciowania usług na obszarze LGD – brak organizatora turystyki

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

• aktywnie działający Gminny Ośrodek Kultury z siecią bibliotek publicznych, Punktem Informacji Turystycznej, publikacjami upowszechniającymi tradycje Ziemi Wojciechowskiej • Szlak Żelaza i Kowalskich Tradycji, który obejmuje sześć „gwoździ programu”, pozwalających poznać kowalstwo od procesu wytopu metali do powstania gotowej podkowy • Gmina na trasie szlaku zabytkowych kościołów trójkąta turystycznego Nałęczów – Puławy – Kazimierz Dolny • przez Gminę przebiega Szlak Młynów Wodnych rzeki Bystrej • Przez Gminę przebiega Szlak Kapliczek Ziemi Wojciechowskiej, wykorzystywany w rajdach rowerowych i turystyce pieszej • bliskość dużego ośrodka akademickiego w Lublinie sprzyjająca nawiązaniu bliskich kontaktów w celu dokumentowania i profesjonalnego propagowania tradycji kulturowych gminy • dobre skomunikowanie z centrum województwa i centrum Polski – łatwy i szybki dojazd do gminy • aktualna gminna ewidencja zabytków nieruchomych (architektura) • bardzo dobry stan zachowania ogólnie dostępnego zabytku sakralnego, jakim jest zespół kościoła w Wojciechowie wraz z pobliskim cmentarzem, • korzystna struktura własności obiektów zabytkowych: zabytki najcenniejsze we władaniu gminy, kościoła katolickiego i odpowiedzialnych i świadomych właścicieli z sektor prywatnego • ciekawa historia terenów gminy mająca duży potencjał dla inicjatyw popularyzatorskich historii gminy • aktywna i zaangażowana społeczność lokalna udzielająca się w lokalnych stowarzyszeniach (np. w Kołach Gospodyń Wiejskich, zespołach teatralnych, orkiestrach) • bardzo dobre warunki edukacyjne w poszczególnych miejscowościach gminy	• emigracja poza gminę i poza granice kraju ludzi młodych • niewystarczający dostęp do szybkiego internetu • rolnictwo podstawą gospodarki gminy przy małym udziale przemysłu i usług • brak zarejestrowanego produktu lokalnego, który mógłby być lokalną atrakcją kulinarną, • niewystarczające wykorzystanie potencjału krajobrazowego gminy dla rozwoju turystyki i rekreacji • brak zainteresowania tradycją i folklorem ze strony młodzieży, • niski poziom kompetencji medialnych, cyfrowych i językowych • zanikanie dawnej zabudowy wiejskiej • brak systemu informacji gminnej (tablic kierujących do obiektów) • kształtowanie nowej zabudowy wsi, bez uwzględniania lokalnej tradycji budowlanej • brak środków finansowych na renowację i utrzymanie obiektów zabytkowych • obowiązek opieki nad zabytkami a zasady dofinansowania obiektów zabytkowych pozostających w ewidencji zabytków (nie wpisanych do rejestru) przerzucający koszty utrzymania obiektów na barki właścicieli • niska skuteczność ochrony obszarowej środowiska kulturowego (znacznie niższa w stosunku do ochrony środowiska przyrodniczego) • bliskość ośrodków turystycznych – Nałęczów, Kazimierz Dolny, Kozłówka które przejmują główny ruch turystyczny
---	--

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

• rozbudowana i dobrej jakości baza społeczna do inicjatyw lokalnych w postaci Kół Gospodyń Wiejskich, stowarzyszeń, jednostek OSP • opieka społeczności lokalnej nad kapliczkami i krzyżami przydrożnymi • bogaty kalendarz imprez cyklicznych organizowanych i współorganizowanych przez Gminę, • nastawienie na rozwój rolnictwa ekologicznego • aktywni i skuteczni w pozyskiwaniu środków zewnętrznych samorządowcy oraz przedsiębiorcy i aktywni mieszkańcy • wysokie kompetencje oraz przychylność władz samorządowych, o czym świadczy skuteczność w pozyskiwaniu środków zewnętrznych na remonty zabytków – na przykład w ramach Rządowego Programu Ochrony Zabytków • wzrost wykształcenia i zamożności obywateli • przedsiębiorczość i powszechna zaradność społeczeństwa • brak uciążliwego przemysłu • wysoki poziom bezpieczeństwa (niski poziom przestępczości)	
SZANSE	ZAGROŻENIA
• integracja europejska i możliwość pozyskania funduszy unijnych w ramach perspektywy finansowej 2021-2027 oraz nowej perspektywy na lata nadchodzące na dalszy rozwój • środki przeznaczane na rozwój terenów wiejskich i Polski Wschodniej • liczne programy krajowe oraz unijne programy pomocowe służące zachowaniu i remontom obiektów stanowiącym dziedzictwo narodowe • położenie gminy na obrzeżu rejonu o charakterze wybitnie rekreacyjnym, tzw. Trójkąta Kazimierz – Nałęczów – Puławy szansą na rozwój turystyki „Blisko Natury” oraz turystykę weekendową oraz moda na zdrowy i ekologiczny styl życia z wykorzystaniem lokalnych atrakcji kulinarnych • szlaki rowerowe przebiegające przez gminę, • atrakcyjna historia terenów gminy umożliwiająca wytyczenie ścieżek edukacyjnych	• ograniczone środki budżetu niepozwalające na realizację inwestycji prorozwojowych • brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego stanowi potencjalne zagrożeniem dla ładu przestrzennego w sytuacji wyczerpania terenów w do zabudowy letniskowej i rekreacyjnej wokół Lublina i terenów trójkąta turystycznego Puławy – Kazimierz Dolny - Nałęczów i atrakcyjności terenów do zabudowy na terenie gminy Wojciechów • przy istniejącym na terenie gminy potencjale rozwoju energetyki odnawialnej (OZE): wiatrowej i słonecznej, inwestycje w energetykę wiatrową (turbiny wiatrowe) i słoneczną (wielkopłaskowyżowe farmy fotowoltaiczne) przy przy złym planowaniu przestrzennym mogą stanowić zagrożenie dla krajobrazu kulturowego i zmniejszyć atrakcyjność turystyczną gminy,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

• aktywne uczestnictwo mieszkańek gminy w Kołach Gospodyń Wiejskich w kultywowaniu tradycji i obrzędów ludowych • budowa tras rowerowych w ramach inwestycji umieszczonych w Wieloletniej Prognozie Finansowej Woj. Lubelskiego na lata 2014-2029 • rosnąca świadomość roli kultury w życiu społeczno-gospodarczym • rozwój turystyki oraz rozwijająca się agroturystyka na bazie atrakcji przyrodniczo – kulturowych gminy • możliwość wykorzystania bogatych walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego do rozwoju agroturystyki • wzrost popytu na usługi turystyczne i wypoczynek na obszarach wiejskich i blisko natury (turystyka kwalifikowana, np. rowerowa, nordic-walking, a także wypoczynek sobotnio-niedzielnny dla mieszkańców miast) • postępująca cyfryzacja mediów i zasobów dziedzictwa kulturowego • dostęp do informacji i zasobów sieciowych • duża otwartość młodych mieszkańców na nowe techniki przekazu medialnego • kultywowanie tradycji, świadomość tożsamości lokalnej • wykształcona kadra urzędników samorządowych • rozwój rolnictwa ekologicznego • na bazie przynależności do Lokalnej Grupy Działania „Zielony Pierścień” możliwość współpracy z sąsiednimi gminami w celu podejmowania wspólnych inicjatyw promujących zasoby dziedzictwa narodowego • promocja gminy poprzez uczestnictwo w różnych imprezach kulturalnych, sportowych itp. • istnienie na bieżąco aktualizowanych stron internetowych gminy i placówek gminnych • możliwość stworzenia kompleksowej spójnej i nowoczesnej polityki informacyjnej władz gminy na bazie Lokalnej Grupy Działania „Kraina lessowych wąwozów”	• obawa samorządu przed utworzeniem Parku Kulturowego jako formy ograniczającej swobodę inwestowania • niewystarczające inwestycje z zakresu turystyki • bezrobocie oraz niski poziom wykształcenia i kwalifikacji bezrobotnych • wyludnianie się obszarów wiejskich wskutek ujemnego przyrostu naturalnego oraz emigracji ludzi młodych do większych miast lub za granicę • postępujące starzenie się społeczeństwa • pogłębiające się zjawiska wykluczenia społecznego (związane m.in. z brakiem zatrudnienia, ubóstwem, trudnościami w zapewnieniu właściwej opieki społecznej i medycznej dla osób starszych), zjawisko wykluczenia cyfrowego • rozluźnienie się więzi rodzinnych i brak przywiązania do miejsca zamieszkania • polityka finansowa państwa – zmniejszanie subwencji • niedorozwój usług i infrastruktury dla rozwoju turystyki • niedostosowanie oferty kulturalnej do zmieniających się wzorców spędzania czasu wolnego • niedostateczna wiedza o wartościach chronionych obiektów • niedostateczne zabezpieczenie obiektów zabytkowych • niewiedza o obowiązkach wynikających z występowania obiektu w gminnej ewidencji zabytków • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • skomplikowane procedury ubiegania się o środki zewnętrzne, zwłaszcza przez osoby prywatne • zerwanie ciągłości kulturowej pomiędzy pokoleniami skutkujące zmianą systemu wartości • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych • zbyt bliskie położenie atrakcyjnych turystycznie miast i obiektów: Kozłówka, Kazimierz, Nałęczów odbierającego potencjalnych turystów,
--	--

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki

Cele, kierunki działań i działania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wojciechów wynikają z dokumentów programowych wytworzonych na szczeblu krajowym, wojewódzkim, a szczególnie są zbieżne z Krajowym programem ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026, Wojewódzkim Programem Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2023–2026 oraz Powiatowym programem opieki nad zabytkami Powiatu Lubelskiego na lata 2021-2024.

Głównym celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami gminy Wojciechów na lata 2025-2028 jest dążenie do poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego z zachowaniem krajobrazu kulturowego gminy, wzmocnienie świadomości społecznej mieszkańców i właścicieli obiektów zabytkowych o ważności dziedzictwa kulturowego i roli dziedzictwa kulturowego dla wzmocnienia tożsamości a także rozwoju gminy. W wyniku analizy stanu dziedzictwa kulturowego w gminie Wojciechów został sformułowany priorytet Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wojciechów na lata 2025-2028, który jest kontynuacją działań podjętych podczas realizacji poprzedniej edycji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wojciechów na lata 2021-2024:

„Dalsze wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w gminie Wojciechów w celu zwiększenia potencjału kulturowego i turystycznego gminy”

W osiągnięciu zamierzenia dopomóc mają następujące cele szczegółowe:

Cel 1: Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy oraz opieka nad nim;

Cel 2: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego gminy;

Cel 3: Dokumentacja dziedzictwa kulturowego gminy;

Cel 4: Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy;

Cel 5: Promocja dziedzictwa kulturowego gminy.

7.2. Kierunki działań programu opieki oraz działania programu

Cel 1: Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy oraz opieka nad nimi	
Kierunki działań:	Działania:
Ochrona nieruchomego dziedzictwa materialnego	aktualizacja wykazu zabytków nieruchomych w powstającym Planie Ogólnym pod kątem spójności z aktualną gminną ewidencją zabytków
	przestrzeganie ustaleń dokumentów zagospodarowania przestrzennego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, wypracowanie skutecznych metod egzekwowania zapisów ochronnych w powstających miejscowych dokumentach planistycznych
	Przygotowanie i przyjęcie uchwałą Rady Gminy Wojciechów w sprawie określenia zasad udzielania dotacji celowej z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, położonych na terenie Gminy Wojciechów – obowiązująca obecnie uchwała Rady Gminy nr LXIII/347/23 ogranicza możliwość udzielenia dotacji celowej jedynie do Rządowego Programu Ochrony Zabytków

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

	przygotowanie „Planu ochrony zabytków gminy Wojciechów na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych” obejmującego ochronę i zabezpieczenie przed niszczeniem – w tym przed kradzieżą, pożarem, zalaniem - obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Stałe aktualizowanie dokumentu po jego przyjęciu. W porozumieniu ze Starostą Lubelskim czytelne oznakowanie zabytków wpisanych od rejestru zabytków województwa lubelskiego - forma oznakowania oraz treść powinny być zgodne z art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, W ramach przynależności Gminy Wojciechów do organizacji i stowarzyszeń, jak na przykład Porozumienia Partnerskiego BYSTRZYCA, Lokalnej Grupy Działania Zielony Pierścień, korzystania ze środków zewnętrznych, MKiDN, Wojewódzkich, Powiatu Lubelskiego oraz własnych: • Opracowanie koncepcji, remont zabytkowego dworu Grodzickich wykorzystywanego obecnie jako budynek administracyjny Urzędu Gminy Wojciechów, • rewitalizacja zabytkowego parku w Łubkach z przeznaczeniem na wykorzystanie jako miejsca na przykład Integracji i Aktywności Społecznej, • rewitalizacja zabytkowego budynku i otoczenia zabytkowego budynku browarnego w zespole dworskim w Palikijach Drugich na potrzeby filii Gminnej Biblioteki Publicznej i Centrum Integracji i Aktywności Społecznej, • zwiększenie potencjału turystycznego gminy - rewitalizacja i udostępnienie obiektów i miejsc atrakcyjnych pod względem walorów historycznych (cmentarz wojenny), kulturowych i krajobrazowych, jak na przykład zespół dworsko-parkowo-folwarczny w Palikijach Drugich. Pomoc w objęciu monitoringiem wizyjnym i przeciwpożarowym najcenniejszych zabytków nieruchomych, jak kościół z dzwonnica w Wojciechowie, zespół zamkowy w Wojciechowie, zespół dworski w Łubkach prowadzenie regularnych prac pielęgnacyjnych na terenach zabytkowej zieleni będących własnością gminy. zainicjowanie przeprowadzenia badań naukowo - historyczno – archeologicznych mających na celu potwierdzenie istnienia pochówków na terenie dawnego cmentarza wojennego z I wojny światowej w Ignacowie. Po wykonaniu tych prac należy podjąć – we współpracy z Lubelskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków – adekwatne do uzyskanych wyników badań decyzje dotyczące dalszego postępowania z cmentarzem: jeśli badania potwierdzą istnienie szczątków żołnierzy należy zawiadomić wójta gminy i konserwatora zabytków, należy czytelnie oznakować teren cmentarza oraz prowadzić regularne prace pielęgnacyjne; nawiązać współpracę z Austriackim Czarnym Krzyżem dla efektywnej opieki nad cmentarzem. Jeśli zaś badania potwierdzą fakt przeniesienia cmentarza i ekshumacji szczątków należy wykreślić cmentarz z wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków, a na cmentarzu parafialnym w Wojciechowie ustalić miejsce wtórnego pochówku ekshumowanych żołnierzy z cmentarza wojennego w Ignacowie i godnie upamiętnić to miejsce poprzez zamieszczenie informacji oraz płyt pamiątkowej kontrola stanu zachowania i przeznaczenia obiektów zabytkowych poprzez między innymi przeprowadzanie obowiązkowych przeglądów obiektów należących do gminy, w cyklach najrządziej dwuletnich w zakresie przeprowadzonych prac remontowych, budowlanych, pojawiających się zagrożeniach stałych i doraźnych.
--	---

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

	Przesłanie do właścicieli zabytkowych obiektów zabytkowych oraz opublikowanie na stronie internetowej gminy (na przykład jako „link” do odpowiedniej strony internetowej służb ochrony zabytków) informacji dotyczących rekomendacji i postępowania w bieżącym utrzymaniu obiektów zabytkowych i zawierających zabytkowe obiekty.
	pomoc w pozyskiwanie środków zewnętrznych na prowadzenie prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
Ochrona zabytków ruchomych	ujęcie problematyki ochrony zabytków ruchomych w Planie ochrony zabytków gminy Wojciechów na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych ze szczególnym uwzględnieniem wyposażenia zespołu kościelnego w Wojciechowie, eksponatów w Muzeum Kowalstwa oraz Muzeum Regionalnym w Wojciechowie,
	założenie katalogu zbiorów zgromadzonych w Muzeum Regionalnym przy GOK Wojciechów i jego udostępnienie na stronach internetowych GOK,
Ochrona zabytków archeologicznych	ochrona i zachowanie stanowisk archeologicznych przed ingerencją nieuprawnionych osób, na przykład „poszukiwaczy skarbów” korzystających z wykrywaczy metali poprzez akcje informacyjne na stronach internetowych gminy, w których znalazłoby się pouczenie o niszczeniu stanowisk i grożących za to sankcjach karnych;
	prowadzenie regularnych prac pielęgnacyjnych zieleni na fortalicjum w Wojciechowie w celu uczynienia zabytku a przez to zapobieżenie dewastacji – zakres możliwych prac musi zostać uprzednio uzgodniony z Lubelskim Konserwatorem Zabytków
	upublicznianie w lokalnych publikatorach, na stronach internetowych informacji o odkryciach archeologicznych w celu kreowania właściwych wzorów zachowań wobec materialnych pozostałości dziedzictwa kulturowego.
Pielęgnacja tradycji i lokalnego folkloru	promocja i wspieranie twórczości ludowej, zarówno materialnej jak i niematerialnej - zwyczaję całoroczne na wsi, przyśpiewki, tańce, tradycyjne wyroby kulinarne – poprzez dalszą opiekę nad Kołami Gospodyń Wiejskich oraz ich upowszechnianie na stronach internetowych gminy, konkursach, okolicznościowych imprezach na przykład przy okazji Dożynek Gminnych
Cel 2:	
Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego gminy;	
Wspieranie właścicieli posiadających obiekty zabytkowe	poinformowanie właścicieli obiektów zabytkowych na temat pozyskiwania nowych źródeł finansowania prac remontowych i konserwatorskich, np. programy ochrony zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, środków pomocowych Unii Europejskiej,
Edukacja mieszkańców w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki nad zabytkami	upowszechnianie wiedzy o prawach i obowiązkach właścicieli obiektów zabytkowych na stronach internetowych gminy; upowszechnianie dobrych praktyk konserwatorskich – na przykładzie prac przeprowadzonych przy zabytkach gminnych, na które pozyskano środki z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków
Zahamowanie degradacji zabytków	Opracowanie działań mających na celu kontrolę stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych, których gmina jest właścicielem
	Monitorowanie stanu zachowania i stanu technicznego obiektów zabytkowych będących we władaniu gminy

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

Wykorzystanie pamięci historycznej do integracji społeczności lokalnej i popularyzacji dziedzictwa kulturowego oraz kształtowania tożsamości regionalnej	w przypadku pojawienia się inicjatywy zewnętrznej dalsza pomoc i wspieranie w organizowaniu inscenizacji ważnych wydarzeń historycznych: Rocznic Masowego Mordu w Szczuczkach, Rajdu Pamięci Stanisława Zięby ps. „Tygrys” organizowanie konkursów i wystaw dotyczących dziedzictwa i tradycji związanych z historią terenów dzisiejszej gminy – na przykład zorganizowanie na stronach internetowych gminy konkursów z historii miejscowości w gminie, miejsc uwiecznionych na starych zdjęciach, itp
Cel 3: Dokumentacja dziedzictwa kulturowego gminy	
Dokumentacja i popularyzacja zasobów dziedzictwa kulturowego	uzupełnianie GEZ o inne obiekty zabytkowe, które zostaną uznane za wartościowe: inwentaryzacja obiektów związanych z młynarstwem – urządzeń śpiętrzących wodę, stawów, młynów; inwentaryzacja tzw. małej architektury: krzyży, kapliczek przydrożnych, w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków ujęcie ich w gminnej ewidencji, digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego gminy – na przykład zainicjowanie przez Urząd Gminy akcji skanowania zdjęć z archiwów rodzinnych, przedstawiających miejscowości gminy Wojciechów, ale także mieszkańców gminy przy ich zajęciach codziennych, obchodzonych uroczystościach, świętach itp., oraz organizowanie wystaw o charakterze tematycznym w szkołach i ośrodkach życia kulturalnego, publikowanie zdjęć na łamach Gazety Wojciechowskiej dokumentowanie ginących zwyczajów, obrzędów itp. poprzez zbieranie relacji, upowszechnianie ich na przykład poprzez stronę internetową Urzędu Gminy zainicjowanie przez Urząd Gminy i dalsze prowadzenie, na przykład przez Gminny Ośrodek Kultury w Wojciechowie dokumentowanie, na przykład w postaci zbierania relacji najstarszych mieszkańców gminy o miejscowych tradycjach, obrzędach, ginących zawodach i ich publikowanie na stronach internetowych gminy rejestracji na liście Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi lokalnych produktów, które zostały zaproponowane w opracowaniu eksperckim „Identyfikacja Dziedzictwa Kulinarnego Ziemi Wojciechowskiej”: Kasza jagłana zapiekana, Pierogi z kaszą jagłaną i serem, Buracz, Kwasik wielkanocny, Kaszanka, Kluski z makiem i jagodami, Kompot z suszu z grochem. dalsze wspieranie wydawania „Gazety Wojciechowskiej”, dalsze inicjowanie wydawnictw o charakterze regionalnym propagujących historię, dziedzictwo kulturowe oraz walory turystyczne gminy a ukazujących znane postaci, twórców, rodziny. promocja i wspieranie twórczości ludowej, zarówno materialnej jak i niematerialnej - zwyczaje całoroczne na wsi, przyspiewki, tańce, tradycyjne wyroby kulinarne – poprzez dalszą opiekę nad Kołami Gospodyń Wiejskich oraz ich upowszechnianie na stronach internetowych gminy, konkursach, okolicznościowych imprezach na przykład przy okazji Dożynek Gminnych
Wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów niematerialnych dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza zagrożonego	wsparcie młodzieży mieszkającej na terenie gminy ale także spoza gminy studiującej kierunki historyczne do włączenia się do programów badawczych i dokumentacyjnych, np. poprzez umożliwienie im publikacji wyników prac na stronach internetowych gminy – poinformowanie o takiej możliwości na stronie internetowej gminy

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

Cel 4:	
Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy	
Poszerzanie wiedzy o materialnym dziedzictwie kulturowym i idei jego ochrony przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej	Promocja i popularyzowanie na stronie internetowej gminy dobrych praktyk w zakresie rewitalizacji zabytków, dokumentowania zabytków, na przykład poprzez publikowanie „linków” do stron internetowych Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (LWKZ), Narodowego Instytutu Dziedzictwa (NID). Propagowanie dobrych praktyk konserwatorskich na przykładach prac wykonanych na terenie gminy: remont budynku dawnego dworu, obecnie Szkoły Podstawowej w Łubkach; prace remontowe przy budynku Wieży Ariańskiej
Wspieranie działań edukacyjnych obejmujących historię i dziedzictwo kulturowe regionu na różnych poziomach nauczania	wspieranie przedsięwzięć Muzeum Regionalnego w Wojciechowie, Muzeum Kowalstwa w Wojciechowie w celach popularyzacji spuścizny materialnej i niematerialnej regionu (np. organizowanie lekcji muzealnych z zapraszaniem starszych mieszkańców jako opowiadających o eksponatach, skanowanie zdjęć z przeszłości dokumentujących historię gminy, poszczególnych wsi itp).
	prezentacja tradycji regionalnej, historii terenów gminy na stronach internetowych gminy, udostępnianie stron internetowych gminy dla publikacji traktujących o spuściznie materialnej i niematerialnej gminy, organizowanie lekcji na przykład w Muzeum Wsi Lubelskiej, które byłyby sprofilowane na tradycje gminy Wojciechów
	organizowanie lekcji poświęconych tradycji kulturalnej gminy, regionu z zapraszaniem starszych mieszkańców jako opowiadających o dawnych zwyczajach: dorocznych, świątecznych itp., skanowanie zdjęć z przeszłości dokumentujących historię gminy, poszczególnych wsi itp., Prezentowanie zeskanowanych zdjęć rodzinnych i zdjęć z uroczystości ma pozytywny wpływ na kształtowanie tożsamości regionalnej, ponieważ: • przybliża historię i dziedzictwo kulturowe: zdjęcia rodzinne i zdjęcia miejscowości mogą przedstawiać ważne wydarzenia, miejsca i ludzi, które są częścią historii regionu. Dzięki temu mieszkańcy mogą lepiej zrozumieć swoje korzenie i poczuć więź z przeszłością. • buduje poczucie przynależności: Prezentacja zdjęć może pomóc w budowaniu poczucia przynależności do społeczności lokalnej. Mieszkańcy mogą zobaczyć, że są częścią większej całości, co może wzmocnić ich poczucie tożsamości regionalnej. • promuje wartości lokalne: Zdjęcia mogą przedstawiać tradycje, zwyczaje i wartości charakterystyczne dla danego regionu. Dzięki temu mieszkańcy mogą lepiej zrozumieć i docenić swoje dziedzictwo kulturowe. • wspiera edukację: Prezentacja zdjęć może być wykorzystana jako materiał edukacyjny w szkołach i innych instytucjach, co pomaga w kształtowaniu świadomości historycznej i kulturowej młodzieży. • wzmacnia więzi społeczne: Prezentacja zdjęć może być okazją do spotkań i dyskusji na temat historii i dziedzictwa regionu, co może wzmocnić więzi społeczne i poczucie wspólnoty. • promuje turystykę: Zdjęcia mogą zachęcać do odwiedzania miejsc przedstawionych na fotografiach, co może przyciągnąć turystów i wzmocnić lokalną gospodarkę. • wspiera ochronę dziedzictwa: Prezentacja zdjęć może zwrócić uwagę na ważne miejsca i obiekty, które wymagają ochrony i konserwacji, co może przyczynić się do zachowania dziedzictwa kulturowego regionu. • buduje tożsamość lokalną: Prezentacja zdjęć może pomóc w budowaniu tożsamości lokalnej, co jest kluczowe dla rozwoju społeczności i jej identyfikacji z miejscem zamieszkania.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

	inicjowanie i pomoc w tworzeniu ekspozycji o charakterze regionalnym w placówkach szkolnych, biblioteki gminnej – np. wystawy fotografii pochodzące ze zbiorów rodzinnych które zostały zeskanowane w ramach akcji skanowania starych zdjęć
Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmacniania społecznej świadomości	we współpracy z Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie przygotowanie i prezentacja informacji na temat tradycyjnych form budownictwa regionu, jego folkloru, obrzędowości, zwyczajów dorocznych i świątecznych, publikowanie treści zapomnianych już tradycyjnych pieśni itp. na stronach internetowych gminy
Promocja istniejących szlaków kulturowych jako istotnych działań dla promocji gminy	w ramach portalu internetowego gminy opracowanie i prowadzenie zakładki tematycznej dotyczącej istniejących szlaków kulturowych z informacją, na temat bazy noclegowej, gastronomicznej, dostępności dla osób niepełnosprawnych
Kształtowanie tożsamości regionalnej w oparciu o wydarzenia historyczne, tradycje,	organizowanie konkursów i wystaw dotyczących dziedzictwa i tradycji związanych z historią terenów dzisiejszej gminy – na przykład zorganizowanie na stronach internetowych gminy konkursów z miejsc uwiecznionych na starych zdjęciach, itp. wydarzeń na terenie gminy – na przykład tradycje walk partyzanckich, postaci związanych z Ziemią Wojciechowską, jak por. Józef Szymon Klarnier, Stanisław Zięba ps. „Tygrys”, Władysław Błaszczak ps. „Żbik” pomoc w organizowaniu inscenizacji ważnych wydarzeń historycznych : Masowego Mordu w Szczuczkach, śmierci Stanisława Zięby ps. „Tygrys”
Dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	opublikowanie na stronie internetowej obecnej edycji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2025-2028,
Cel 5: Promocja dziedzictwa kulturowego gminy	
Rozwijanie nowoczesnych form promocji gminy wykorzystujących bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy	Prezentacja na sprofilowanych stronach internetowych gminy informacji na temat folkloru, obrzędowości, zwyczajów dorocznych i świątecznych, tradycyjnych form budownictwa, tradycyjnych potraw, Prezentacja zachowanego budownictwa dworsko-pałacowego na przykładzie zespołu zamkowego w Wojciechowie, zespołu dworskiego, obecnie szkoły w Łubkach, zespołu dworsko-parkowego w Palikijach Drugich, Prezentacja zachowanego budownictwa przemysłowego na przykładzie młyna wodnego w Nowym Gaju, budynku browarnego w Palikijach Drugich
Zaangażowanie mieszkańców w działania na rzecz kultury	wspieranie i promowanie działalności artystycznej, w tym amatorskiej, m. in. poprzez konkursy i wystawy;
Tworzenie pasm turystycznych – kulturowych	promocja na stronach internetowych gminy ciągów wydarzeń w miejscowościach położonych na obszarach poszczególnych pasm, na przykład szlakiem architektury dworskiej i pałacowej; szlakiem kapliczek i krzyży przydrożnych, szlakiem młynów wodnych
Promocja istniejących szlaków kulturowych jako istotnych działań dla promocji gminy	w ramach portalu internetowego gminy opracowanie i prowadzenie zakładki tematycznej dotyczącej istniejących szlaków kulturowych z informacją, na temat bazy noclegowej, gastronomicznej, dostępności dla osób niepełnosprawnych. Opracowanie i opublikowanie na stronie internetowej mapy zabytków z terenu gminy, która może być użyta na przykład w folderze promującym gminę.

Promocja dziedzictwa kulturowego gminy	Opracowanie trwałych tablic o zabytkach i miejscach pamięci w danej miejscowości, które zostaną umieszczone na terenie należącym do gminy, na przykład w pobliżu świetlic wiejskich.
--	--

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę instrumentarium realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wojciechów stanowi obowiązujące prawo oraz zawarte w nim regulacje. Zakłada się, że określone w Programie kierunki i działania byłyby wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

- 1) **instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych**
 - aktualizacja miejscowych dokumentów planistycznych,
 - tworzenie parków kulturowych,
 - wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy,
 - wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- 2) **instrumentów finansowych**
 - m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy,
 - finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
 - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
- 3) **instrumentów koordynacji**
 - m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp.,
 - współpraca z Austriackim Czarnym Krzyżem w sprawowaniu opieki nad grobami nad cmentarzu wojennym w Ignacowie;
 - współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi;
- 4) **instrumentów społecznych**
 - działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi,
- 5) **instrumentów kontrolnych**
 - aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
 - monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Monitorowanie Programu powinno być stałym i ciągłym procesem obserwacji zmian ilościowych i jakościowych wybranych wskaźników, dającym w efekcie informacje co do skuteczności i słuszności podjętych działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w gminie Wojciechów.

Monitoring obejmował będzie następujące działania:

- systematyczne zbieranie danych liczbowych oraz informacji dotyczących realizacji celów i kierunków działań;

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

- ocenę osiągniętych rezultatów, stopnia wykonania przyjętych celów oraz oszacowanie kluczowych efektów Programu;
- planowanie zmian, które zostaną zaproponowane w kolejnym Programie na lata 2029-2032.

Nazwa celu	Wskaźnik
Ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy oraz opieka nad nim	1. Wydatki w procentach z budżetu na ochronę i opiekę nad zabytkami. 2. Wartość wykonanych prac przy obiektach zabytkowych. 3. Liczba obiektów, które poddano rewaloryzacji i rewitalizacji.
Pomoc w kształtowaniu tożsamości regionalnej, budowanie społecznej akceptacji dla ochrony dziedzictwa kulturowego gminy, zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych, Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy	1. Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań w sferze edukacyjnej z zakresu szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego. 2. Liczba nowych tras rowerowych, ścieżek edukacyjnych, akcji promujących spuściznę kulturową i historyczną gminy. 3. Liczba zmodernizowanych elementów infrastruktury służącej bieżącej obsłudze i rozwojowi turystyki kulturowej. 4. Liczba opracowań, prac, wydawnictw, folderów, przewodników z zakresu dziedzictwa kulturowego Gminy Radzymin. 5. Liczba stowarzyszeń i związków działających na rzecz lokalnego dziedzictwa kulturowego.

Obowiązek sprawozdawczy z wykonania programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*Dz. U. 2024 r. poz. 1294*):

Art. 87:

5. *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ochrona i opieka nad zabytkami jest ustawowym obowiązkiem państwa, samorządów oraz właścicieli zabytków, którzy są zobowiązani do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku (art. 71 i 72 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W rozdziale niniejszym wskazuje się jedynie przykładowe źródła pozyskiwania środków, głównie zewnętrznych, służących do finansowania działań na rzecz ochrony i utrzymania dziedzictwa kulturowego. Należy podkreślić, że zasadą udzielania dotacji, subwencji oraz korzystania ze środków zewnętrznych jest partycypacja właścicieli obiektów w kosztach poprzez obowiązkowe wniesienie wkładu własnego. Istotne jest także ograniczenie z możliwości korzystania ze środków zewnętrznych do zabytków wpisanych do rejestru zabytków, pozostawiając na uboczu olbrzymią liczbę zabytków ujętych w ewidencji zabytków. Na tym tle korzystnie wyróżniają się wprowadzone w 2021 r., w tak zwanym Polskim Ładzie, korzystne rozwiązania podatkowe dla osób inwestujących w zakup oraz remont obiektów zabytkowych, przede wszystkim także obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, a więc dotyczących największej grupy właścicieli obiektów zabytkowych. Ulga podatkowa wprowadzona w Polskim Ładzie jest skierowana do podatników PIT opłacających podatek według skali podatkowej, podatek liniowy lub ryczałt od przychodów ewidencjonowanych. Z ulgi mogą skorzystać podatnicy PIT będący właścicielami lub współwłaścicielami zabytków nieruchomości, którzy ponieśli wydatki na:

- wpłaty na fundusz remontowy wspólnoty mieszkaniowej lub spółdzielni mieszkaniowej utworzony, zgodnie z odrębnymi przepisami, dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w ewidencji zabytków,
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane w zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w ewidencji zabytków,
- odpłatne nabycie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub udziału w takim zabytku, pod warunkiem, że podatnik na nabytą nieruchomość poniósł wydatek o charakterze remontowo-konserwatorskim.

Podatnik nie może skorzystać z wymienionej ulgi jeśli wydatki te zostały mu w jakikolwiek sposób zwrócone.

Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami można ogólnie podzielić na źródła krajowe oraz źródła zagraniczne.

- **Źródła krajowe, dotacje takie jak:**
 - a) dotacje Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN),
 - b) dotacje Samorządu Województwa Lubelskiego - dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (WKZ)
 - c) dotacje Samorządu Gmin - dotacje gminne,
 - d) fundusz kościelny,
- **Źródła zagraniczne Unii Europejskiej, programy takie jak:**
 - a) Program Operacyjny Infrastruktura i środowisko 2021-2027,
 - b) Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy,
 - c) Kreatywna Europa 2021-2027

Źródła krajowe.

A. Dotacje Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN)

Właściciel lub posiadacz zabytku, jeżeli posiada tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu lub stosunku zobowiązaniowego na okres nie krótszy niż 10 lat może ubiegać się o dotację celową na prace przy zabytku pod warunkiem, że obiekt posiada odrębną decyzję o wpisie obiektu do rejestru zabytków lub wyszczególniony jest w decyzji wpisującej zespół obiektów (ruchomych lub nieruchomych) do rejestru zabytków województwa lubelskiego. Wnioskodawca może ubiegać się o udzielenie dotacji na następujące prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;

11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej, przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru realizowane ze środków w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, realizowane są głównie w ramach programu „Dziedzictwo kulturowe” priorytet „Ochrona zabytków”.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego corocznie ogłasza (od 2005 r.) Programy, w ramach których są finansowane zadania z zakresu kultury. Ochronie i opiece nad zabytkami dedykowane są:

Program „Dziedzictwo kulturowe”:

- **priorytet „Ochrona zabytków”**, w ramach którego są dofinansowywane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków,
- **priorytet „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą”**, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań realizowanych poza granicami i na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:
 - rewaloryzacji oraz prac remontowych i konserwatorskich w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju;
 - rewaloryzacji, konserwacji, ochrony i zachowania zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci narodowej poza granicami kraju;
 - dokumentowania utraconego i rozproszonego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badań naukowych, kwerend bibliotecznych, archiwalnych i inwentaryzacji;
 - publikacji oraz promocji badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
 - upamiętniania wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
 - pomocy instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich poza Krajem oraz innym instytucjom emigracyjnym i organizacjom polonijnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego.
- **priorytet „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego**, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:
 - digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego uwzględniająca przeprowadzenie niezbędnych prac konserwatorskich;

- udostępnianie cyfrowych zasobów za pośrednictwem urządzeń multimedialnych lub/oraz sieci rozległych (Internetu) poprzez portale internetowe;
- przechowywanie zasobów cyfrowych z zapewnieniem trwałości i bezpieczeństwa danych cyfrowych.
- **priorytet „Ochrona zabytków archeologicznych**, w ramach którego dofinansowywane są następujące rodzaje zadań:
 - ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;
 - nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
 - opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Poza trybem określonym w Programach, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje również **dotacje na badania archeologiczne**, jeżeli ich przeprowadzenie jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań. Zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

Zgodnie z art. 83 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki, minister właściwy do spraw nauki może również przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy obiektach zabytkowych.

B. Dotacje Samorządu Województwa Lubelskiego - dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (WKZ)

Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków zajmuje się wyłącznie dystrybuowaniem środków z budżetu RP przyznanych mu przez Wojewodę Lubelskiego.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, lub
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

C. Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2023 poz. 40) opieka nad zabytkiem oraz finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest zadaniem własnym gminy.

Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytku określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Gminy.

Dotacje na prace przy obiektach włączonych do gminnej ewidencji zabytków mogą udzielać organy administracji samorządowej (wójt / burmistrz / prezydent / starosta / marszałek) na podstawie stosownej uchwały. Wojewódzki Konserwator Zabytków nie może udzielać dotacji na prace przy tych obiektach.

Uchwałą nr LXIII/347/23 Rady Gminy Wojciechów z dnia 29 września 2023 ustalono zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków w ramach realizacji Rządowego Programu Odbudowy Zabytków.

D. Fundusz Kościelny (dla prac przy obiektach sakralnych, nie obejmujących konserwacji ruchomego wyposażenia kościołów)

Fundusz Kościelny został powołany jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej. Dysponentem Funduszu Kościelnego jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji. W projekcie ustawy budżetowej na rok 2024 zaplanowano 11.000.000,00 zł. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji informuje, iż maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2024 będzie wynosić 200.000,00 zł. W uzasadnionych przypadkach, uwzględniających ważny interes społeczny, Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji może udzielić wyższej dotacji niż 200.000,00 zł.

O dotacje z Funduszu kościelnego mogą ubiegać się osoby prawne między innymi na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej – w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo: ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 682); ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2022 poz. 840).

Źródła zagraniczne Unii Europejskiej, programy takie jak:

- **Program Operacyjny Infrastruktura i środowisko 2021-2027**

Finansowanie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej, wśród których należy wymienić:

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2021-2027 - Priorytet VIII „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”, w ramach którego możliwe jest pozyskanie środków na ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. W ramach priorytetu możliwe są między innymi działania:

- działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury,

- działanie 8.2 Ochrona zabytków.

Wsparcie będzie dotyczyło prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Możliwy będzie również m.in. zakup urządzeń chroniących obiekt przed kradzieżą i zniszczeniem, a także zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej.

- **Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy**

Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy (FERC) - jest następcą programu Polska Cyfrowa (POPC), który w latach 2014-2020 wspierał cyfryzację w Polsce. FERC będzie koncentrował się przede wszystkim na: zwiększeniu dostępu do ultraszybkiego internetu szerokopasmowego, udostępnieniu zaawansowanych e-usług pozwalających w pełni na elektroniczne załatwienie spraw obywateli i przedsiębiorców, zapewnieniu cyberbezpieczeństwa w ramach nowego dedykowanego obszaru interwencji, rozwoju gospodarki opartej na danych, wykorzystującej najnowsze technologie cyfrowe, rozwoju współpracy międzysektorowej na rzecz tworzenia cyfrowych rozwiązań problemów społeczno-gospodarczych, wsparciu rozwoju zaawansowanych kompetencji cyfrowych, w tym również w obszarze cyberbezpieczeństwa dla jednostek samorządu terytorialnego (jst) i przedsiębiorców.

W ramach Priorytetu II – Zaawansowane usługi cyfrowe, realizowane jest zadanie 2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji, w ramach którego przewidziano działania związane z digitalizacją zasobów kultury, budowę i rozbudowę infrastruktury do przechowywania i udostępniania danych.

Wśród beneficjentów programu przewidziane są między innymi instytucje kultury, obywatele, organizacje pozarządowe oraz przedsiębiorcy.

- **Kreatywna Europa 2021-2027**

W latach 2021-2027 w ramach programu Kreatywna Europa przeznaczonych zostanie 2,44 mld € na wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, rozwoju publiczności poprzez zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwoju współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystania technologii i wdrażania innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji programu Kreatywna Europa 2021-2027 istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program Kreatywna Europa 2021-2027 będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent MEDIA — wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura — wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy — wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

Program Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021-2027

Fundusze Europejskie dla Lubelskiego to nowa nazwa programu regionalnego, która zastąpi wcześniejszy Regionalny Program Operacyjny. Jest on przygotowany w oparciu o „Strategię Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku”. Informacje szczegółowe na stronie internetowej: <https://funduszeue.lubelskie.pl/>.

Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest zadaniem własnym gminy. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytku określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Gminy. Dotacje na prace przy obiektach włączonych do gminnej ewidencji zabytków mogą udzielać organy administracji samorządowej (wójt / burmistrz / prezydent / starosta / marszałek) na podstawie stosownej uchwały. Wojewódzki Konserwator Zabytków nie może udzielać dotacji na prace przy tych obiektach.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) wprowadza rozróżnienie pomiędzy ochroną a opieką nad zabytkami. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1. Zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.
2. Zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków.
3. Udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków.
4. Przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę.
5. Kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków.
6. Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1. Naukowego badania i dokumentowania zabytku.
2. Prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.
3. Zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie.
4. Korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.
5. Popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

Jak widać z powyższego rozróżnienia ochrona zabytków została przypisana administracji publicznej, natomiast opieka sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. W tabeli poniżej przedstawiono zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Rudnik ze wskazaniem właściciela – odpowiednio odpowiedzialnego za ich ochronę oraz opiekę.

Tabela nr 4: obiekty zabytkowe w gminnej ewidencji zabytków Gminy Wojciechów ze wskazaniem formy własności

	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW	FORMA WŁASNOŚCI
1.	IGNACÓW	Pomnik partyzanta poległego w 1943 r.		Gmina Własność
2.	IGNACÓW	Cmentarz wojenny z I wojny światowej		Własność prywatna
3.	LUBKI	Zespół dworsko-parkowy	wpisem do rej. objęte elementy zespołu: dwór i park	Skarb Państwa Starostwo, własność gminna własność prywatna
4.	LUBKI	Dwór w zespole, ob. szkoła podstawowa	nr rej. A/703 z 31.12.1975	Własność gminna
5.	LUBKI	Park (pozostałości) w zespole	nr rej. A/703 z 31.12.1975	Skarb Państwa Starostwo, własność gmina własność prywatna
6.	NOWY GAJ	Młyn wodny, ob. gospodarstwo agroturystyczne, Muzeum Mineralów		własność prywatna
7.	PALIKIJE	Zespół dworsko-parkowo-folwarczny	nr rej. A/122 –10.12.1966 sentencja wpisu dotyczy zespołu dworskiego	prywatne, skarby Państwa, Gminna
8.	PALIKIJE	Dwór w zespole dworskim	nr rej. A/122 z 10.12.1966	własność prywatna
9.	PALIKIJE	Park w zespole dworskim	nr rej. A/122 z 10.12.1966	prywatne, skarby Państwa, Gminna
10.	PALIKIJE	Stajnie w zespole dworskim	na terenie wpisanym do rejestru zabytków	prywatne, skarby Państwa, Gminna
11.	PALIKIJE	Spichlerz w zespole dworskim		prywatne, skarby Państwa, Gminna
12.	PALIKIJE	Obora w zespole dworskim		prywatne, skarby Państwa, Gminna
13.	PALIKIJE	Magazyn w zespole dworskim		prywatne, skarby Państwa, Gminna
14.	PALIKIJE	Dwunastak w zespole dworskim		prywatne, skarby Państwa, Gminna
15.	PALIKIJE	Ogrodzenie z furtkami w zespole dworskim	częściowo na terenie wpisanym do rejestru zabytków	prywatne, skarby Państwa, Gminna
16.	PALIKIJE	Budynek browarny w zespole dworskim, ob. filia Gminnej Biblioteki Publicznej		Gmina
17.	SZCZUCZKI	Cmentarz wojenny – pomnik zamordowanych przez Niemców w dniu 1.X.1939 r. mieszkańców wsi Szczuczki		Gmina

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOJCIECHÓW NA LATA 2025 – 2028

18.	WOJCIECHÓW	Zespół kościelny kościoła parafialnego pw. św. Teodora	wpisem do rej. objęte elementy zespołu: kościół, dzwonnica, drzewostan i ogrodzenie z bramkami	parafia
19.	WOJCIECHÓW	Kościół parafialny pw. św. Teodora w zespole kościelnym	nr rej. A/124 z 28.02.1966 r.	parafia
20.	WOJCIECHÓW	Mur ogrodzenia zespołu kościoła parafialnego pw. św. Teodora	nr rej. A/124 z 28.02.1966 r.	parafia
21.	WOJCIECHÓW	Drzewostan w zespole kościoła parafialnego pw. św. Teodora	nr rej. A/124 z 28.02.1966 r.	parafia
22.	WOJCIECHÓW	Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Teodora	nr rej. A/124 z 28.02.1966 r.	parafia
23.	WOJCIECHÓW	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego pw. św. Teodora	na terenie wpisanym do rejestru zabytków	parafia
24.	WOJCIECHÓW	Zespół zamkowy z wałami obronnymi i murem obronnym ze strzelnicami, ob. Muzeum Kowalstwa i GOK	wpisem do rej. objęte elementy: zamek, wały, fosy obronne, z najbliższym otoczeniem i zadrzewieniem, pozostałości murów ze strzelnicami, ruiny pałacu	prywatna Gminna
25.	WOJCIECHÓW	Zamek – wieża Ariańska, ob. Muzeum Kowalstwa i GOK	nr rej. A/308 z 01.08.1967	prywatna Gminna
26.	WOJCIECHÓW	Mur obronny (odcinek południowy)	nr rej. A/308 z 01.08.1967	prywatna Gminna
27.	WOJCIECHÓW	Mur obronny (odcinek północno-wschodni)	nr rej. A/308 z 01.08.1967	prywatna Gminna
28.	WOJCIECHÓW	Cmentarz parafialny		parafia
29.	WOJCIECHÓW	Kaplica grobowa Świeżawskich na cmentarzu parafialnym	nr rej. A/1606 z 13.07.2011	parafia

Gmina Wojciechów posiada tytuł prawny do 20 obiektów zabytkowych. Gmina jest zobowiązana do ich ochrony i sprawowania opieki.

12. Bibliografia

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r**
(Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483>
- Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej**
(t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1370)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971410943>
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**
(t.j. Dz. U. 2024 r. poz. 1292), wraz z aktami wykonawczymi do ustawy
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20031621568>
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1465)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19900160095>
- Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym**
(Dz. U. 2024 poz. 1130)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20030800717>

6. **Ustawa z 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw**
(Dz. U. z 2023 r. poz. 1668)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230001688>
7. **Ustawa z dnia 7 lipca 1994r. Prawo budowlane**
(Dz. U. z 2025 r. poz. 418)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19940890414>
8. **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska**
(Dz. U. z 2025 r. poz. 647)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20010620627>
9. **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody**
(Dz. U. z 2023 r. poz. 1336)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20040920880>
10. **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1145)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971150741>
11. **Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 278).
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20150001777>
12. **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu**
(Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20150000774>
13. **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 87 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19911140493>
14. **Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach**
(Dz. U. z 2022 r. poz. 385)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970050024>
15. **Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach**
(Dz. U. z 2022 r. poz. 2393)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970850539>
16. **Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych**
(Dz. U. z 2018 r. poz. 2337 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19330390311>
17. **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1491)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20030960873>
18. **Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych**
(Dz. U. 2025 r. poz. 707)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19910090031>
19. **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023–2026**
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20190000808>

20. **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030r.**
<https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju>
21. **Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”**
http://kigeit.org.pl/FTP/PRCIP/Literatura/002_Strategia_DSRK_PL2030_RM.pdf
22. **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.**
<https://www.gov.pl/web/ia/strategia-rozwoju-kapitalu-spolecznego-2030-srks>
23. **Ochrona Dziedzictwa Niematerialnego**
https://www.nid.pl/pl/Dla_wlascicieli_i_zaradcow/opieka-nad-zabytkami/niematerialne-dziedzictwo-kulturowe-unesco/
24. **Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku**
<https://www.lubelskie.pl/aktualnosci/strategia-rozwoju-wojewodztwa-lubelskiego-do-2030-roku-przyjeta-przez-sejmik-wojewodztwa-lubelskiego/>
25. **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego**
<https://umwl.bip.lubelskie.pl/index.php?id=935>
26. **Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2023–2026**
27. **Lokalna Grupa Działania „Kraina lessowych wąwozów”**
<https://www.kraina.org.pl/>
28. **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wojciechów**
<http://www.wojciechow.pl/gmina/studium.html>
29. **Strategia rozwoju Gminy Wojciechów do roku 2020**
<https://ugwojciechow.bip.lubelskie.pl/index.php?id=89>
30. **Strona internetowa Urzędu Gminy Wojciechów**
<https://www.wojciechow.pl/>
31. **Strona internetowa Gminnego Ośrodka Kultury Wojciechów**
<http://gokwojciechow.pl/>